

Muassislar:

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
O'zbekiston yoshlar ittifoqi

1982-yildan chiqa boshlagan.

Tahrir hay'ati:

Sirojiddin SAYYID
Alisher SA'DULLAYEV
Minhojiddin MIRZO
Iqbol MIRZO
Nodir JONUZOQ
G'ayrat MAJID
O'razboy ABDURAHMONOV
Kengesboy KARIMOV
Abatbay DANIYAROV
Shuhrat SIROJIDDINOV
Bahodir KARIMOV
Sobir O'NAR
Ilhom TO'XTASINOV
Rustam MUSURMON
Farrux JABBOROV

Bosh muharrir v.b.:

Nurilla ChORI

Mas'ul muharrir:

G'iyosiddin O'NAROV

Muharrir:

Dilnoza RUSTAMOVA

Rassom:

Rustam ZUFAROV

Manzilimiz:

Toshkent shahri, Chilonzor tumani,
Bunyodkor ko'chasi, Adiblar xiyoboni,
O'zbekiston Yozuvchilar
uyushmasi binosi.
Indeks 100066

E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz

Web sayt: www.yoshlikjurnali.uz

Tel.: (0371) 231-20-58, 231-20-59

Navbatchi muharrir: G'O'narov

3

Dilmurod Quronov

Cho'lponning mangu
savoli

7

**Temirpo'lat
Tillayev**

Paymona

28

Nurboy Jabborov

Erkin A'zamning ijod
tutumi...

Abduolim Ergashev

Ketayotir oy pari, gala
qizdan ilgari...

42

32

Alisher Aliqulov

Tomchi-tomchi bo'lib
tommoqda ko'ngil...

50

**Nodirabegim
Ibrohimova**Voz kechilgan
kitoblar

59

Iqbol YusufMuhabbat
yo'llari aldoqli...

55

**Shahzod
Ergashaliyev**
Ufqqa tutash yo'l

34

Nasrullo ErgashSog'inch – eng uzun
she'r**Farrux Hasanov**

Har lahzani qo'ydim muzlatib

58

**Nurmuhammad
Abduzoirov**Yomg'irlar ko'ksiga
qo'yging kelar bosh...

61

38

**Raxshona
Ahmedova**Tushunarsiz
sevgi izhori

76

**Vasiliy
Shukshin**
Yakshanba kun
kampircha...

48

**Xurshida
Nishonova**Tushlarimdan
boshlanar ishqing...

CHO'LPONNING MANGU SAVOLI

**Dilmurod
QURONOV,**
*filologiya fanlari
doktori,
professor*

XX asr boshlarida ulug' yurt-doshimiz Cho'lpon "Adabiyot nadir?" degan savolni o'rtaga tashlagan va shu nomli maqolasida unga baholiqudrat javob izlagan edi. Agar biz diqqat bilan kuzatsak, insoniyat ongini tanigandan beri ushbu savol u yoki bu tarzda muntazam qo'yilib kelishiga guvoh bo'lamiz. Qizig'i shundaki, bu savolga har bir davr o'zicha javob beradi, boz ustiga, bir davrda yashayotgan odamlarning javoblari-da bir-biridan jiddiy farqlanadi. Tugal va uzil-kesil javob berilishi mumkin bo'lmagan "Adabiyot nadir?" savolining hozirgi kunda ham kun tartibida turgani tabiiy. Bugungi kunda mazkur savol tegrasidagi bahslar "adabiyot san'atmi yoki ong sohasimi?", "adabiyot ijtimoiy bo'lishi kerakmi yoki yo'qmi?", "adabiyot ommaviy bo'lishi kerakmi yoki elitarmi?" kabi asosiy masalalarni o'z ichiga oladi.

Biz o'zimiz bilishni istagan narsa haqida tugal hukm chiqarishga moyilmiz, oxirigacha tugal anglab bo'lmaydigan, oxirigacha muayyan ta'rif-u qoidalar asosida tushuntirib bo'lmaydigan murakkab hodisalar mavjudligini tan olgimiz kelmaydi. Holbuki, mavjud narsa-hodisalarning

aksariyati, jumladan, adabiyot ham, ana shunday murakkab, ziddiyatli tomonlarni o'zida jam etgan hodisa sanalishi kerak. Yuqorida qo'yilgan savollardan birinchisiga – "Adabiyot san'atmi yoki ong sohasimi?" degan masalaga to'xtalsak, bu narsa ancha ravshan ko'rinadi.

Keyingi yillarda, sho'ro davrida o'ta yalang'och ijtimoiylashgan adabiyotga, uni ommani kommunistik ruhda tarbiyalash va sh.k. maqsadlarga bo'ysundirish amaliyotiga aks ta'sir tarzida adabiyotni "sof san'at" sifatida tushunish, unda faqat san'at hodisasinigina ko'rish tamoyili kuzatiladi. Holbuki, adabiyotda faqat vositani ko'rish qanchalik xato bo'lsa, unda "sof san'at"ningina ko'rish ham shunchalik xatodir. "Sof san'at" tarafdorlari adabiyotning ijtimoiy ong sohasi ekanligini inkor qiladilar, juda insof qilganlari adabiyotning bu jihatiga e'tiborsizroq, ko'z yumib qaraydilar. Biz aql va

hisni bir-biriga ko'pincha zid qo'yamiz, holbuki, bu narsa vujudimizda aql va hisning bir paytda mavjud bo'lishiga, ikkisinin birlikda inson ruhiyatini tashkil etishiga xalaqit bermaydi. Bas, nega endi inson ruhiy faoliyatining mahsuli bo'lgan adabiyot ularning ikkisini o'zida jam qilolmas ekan?!

Bu masalani badiiy ijod tabiatidan kelib chiqib tushunish va tushuntirish o'ng'ayroq ko'rinadi. Adabiyotning ilk namunalari sanaladigan asotir(mif)larni, afsonalarni esga olaylik. Axir, "Avesto"dagi rivoyatlar yoxud qadim grek yoki misr afsonalari tabiatni, insonning paydo bo'lishi, uning o'limi sirlari va sh.k. muammolarni bilishga intilish natijasi emasmi? Albatta, hozirgi insonning tafakkur darajasi ham, adabiyot va san'atning rivojlanish darajasi ham ko'z ilg'amas darajada uzoqlashdi. Lekin badiiy ijodga turtki beradigan birlamchi omil hamon bilish ehtiyoji bo'lib qoldi. To'g'ri, keyingi davrlarda yaratilgan asarlarda doim ham ijodkor bilishga intilayotgani asotirlardagi kabi ravshan sezilmasligi mumkin, lekin uning yaratilishiga bevosita mana shu ehtiyoj turtki bergan. Deylik, bir ijodkorni jamiyatning mavjud holati yoki rivojlanish tamoyillarini bilish (ko'proq romanlarda), boshqa birovini o'zni anglash

orqali Haqni tanish (tasavvuf she'riyati), tag'in birini qalbidagi kechinmalarini (ya'ni, o'zini) anglash va shunga o'xshash umumiy nomi BILISH ataluvchi ehtiyoj ijodga undaydi. Faqat shunisi borki, keyingi davrlarda yaratilgan asarlarda bilish ehtiyojining ravshan sezilmasligi ijodkor tarafidan anglangan narsaning asarda boshqacha yo'sinlarda ifodalanishi bilan izohlanishi mumkin. Deylik, ijodkor o'zi anchadan beri yecholmay kelayotgan, o'zi anglashga intilayotgan masalaning yechimini tabiat manzarasida, hayotdagi biron-bir holatda, hodisa va shu kabilarda ko'rishi, ya'ni, o'sha narsada hikmat ko'rishi-da mumkin. Ijodkor o'z asarida o'sha narsani (manzara, holat, hodisa va sh.k.) aks ettirishning o'zi bilanoq ehtiyojni qondiradi. Qatag'on davrida insonning qadrsizlangani, butun boshli jamiyatning totalitar tuzum oldidagi ojizligi-yu kishilarning o'zgarlar fojiasiga tomoshabin bo'lib turgani haqida o'ylagan va azob chekkan A.Qahhor "O'g'ri"da tasvirlangan voqeada, mustabid tuzum sharoitidagi ijodkor qismatini Oybek "Na'matak"dagi manzarada ko'rgan bo'lsa ne ajab?! Aytmoqchimanki, shu asarlarni yaratish bilan har ikki ijodkor ruhiyatida paydo bo'lgan bilish ehtiyoji qondirildi. Zero, ijod onlarida har ikkisi ham o'zini o'ylatgan masalani o'zicha hal

qildi, muayyan bir to'xtamga keldi. Albatta, bu asarlarni har birimiz o'zimizcha tushunamiz, sababki, biz ulardagi obrazlar tilini o'zimizcha mantiq tiliga ko'chiramiz – anglaymiz. Biroq bu narsa asarning yaratilishiga turtki bo'lgan bilish ehtiyojining genetik jihatdan ijtimoiy xarakterga egaligini inkor qilolmaydi. Badiiy ijodga turtki beruvchi bilish ehtiyojining turli sath va navdagi ijtimoiy munosabatlar asosida vujudga kelishi badiiy asarning, demakki, badiiy adabiyotning ham genetik jihatdan ijtimoiy xarakterga egaligidan dalolatdir.

Misolga olingan har ikki asarda ham bir narsaning mohiyati boshqa narsa orqali anglanayotganiga shohid bo'layotirmiz. Har ikki ijodkor ham o'zlarini o'ylatgan muammolarni anglash uchun hayotga aynan taqlid qilgani, hayotdan nusxa ko'chirgani yo'q. Zero, bir narsaning mohiyatini ikkinchi narsada ko'rish uchun aqlning o'zi kamlilik qiladi, buning uchun ijodkorda avvalo san'atkorona nigoh, san'atkorga xos "qalb ko'zi" bo'lishi lozim. Ruhning alohida va betakror holati bo'lmish ijod onlarida san'atkorga o'zi izlagan mohiyat ayon bo'ladi, ya'ni, bilish ehtiyoji faqat ijod jarayonidagina qondiriladi. San'atkorning ijod onlaridagi holati, uning zo'riqib ishlayotgan ongi-yu jumbush

urgan qalbi esa asar matnida muhrlanadi. Modomiki badiiy ijod bilishga qaratilgan jarayon ekan, demak, badiiy adabiyot ham ongga aloqador hodisa, faqat bunda bilishning san'atga xos yo'lidan boriladi. Bungacha aytilganlarga tayanib, adabiyot ikkiyoqlama hodisa, u san'atga ham, ijtimoiy ongga ham birdek aloqadordir degan xulosaga kelish mumkin.

Adabiy bahslarda tez-tez ko'tarilib turgan "adabiyot ijtimoiy bo'lishi kerakmi yoki yo'qmi?" masalasi ham sho'ro davri adabiy siyosati ta'sirida yuzaga keldi, o'tkirlashdi. Adabiyotning ijtimoiy ekanligini inkor qilish ma'qul bo'lmaganidek, uning individual-shaxsiy hodisa ekanligini ham inkor etib bo'lmaydi.

Adabiyotshunoslikka oid asarlarda, darsliklarda "badiiy adabiyotning predmeti – inson" deb ko'rsatiladi. Biroq mazkur fikrni tor tushunish, uni mutlaqlashtirish unchalik to'g'ri bo'lmaydi. Chunki adabiyot insonni alohida emas, balki jamiyat, tabiat bilan uzviy aloqada o'rganadi. Modomiki

adabiyotning predmeti ham, uning yaratuvchisi ham inson ekan, adabiyotning ijtimoiy bo'lmashligi mumkin emas. Biroq yaratilishi jihatidan, dunyoga nuqtai nazar, o'sha dunyo tufayli paydo bo'lgan hissiyotlar, fikrlar nuqtai nazaridan tom ma'noda shaxsiy hodisadir.

Ma'lum bo'ladiki, badiiy asarda ijtimoiylik va shaxsiylik qorishiq holda zuhur qilar ekan, faqat bu o'rinda ijtimoiylik va shaxsiylik nisbati har bir konkret asarda turlicha bo'lishini, turlicha zuhur qilishini e'tiborda tutish lozim bo'ladi. Deylik, ijtimoiylik darajasi epik va lirik asarlarda jiddiy farqlanadi, ba'zan lirik asarda ijtimoiylikdan asar ham yo'qday ko'rinadi. Ayrimlar, xususan, "sof san'at" tarafdorlari ayni shu holni mutlaqlashtirmoqchi bo'ladilar, she'riyat faqat ko'ngil ishi bo'lishi kerak degan gaplar eshitiladi. Xo'sh, insonning ko'nglidagi tuyg'ular, iztirob-u quvonchlar kelib chiqishi jihatidan ijtimoiy emasmi? Misol tariqasida A.Oripov "Bahor kunlarida

kuzning havosi" misralari bilan boshlanuvchi she'rini olib ko'raylik. Asarda lirik qahramonning muayyan bir holati, kayfiyatigina qalamga olingan she'r mana bu misralar bilan boshlanadi: *"Bahor kunlarida kuzning havosi, Tanimni junjitar oqshomgi shamol. Nega muncha g'amgin nayning navosi, Nega qalbim to'la o'kinch va malol?"* She'rda tabiat manzarasi tasvirlanadi va shu asosda mahzunlik kayfiyati ifodalanadi. Biroq, "bahor kunlarida kuz nafasining esish"idan kelgan mahzunlik – obraz, mana shu holatning yuzaga kelish sabablari o'zgacha bo'lishi ehtimoldan yiroq emas. Mazkur she'r 1967-yilda yaratilgan edi. Nechun endi A.Oripov bahor kunlaridagi kuz havosi haqida gapiradi? Gap shundaki, she'r yozilgan payt 50-yillar oxiridan jamiyat hayotida kuzatilgan uyg'onish, nisbiy erkinlikning 60-yillar o'rtalaridan qaytadan bo'g'ila boshlagan davriga to'g'ri keladi. A.Oripov jamiyatning bir a'zosi sifatida, erkka tashna ijodkor sifatida bu holdan

Inson so'zni san'atkorona ishlatgan zamonlardan buyon ko'plab savollarga javob izlaydi. Gohida topgan javoblaridan quvonadi. Ammo yana bir muncha vaqt o'tib, topgan javobidan qanoatlanmay, yana o'z-o'ziga savol beraveradi. Ana shunday savollardan biri ulug' shoir Cho'lpon tabiri bilan aytganda: "Adabiyot nadir?".

Qo'li qalam tutgan ijodkor borki, o'zicha ADABIYOTning nima ekanligini tushunishga va tushuntirishga harakat qiladi. Bizningcha, har kishining tushunishga bo'lgan istagi yaxshi, ammo tushuntirishga bo'lgan intilishi gohida noo'rindek, negaki, sohaning mohirlari, mutaxassislari borligini unutmash kerak. Shu bois, jurnalimizda "Adabiyot nadir?" rukni tashkil etib, unda adabiyotshunos olimlarni, adib-u shoirlarning maqolalarini chop etib borishni niyat qildik.

Dastlabki muallif – filologiya fanlari doktori, nazariyotchi olim Dilmurod Quronovdir. Professor D.Quronovni bir hovuch adabiyot odamlari juda yaxshi bilishadi. Domla shu yil qutlug' oltmish yoshni qarshi oldi. Ilim kishisi uchun bu yosh "g'arq hosilga" kirgan palla, ko'plab shogirdlar tayyorlaydigan, yillar davomida zahmat chekib yiqqan ziyosini xalqiga beradigan xabarchi ekindir. D.Quronovni tahririyatimiz va ko'p sonli jurnalxonlar nomidan tabriklaymiz hamda uzoq yillar "Yoshlik"ning mualliflaridan bo'lib yurishini isaymiz.

iztirob chekadi, azoblanadi. Jamiyatning ko'zi ochiq a'zolarini iztirobga solgan bu ijtimoiy dard shoirning shaxsiy dardiga aylangan, dardning shaxsiylanish darajasi shunchalarki, biz she'rni "ko'ngil she'riyati" deyishga-da, uni "sof san'at" namunasi sifatida baholashga-da moyilmiz.

Yaqin yillardagi va qisman hozirda ham bahslarga sabab bo'lib turgan masalalardan yana biri "Adabiyot qanday bo'lishi kerak?" degan savol tegrasida aylanadi. Mazkur bahsda tomonlarning biri "adabiyot ommaviy bo'lishi kerak" degan fikrni, ikkinchisi, "adabiyot xos kishilarga mo'ljallangan bo'lishi kerak" degan fikrni oldinga suradilar. Ikkinchi tomonning ommaviylikka qarshi turgani adabiyotning jo'nlashuvidan norozilik bilan, birinchi tomonning xoslargagina mo'ljallangan adabiyotga qarshiligi bu holda adabiyotning jamiyatdagi ahamiyati susayadi deb hisoblashi bilan izohlanadi. Zikr etilgan bahsning yechimi, bizningcha, muhosadadir. Shu o'rinda muhosaning foydasiga ayrim fikrlarni qayd etib o'tish joiz.

Birinchi. Hammaga ayonki, badiiy adabiyotni iste'dodlar yaratadi. Iste'dod esa ommadan ko'ra teyranoq qalb ko'ziga egaligi, tafakkur darajasining undan yuqoriroq

ekani bilan farqlanadi. Baski, chinakam iste'dod yaratgan asarning darajasi ham ommadan yuqoriroq bo'lmog'i tabiiy va shunday bo'lishi kerak ham. Ikkinchi tomondan, shu adabiy-madaniy zaminda yetishgan iste'dodning ommadan ko'z ilg'amas darajada uzoqlab ketishi ham mahol, shu bois ham "atayin ommaga moslab yozish" degan da'vo yo yolg'on, yo iste'dodsizlikni xasposhlash uchun bahonadan boshqa narsa emas. Demak, bahsdan chiqadigan birinchi xulosani "bizga chinakam iste'dodlar, iste'dod bilan yozilgan asarlar kerak" tarzida ifodalash mumkin.

Ikkinchi. Badiiy asar juda murakkab hodisa, konkret asarni hammaning birdek tushunishi, birdek suyushi va unga birdek qimmat berishi mumkin emas. Badiiy asar tubsiz ummon misoli, yuzasida yurgan nari borsa mavjlar-u jozib qudratni ko'rar, biroq uning tubida olam-olam sir-sinoatlar yashirin, uning tubida-da butun boshli bir hayot kechadi. Kimdir bu ummonning yuzasidagina yuradi, kimdir sayozroq, kimdir chuqurroq sho'ng'iydi, baski, badiiy asar bir paytning o'zida turli toifalarga – ham ommaga, ham xoslarga mo'ljallangan bo'ladi.

Uchinchi. Kishilarda didning turlicha ekanligi fakt, bu hol bilan faqat murosa

qilish mumkin, xolos. Besh qo'l barobar emas, kimdir chuqur ruhiy tasvirga boy asarni, kimdir intellektul jihatdan yuksak asarni, kimdir ko'ngilochar asarni, kimdir detektiv, kimdir jangari asarlarni suyadi. Xohlasak xohlamasak, adabiyot maydonida ham raqobat bor. Agarki hozir yengil-yelpi asarlarga qiziqish kuchaymoqda ekan, bu yuksak didli adabiyotning aybi. Demak, bahslashish emas, jizzakilik qilish, ommaning didsizlashayotganidan zorlanish emas – chinakam adabiyotni, badiiyati yuksak asarlarni yaratmoq kerak.

Badiiy adabiyot – inson faoliyatining mahsuli. Inson faoliyati esa keng va serqirradir. Inson faoliyati bir-biriga bevosita yoki bilvosita bog'liq bo'lgan "mehnat faoliyati", "ruhiy faoliyat", "estetik faoliyat" kabi jihatlarini o'z ichiga oladi. Boz ustiga, ruhiy faoliyatning o'zi "aqliy", "hissiy", "ruhoni" faoliyat qirralarini namoyon etadi. Badiiy adabiyot insonning go'zallik qonunlari asosidagi ijodiy-ruhiy faoliyati mahsulidir. Shunday ekan, badiiy adabiyotni ta'riflashda biryozlamalikka yo'l qo'yish, uni faqat ijtimoiy ong yoxud faqat san'at hodisasi sifatida tushunish predmetning mohiyatini jo'nlashtiradi, bizni uning tabiatini anglashdan uzoqlashtiradi.

PAYMONA

**Temirpo'lat
TILLAYEV**

Бир ҳафтадирки, чол ажал билан олишади, мутгасил дам қисмадан жони азобда. Касал хуруж қилган пайтлар унинг қоқсуяк, чуваккина юзи талоқдек кўкариб, даҳшатли тарзда бўғриқиб кетади. Оғзини катта-катта очиб, ютоққанча энтикар экан, чолнинг бўйин, пешона, чекка томирлари ўқлогдек бўртиб чиқади. Хуруж пасайгач, даҳшатли азобда тўлғонган қоқсуяк вужуд тўшакка беҳол чўзилади. Энди унинг рамақижон ранг-рўйидан бирор ифодани англаш мушкул. Чолнинг шифтга термулиб қолган сўниқ кўзлари сополдек қотган, боқишлари лоқайд ва маъносиз.

Бу дарди бедаволиги етмагандек, кунмакун чолнинг силласини куришиб, адои тамом қилаётган очлик, яра устига чипқон бўлди.

Кейинги икки кун ичида чол ўқтин-ўқтин ҳушини йўқотиб, алаҳлай бошлади. Дамқисмаси кучайиб, юзлари момоталок бўлиб кетган чол, аччиқ-аччиқ ўнграниб, ғужанак бўлиб қолар, бирор фурсат ўтиб, енгиллашгани заҳоти алаҳлай бошларди. У гоҳ баланд чийилдоқ овозда, гоҳ ёнидаги одам ҳам этишмайдиган даражада шивирлаб, кимнидир сўқар, дарғазаб бўлар ва яна зум ўтмай кимдандир кечирим сўрай бошлар, тўсатдан ўтинчини ғиппа бўғиб, тагин кимнидир койишга тушди. Унинг нималар деяётганига дафъатан тушуниш анча мушкул эди. Фақат Усмонқул отасининг нималар деб алаҳсиётганини ўзича сезарди. Отаси умрида жуда кўп ҳарбу зарб кўрган одам; энг аввал воҳадаги чўнқайма босмачига қарши от сурган, кейин бу ёғи қулоқлар билан қирпичоқ бўлган. Эҳтимол, шу жангу жадалларда бирор-бир бегуноҳнинг қонига зомин бўлган бўлса, ажаб эмас. Тўғримини, нотўғримини отасининг дарғазаб сўзларидан қон ҳиди уфуриб турган телба-тескари алаҳсирашини эшитган Усмонқулнинг “душман кўнглига” дафъатан шу ўй келди.

Бугун, айни субҳисодиқ палла уйдан, икки дунё ўртасида ётган отасидан бирров хабар олиб кетгани келган Усмонқул, отаси ётган уй эшигини очиб ичкари кирганда,

чол тўшакда тўлғанганича энтикиб-энтикиб, ютоққанича нафас олар, аммо кўз косаларининг кенгайиб кетганидан, ҳар энтикканида оғзини катта-катта очиб ютоққанидан маълум эдики, ҳавога тўймасди. У эшик очилиб, ичкарига кимнингдир кирганига ҳам эътибор бермади. Чол чўтпдек озгин қўлларига суяниб, кўкрагини баланд кўтарди ва куч билан инграганича ютоқиб ҳаво симирди. Шу баробар кўкрак ғижими бироз ёзилгандек бўлди ва оғир сўлиш олиб бошини ёстиққа ташлади.

Чол ўкинч ва маломатга тўлар бир нигоҳ билан кўз остидан эшик оғзида пайдо бўлган Усмонқулга боқди. Усмонқул сесканиб кетди. Лекин зум ўтмай чол ўғлидан кўзини узди; унинг қорачиқлари чаппа айланиб, кўз косаси оппоқ бўлиб оқариб қолди. Кўзлари шифтга битиб, даҳшатли тарзда бақрайиб қолган отаси томон Усмонқул жонҳолатда оқсоқланганча талпинди.

– Ҳа, ота! Ота, сизга нима бўлди?!

Чол сассиз, садосиз жим ётарди. Ҳатто нафас олаётганини билиш маҳол эди. Мурдадек тош қотган отасининг устига энгашган Усмонқулнинг юрагининг тубида нимадир чирт узилгандек бўлди. Наҳотки, отасидан ажралган бўлса? Усмонқул отасининг кўксига қўл юбориб, юрак уришини англашга улгурмади, туйқусдан чол оғир уф тортиб юборди ва қониб-қониб ҳаво симирди. Усмонқул яна бир сесканиб тушди. Чолнинг терс айланиб кетган қорачиқлари жойига қайтди ва тепасида энгашиб турган Усмонқулга маъносиз боқди. Чол маъносиз ва сокин кўзлари билан тепасида тик қотган ўғлига узоқ термулиб қолди.

Усмонқул отасининг бу интиҳосиз термулиши, ҳаёт шами лаҳза сайин сўниб бораётган инсоннинг ёруғ жаҳон билан, яқин одамлари билан сўнги видолашуви эканлигини билди ва жойидан кўзғолмай отасининг кўзларига тик боқиб тураверди, зора дунё билан видолашув олдидан, майли унинг дийдорига бир бора тўйсин.

Чол Усмонқулдан кўзини олмай қурушқоқ лабларини ялаб тамшанди ва бирдан алаҳлай бошлади. У Усмонқулдан кўзини олмай паст, лекин ғазабнок овозда сўзлай кетди:

– У, ёвуз Жабборбек, чўнқайманинг ялоқхўри Даврон қасами! Бунинг ҳаммасини ўзинг ичингдан тўқигансан. Қизил командирни Равшан қўшқаллага сотган ҳам, ота-бола маълимни улоқ қилиб чопиб, устига чолдевор йиқитган ҳам, Хожини сотқинликда айблаб Оқмирза ўғрига оттирган ҳам, Қора фирқани қопга солиб қутурган Қашқага ажал жардан ирғитган ҳам сен ўзинг! Ҳа, сенинг ўзинг, ўзинг! Мени ёнингга тортма, барибир бефойда! Менинг имоним бутунлигини, сенинг бу ифлос ишларингга ҳамтовоқ эмаслигимни элим, элатим биледи! Эл билмаган нарса йўқ. Лекин сен элни ҳам пичоғинг этидан ўтиб, суягига етгунча доғда қолдирдинг-а, Даврон қасами!? Отилишидан кўрқиб ўқирма-э баччағар!

Ўлганингдан кейинги элнинг қарғишидан кўрқ! Ўлишдан кўрқиб мунча ўқирасан? Жон ширин-а? Сен қонига зомин бўлганларнинг ҳам жони ширин эди. Лекин улар ўлими олдидан сенга ўхшаб зор қақшамаган бўлсалар керак. Улар ўлими олдидан сен палиднинг андишасиз юзига туптуришга куч тоганлар, мен бунга ишонаман. Улар элнинг шундай жўмард одамлари эди-я?! Лекин сен уларни қирчиллама ёшида қийдинг. Лекин эл билди! Бўлди! Эл билди!!

Усмонқул ҳамон жойидан жилмай, алаҳлаганича гоҳ дарғазаб бўлаётган, гоҳ ўкинаётган отасига термулиб турарди. Чол бемаъно сокин кўзларини ўғлидан олмасдан гапираётган бўлса-да, лекин Усмонқулни кўрмасди, у ҳамон ҳаётида аллақачонлар бўлиб ўтган воқеаларни, воқеалар не замонларни бир-бирига қориштириб, гоҳ секин шивирлаб, гоҳ тўсатдан шиддат билан бақириб алаҳсирарди. Лекин Усмонқул отасининг узук-юлуқ сўзларидан шуни сездими, гап Каримқул ҳосилот ва унинг отаси Даврон қасами устида борарди. Даврон

қасамининг узоқ ўтмишда босмачиларнинг хуфёна жосуси бўлганини ва охир-оқибат Элсарой қишлоғида ўша йиллари содир бўлган кўпгина жиноятларда, жумладан, қизил командир Мамаюсуповнинг ўлдиришида, шахрисабзлик ота-бола муаллимларнинг улоқ қилиб чопилишида, элсаройлик коммунист Қора фирқанинг дарёга ирғитилишида қўли борлиги сезилиб қолгач, эл ҳукми билан отиб ташланганини эшитган эди. Лекин худди шу Даврон қасами отасининг яқин ошнаси бўлганини, айби очилиб қолгач, ошнасини жиноятларга ҳамшерик қилмоқчи бўлганини билмас эди.

Чол ҳамон алаҳсирарди; энди у Каримқулни лаънатларди: Ух, Каримқул аблаҳ, илоннинг боласи, чаёнбачча! Карвонимнинг мункиганини билдинг-а? Ҳали Усмонқулим сафардан қайтсин, сени ҳам улоқ қилдиришим бор. Ув, сен Даврон қасамининг тезаги!

Сенинг отанг ўша, Даврон-да, Даврон-а?!

Ўх, Даврон! Ўшанда мен сенга ишондим-а? Ўз тилинг билан айтдинг: “Элоға, менга кўшил, менинг отам оққан ариқ бўлиб, бой бўлиб ўтган бўлса, сенинг отанг ҳам кўнғирови Ҳисорга етган туя етаклаб ўтган. Сен менга кўшил, бу ялангоёқлардан чиққан элбоши болшовойларни исини чиқармай даф қилайлик!” ўз тилидан отилган сен ёвузни ўшанда мен сотмадим. Қайишдим. Бу шаштидан тушар дедим. Ўшанда шу гапларингни Мамаюсуповга ё Қора фирқага айтганимда-ку сени Одамбормаснинг хаворига чиқариб отарди-я! Қара-я, сен учун имонимни ютдим-а, Даврон? Имонимни бер! Бер имонимни?! – чол ожиз қичқириб, эзгин бир сўлиш олди; бўғин-бўғин бўлиб терс-терс ёрилган қурушқоқ лабларини ялаб, тамшанди. Лекин шу заҳоти жон ҳолатда яна боягидек паст ва қаҳрли овозда алаҳлай бошлади.

– Ҳа, қара-я, Даврон қасамининг ҳаром пешобидаги Каримқул элбоши, элбошилар ўтиб-ўтиб элбошилик сенга тегди-да?!..

Сотқин отанг Даврон қасамини мен ўлдирмадим, лекин норасида Сарвини сен ўлдирдинг! Ҳа, сен ўлдирдинг! Ўлдирдинг-а?! Бечора боламнинг бўз кўйлаклари Айронтепанинг тошлоқ, заранг ерига судралабериб парча-паррон бўлиб кетган экан-а!

– Шундай деб чол хўнграганича силкиниб-силкиниб йиғлай бошлади. Унинг хотинчалиш бу йиғиси ниҳоятда аянчли эди. Лекин чолнинг кўзларига ёш инмади.

Отасидан бу сўзларни эшитган Усмонқул эса турган жойида тош қотиб қолди.

Чол аянчли йиғидан тўхтади-ю, яна тўхтаб-тўхтаб гапира бошлади: ўшанда мен касал бувасига яримжон энасига тактак машоғини териб келмоқчи эди у норасида.

Сен бўлсанг, аблаҳ, палид, имонсиз, раҳмсиз сен бўлсанг, уни тутиб олгансан! Сарви қизим, Сарви раҳматлик ўзиям неча кундан бери туз тотмай юрганидан, оёқлари чалишиб сендан қочолмаган шўрлик қизим! Сен бўлсанг, ҳароми, сен бўлсанг уни ушлаган-у, мендан бир вақтлар эл сўраган мендан, энди сен Усмонқули урушга кетиб ва ўзи қартайиб қаноти қайрилган мендан, бу кўргуликлар етмаганидек, Худо тос пешонасидан уриб, олти ойдан бери бир қанжиқ, бир дард деб боши ёстикдаги мендан, бир замонлар кўпнинг йўлига бақон ташлаб, ўзининг қонхўрлигидан қонга беланган отанг Даврон қасамининг қасосини олгансан-а, бераҳм ёвуз?!

Эй, Худо, эй, Худо, бир бегуноҳ гўдакни хўкиз аравага танғиётган золимнинг кўлларини нега шол қилмадинг?! Айт, нега?!

Эй, Худо хўкиз арава ортида вужуди парча-паррон бўлган боламини, Айронтепа ўнгирида юрган бесар хўкизлар шохлаб ташлабди, айюҳанноснинг нафи йўқ, чидамоқдан ўзга чора йўқ деб, менга таскин-тасалли бериб, авраган, ҳосилотнинг берса тўйдирадиган, урса ўлдирадиган Каримбек ҳосилотнинг, Даврон қасамининг ҳаром туки Каримқулнинг ёнини олиб, уникани жуфт

қилганларнинг тилларини нега танглайига ёпиштирмадинг?! Айт, нега?!

– Чол жазавази тутиб, даҳшатли туш кўраётгандек алжирар ва шу баробар сўзларни ямлаб талаффуз қилар, шунданми энди унинг сўзларига тушуниш тобора қийинлашиб борарди.

Ҳолбуки, энди Усмонқулнинг ҳам қулоғига ҳеч нарса кирмасди. У отасининг ўт ичида алаҳсираб алжирашидан, шу дамга қадар, ўзига номаълум бўлиб келган бир сирдан воқиф бўлди-ю, худди шу лаҳзада бутун вужудини кўйдириб, танига бир оғриқ кирганини сезди ва инграб юбормаслик учун лабларини қаттиқ тишлади.

Ўша куни чошгоҳга бориб чол узилди...

Кейинчалик, Усмонқул ўша кунни ўйлар экан, бир ёқдан Бозор кал далабегининг гапларига ишониб, Каримқул ҳосилот билан ора очди қилмаганини, билиб-билмай биров билан ёвлашганини тўғри деб топар, иккинчи ёқдан ўт-олов ичида алаҳсиб, отасининг Сарви деб ўксиниб йиғлаганини эслар экан, юрагининг бир бурчагида Каримқул ҳосилотга нисбатан қул остида қолган чўғдек ожиз милтилаган иштибоҳ уйғонар ва унинг кучсиз, лекин жисмини сим-сим титратадиган оғриғига дош беролмай қийналарди.

Ўша куни Усмонқул отасининг оғзидан бу гапни эшитгач, бошидан қайноқ сув қўйгандек сезди ўзини. У инграб юбормаслик учун лабларини қаттиқ тишлаганича ҳамон гулдираб алаҳсираётган отасини ҳоли қолдириб, ташқарига чиқди.

Ўчоқ бошида чойгуш остига таппи қалаётган хотинининг кўзи Усмонқулга тушди-ю, юраги шув этиб кетди; наҳотки Сарвининг бобоси ўлган бўлса?

– Ҳа, Сарви, тинчликми? – Қизи ўлган бўлишларига қарамасдан ҳамон у эрини қизининг номи билан чақирарди.

Усмонқул хотинига етмай тўхтади ва гўё оғриқ азобига чидай олмаётган одамдай юзларини тириштириб, кучаниб сўради:

– Меҳри, ростини айт? Шу гап ростми? Сарвининг ўлигини ўз кўзинг билан кўрганмидинг?

Эрининг изтиробига тўла бу сўровидан хотини ҳамма гапга тушунди. У Усмонқулнинг иссиққонлигини, агар шу гап рост деса унинг бир балони бошлашини, лекин урушдан яримжон бўлиб қайтган Усмонқулдек ётарга тўшаги, ёпинарга кўрпаси йўқ одамнинг, оёғи узангида турган, ўзини ҳарна Элсаройнинг улуғи деб юрган Каримқул билан беллашолмаслигини, мабодо, Худо кўрсатмасин, беллашгудек бўлса, чала чопилишини биларди. Шунинг учун эрининг қон ва қасос тўла кўзларидан кўзини олиб, бошини ҳам қилди ва оғир уф тортиб:

– Йўқ. Сарвининг бобоси бекорга шубҳа қиялпти. Қизим бечорани ҳўкиз шохлагани рост бўлса керак. Ҳа, рост!.. деди паст овозда ва негадир ўпкаси тўлиб йиғлаб юборди...

Ҳовлига Бозоркал далабеги кириб келганида, Усмонқул хотинининг ёнига бориб чўнқайган ва ўзини босолмай йиғлаётган хотинини юпатмоққа тутинган эди.

Уларнинг бу ҳолидан беҳабар Бозоркал кичкина жуссасига ярашмаган тезликда пилдираб одатича бақириб-бақириб кириб келарди.

– Ов, Усмонқул мирохўр, бу урушга бориб дейман, тоза хотинжони бўлиб қайтибсанми-а?!

Кавалериядаги рус жийрони деб ўйлама бу ўзбекнинг аёли? Тап этдинг миниб кетабергани!

Бозоркал эр-хотин бошига етиб келиб, иккаласининг ҳам кўзида ёш кўргач, ўринсиз хушчақчақлиги тумандек тарқаб кетди. У ўзининг бемаврид ҳазилидан хижолат тортгандек бўлди, кафтдек кичкина ва текис пешонасини тириштириб, ўйлаб қолди. Қўлидаги қизил даста қамчи билан телпагини ечмай, энсаси аралаш бошини қашиди.

Усмонқул ўрнидан туриб, Бозоркалга ўгирилди. Бозоркал Усмонқулнинг ўзига юз бурганини кўриб дадилланди.

– Ҳа, Усмонқул бу нима йиғи? – деди у ҳамон бошидаги рўмолини юзига тўсиб, пиқ-пиқ йиғлаётган хотинга имо қилиб. Усмонқул Бозоркалнинг саволига жавоб бермади. Лекин ўзи Бозоркал томон бир қадам ташлаб тўхтади ва ички бир ўтинч билан сўради:

– Бозор ака, тўғриси айтинг, фақат тўғриси. Сиз биласиз, ҳаммасидан хабарингиз бор, менинг қизим Сарвини ҳўкиз шохлагани ростми ё... ё... бошқа...

Бозор кал Усмонқулнинг муддаосини сезди ва ўзининг бошидан ҳам ҳуши учди; кутилмаганда юраги тагга тортиб, Усмонқулнинг қизининг ўлими учун гуноҳкор санар, лекин Каримқулнинг зуғуми сабаб, ўшанда ҳам, ҳозир ҳам, бундан кейин ҳам, умуман абадий тил тишлаб юришга мажбур эди. Ахир улуғ ўлаат Элсаройда Бозор калга ўхшаган парти кетиб, шарти қолган чолнома кал, кал тугул урушдан оғир енгил ярадор бўлиб қайтган соғ ёшлар йўқми? Бор! Лекин улар элбоши Каримқул ҳосилотга содиқ маҳрам, кўз илғамас Одамбормас даштларидаги ғалла далаларига далабеги бўлолмайдилар. Шу сабаб, Бозоркал Усмонқулнинг муддаосини сезди-ю, Усмонқулнинг гапини бўлди:

– Нималар деяпсан, Усмонқул иним, раҳматлик қизингни ана у оқдум одамхун ҳўкизнинг чангалидан ўзим ажратиб олганман. Ишонмасанг, бошимда Худо бор. Ўшандаям отанг тушмагур Каримқулга зуғум қилиб, “Набирамни сен ўлдирдинг”, деб туриб олди.

Ўзинг биласан Усмонқул тухмат худонинг аршидан улуғ. Гумон-имон!

У ёғини айтсанг, шу Каримқулга отангнинг нима хусумати бор, билмайман?

Элсарой элининг бахтига шу Каримқул ўлмасин. Ўзи оч қолса ҳам, элни тўқлашни ўйлайди, бечора.

Сизларга унинг ёмонлик соғинганини мен ҳеч эшитганим йўқ. Биласан, сени Айронтепадаги бугдойзорга ҳам ўзи айтиб қўйдирди. Буям сенга қайишганидан.

Одамлар бир ҳовуч дон-дон деб ўйлаётганидан хабаринг бор. Отангининг алаҳсиб айтган гапларига ишониб, Каримқул билан ёвлашишинг ақлнинг иши эмас. Алаҳсираш бу тушдай гап. Тушга, биласан, нималар кирмайди.

Мана ҳозир ҳам сеникига шу Каримқулнинг тайинлови билан бирров хабар олгани кирувдим. “Оқсоқол Усмонқулнинг отасидан бохабар бўлиб туринг, кексайган, касалманд одам. Янаям нон чуччик пайтлар. Усмонқул ҳам урушдан яримжон бўлиб қайтган одам. Каловланиб қолмасин тагин”, деганди кеча дала бошида менга Каримқул.

Каримқул ака шундай элпарвар одам, Усмонқулбой. Сен шайтонга ҳай бер, у ҳақда бўлмағур хаёлларни бошингдан чиқариб ташла! – Бозоркал сўзлашдан тўхтаб, аввал изтироб ичида сукутда қотган Усмонқулга бошдан-оёқ бир қур назар солди ва кутилмаганда бақариб, таҳдид билан гапира бошлади.

– Ҳой, Усмонқул худодан тўғри тила, ҳали ёшсан. Сенинг бола-бақранг ҳам, дови давлатинг ҳам тоғу тошларда турибти. Ҳа, иним Усмонқулбой шуни бил сен. Ҳаммасидан ҳам мана бу келинни ўкситма! – Бозоркал кўпдан юрагига тугиб юрган бу гапларни тўкиб солгач, бояги қўрқувни унутиб, бироз енгиллашгандек бўлди...

Усмонқул Бозоркалнинг ўгитига қулоқ тутди. Ўша куни чошгоҳга бориб Усмонқулнинг отаси ўлганини эшитиб, энг биринчилардан бўлиб Каримқул етиб келди. Чолни кўмиш учун лозим бўлган барча катта-кичик ишларга бош-қош бўлиб турди. Буни кўриб, Усмонқул Бозоркалнинг ўгитига қулоқ тутиб, тўғри қилган эканман, отам гумон билан алаҳсираган, гумон-имон, деб ўйлади...

Лекин кейинчалик Усмонқул ўша кунни ўйлар экан, бир ёқдан Бозоркал далабегининг гапларига ишониб, Каримқул ҳосилот билан ора очди қилмаганини, билиб-билмай биров билан ёвлашмаганини тўғри топар, иккинчи ёқдан эса, отасининг

ўт-олов ичида алаҳсиб, Сарви деб ўксиниб йиғлаганини эслар экан, юрагининг бир бурчагида Каримқул ҳосилотга нисбатан кул остида қолган чўғдек ожиз милтиллаган иштибоҳ уйғонар ва унинг кучсиз, лекин жисмини сим-сим титратадиган оғриғи дош беролмай қийналарди. Баъзи пайтлар бу оғриқ бутун кун-у тун уни тинч қўймасди. У жиззаки ва ҳафсаласиз бўлиб қолди. Усмонқул қоровулликдан жуда кеч, кўпинча тун ярмидан оққанидан кейин қайтар ва яна тонг юлдузи сўнмай далага отланарди. У ҳатто тушида ҳам қизини, ўзи урушга кетаётганида бижирлаб гапириб тинмайдиган, баъзи кечалари араз уриб, ярим кечада Усмонқулнинг қўйнига кириб, чучмал ва ёқимли сут хидига уни буктириб, ухлаб қоладиган дундиқ қизчасини кўрадиган бўлиб қолди. Негадир қизи унинг тушига саккиз ёшли эмас, тўрт ёшлигида бўлиб кирарди.

Кўпинча у Айронтепа этагини айланиб юрар экан, зил-замбил ўйлардан калавасининг учини йўқотиб қўяр, ҳаммасидан ҳам ёмони, лаънати контузиянинг асоратими, бир пасда боши қизиб, ғувуллай бошлар, бу ҳам етмагандек, шу баробар қоқ миясидан бошланган куйдирги ҳарорат бутун вужудига ёйиларди. Бундай чоғлар Усмонқул сирқирай бошлаган, андуҳ тўла юрагини чангаллаганча бу зил-замбил ўйлардан чалғиш илинжида тагидаги қирчанғи Оқбургунга зуғум қиларди:

– Чух, ув ҳаром қотгур! Мунча имилламасанг, еганингни оқла-да лаънати! Чух, чух, чух! – деб Усмонқул отнинг биқинига секин-секин пошнасини нуқар, қўлидаги қамчисини ҳавода ўйнатиб, урмоққа чоғланар, лекин ҳавони шув этиб кесган қамчи Усмонқулни этагига келиб тегар эди. Шундай бўлса-да, қаттиқ пошналарнинг оҳиста-оҳиста ниқувидан, этик қўнжининг кутилмаганда шатирлаб кетишидан сесканган от, иримига бўлса ҳам лўкиллаб бироз жадаллашган бўлар, лекин бир фурсат ўтмай яна ўзининг бояги бир маромдаги

мадорсиз юришига ўтарди. Усмонқул эса отнинг йўртишига алаҳсиб, бир дам юрагини кемираётган ўйлардан фориг бўлгандек бўлар, лекин от секинлашиши билан яна ўша оғир ва аламли ўйлар бало-қазодай бостириб келарди. Ҳаммасидан ҳам даҳшатлиси шунда эдики, у ўйлаган сари ўзига мудҳиш бир ҳақиқат аён бўлиб бораётганини сезар ва унинг зилдек юкидан ваҳмга тушарди.

“Йўқ, мумкин эмас, отам ўша куни касалнинг зўри билан алаҳсиради, деб ўйларди Усмонқул отнинг жиловини қўйиб юбориб, энди у ўзининг от устида кетаётганини унутарди.

– Ҳа, отамнинг гумон билан алаҳсигани рост. Ахир, бу мумкин эмас! Ахир, Каримқул бу ёвузликни қилмайди. Отасининг қасосини олгани бекор! Ахир, кўнглида кири бор одам, Усмонқул урушдан қайтган кун ҳаммадан аввал келиб ҳол сўрармиди? Янаям унга қайишиб, ҳафта ўтмай уни Айронтепага қоровул этиб, Бозорқалдан манави отни бериб юборармиди? Ахир, кўнглида кири бўлса, отасини жоназасида ҳамма ишга ўзи бош-қош бўлармиди?!

Йўқ, отасининг касалнинг зўридан алаҳсирагани рост!”

Айронтепани айланадиган ўзига маълум йўллардан бир маромда юриб бораётган от, эгасининг кутилмаганда овоз чиқариб минғирлаганидан сергакланиб, қулоқларини дикрайтириб, бироз секинлади. Усмонқул отнинг бу ҳолатига эътибор ҳам қилмай, ўзича минғирлади: ҳа, отамнинг алаҳсирагани рост. Алаҳсираган. Отам... алаҳсираган!

Усмонқул изтироб ўтида қоврилиб, отасининг алаҳсираганига, қизини Каримқул ўлдирмаганига ўзини ўзи ишонтиришга, юрагини эзаётган шубҳалардан қутилишга ҳаракат қилар ва ҳатто бир қадар бунга эришарди ҳам. Лекин шу ишонч ва шу таскин, тассали манзил этган юрагининг туб-тубида бир туйғу яшардики, баъзан бенигоҳ бу туйғу бош кўтариб, Усмонқулнинг ҳозиргина ором топган жисмини чармоқ урган дарахтдек

қуйдириб, жизғанақ қилиб ташларди. Бундай чоғлар ғазаб ва қаҳрдан кўзларига қон тўлган Усмонқулнинг бўғзига бир сўз келиб тиқиларди: қасос, қасос, қасос!!!

Каримбекнинг Усмонқуллар хонадонига бўлган кек ва нафрати ҳам анча эски ва ғазабли эди. Унинг юрагини тош каби босиб ётган нафрат ва алам йиллар ўтиши билан кўпайса кўпайибдики, камаймабди, йиғилса, йиғилибдики, сочилмабди, газаклаб иллатласа, иллатлабдики, соғаймабди. Буни у ўша Усмонқулдан қолган чўлпанани ўлдириб қўйган куни сезди. У ўша кунгача бошига келган барча дард-ситамларни унутдим, ким қилган бўлса, яратганга солдим, деб юрарди. Бу тасаллиси, бу йўриғи ҳато экан. Буни у ўзи эл бошига ҳукм бўлиб келди-ю, тушунди. Мадомики, ўзи ёр бўлиб, оёғинг узангига етибдими, сен хўрлаганларни, топтаганларни унутишингга ҳаққинг йўқ! Томирингда бобомерос қонинг гуптириб турар экан, бу беш кунлик дунёда сенга азоб берган, бошингга не бир қора кунларни солганларни унутиб, улар олдида нафас ютиб, жим кетишинг эркакнинг иши эмас. Бу қасосли дунё!

Айни шу кунларда Каримбек мана шу ақида билан яшар, ҳолбуки, унинг бундан ўзга чораси ҳам йўқ эди. У фақат шу ақидагагина суяниб, ўзининг мудҳиш жиноятини ҳақ деб топар, такрор-такрор шунга ўзини ишонтирмоқчи бўлар, лекин ўзининг қайта ва қайта алданаётганини ўзича ҳам бўй бермас, юрагининг қай бурчагида ғимирлаб турган ботиний бир сезги билан туярди.

Фақат ароқнинг ўткир таъсиридангина буларнинг ҳаммасини унутиш мумкин эди. Шунинг учун ҳам унинг белида пичоқ ўрнида уруш эсдалиги кичкина сув бидончасида спирт юрарди. Аслида кайф устида Усмонқулнинг қизчасини ҳам таранг, ҳатто жон аччиғида чариллаб йиғлашига ҳам қарамай аравага тиркаб боғлаганди. Кайфи тарқагач, Каримбек ўзининг мудҳиш жиноятини англаганди. Лекин энди кеч. Фақат битта йўл бор – ҳаммасини унутиш керак, фақат унутиш керак!

Кейинчалик Каримбек унутиш билан ҳам иш битмаслигини, азоблардан қутилиш учун бирор бир жўяли йўриқ, ақида кераклигини англади. На чора, ақида ҳам топди.

Ақида ва спирт, спирт ва ақида – Элсарой қишлоғининг ҳосилоти Каримбекнинг фақат ўзигагина маълум зирҳли ниқоби бўлиб қолди.

Каримбек от устида Одамбормас даштни айланиб юрар экан, баъзан ўзини юрагининг тубидаги ўша ботиний бир туйғуга, ҳаммаси ёлғон-ёлғон деб ҳайқираётган ўша ички бир овоз ҳукмига топширарди. Бундай чоғлар у ҳамон ўзининг Усмонқулнинг хотини Меҳринисони унутолмаётганини, уни унутиш мумкин эмаслигини, Усмонқулнинг қизчасини ҳам отасининг қасоси учун эмас, йўқ шу аёлнинг вақтли висолига етмаганлиги учун, дуркун-дуркун қизлар олмадек қўйнига келиб киришни хоҳлаб турган бир пайтда, бева (ҳали у вақт Усмонқул урушда эди) бир аёл бўй бермаганига, ҳатто уни ҳосилот Каримбекни назар-писанд қилмагани учун, унинг ифлос йўриғига юрмагани учун ўлдирганини тан оларди.

Аслида ҳам шундай бўлган эди. Отасидан эрта етим қолган Каримбек тенгқурларидан анча олдин эр етди. Шу каби тирикчилик ташвишларини ҳам у ўз тенгларидан хийла олдин бошлади. Қанча ур-йиқит билан эндигина оёққа турган колхознинг қўйини боқди, тўғрироғи, чўлиқ бўлиб, машҳур Шафоат чўпонга эргашди.

Заранг таёғини елкага ташлаб, Одамбормаснинг оёқ етмас кенг-кенг ҳаворларида бодраб ўтлаб юрган сурув бошида ўтирган Каримбек зерикишдан тарс ёрилай дерди, ўшанда. Лекин кўникишдан, чидашдан ўзга чора йўқ, етти қора кўзнинг тақдири шунга боғлиқ. Бундай чоғлар хаёлларнинг борлигига шукур қиласан, киши.

Ўзидан икки кўклам кичик Меҳринисо шу тариқа илк марта унинг хаёл дунёсига кириб борди. У келиндек ийманиб, қимтиниб, нозланиб, тоғ ортидан чиқиб келаётган

қуёшга боқиб, Меҳринисони ўйларди. Баъзан у келиндек уятдан, меҳрдан-муҳаббатдан лов-лов қизариб уфқ бағрига бош қўяётган қуёшга боқиб, Меҳринисони ўйларди. Ёқимли, ҳузурбахш, энтиктирувчи ўйларнинг адоғи йўқ эди ўшанда.

Ҳатто у шундан кейин икки марта Меҳринисони яқиндан кўрди.

Биринчи марта тўй баҳона қишлоққа энганида кутилмаганда у қишлоққа кираверишдаги кўча муюлишида олдидан чиқиб қолди. Каримбек буни ўзича хаёл қилганди. “Қани энди шу топда тақимига тушган ўрим сочлари ерни ўтиб, ясанган-тусанган Меҳринисо чиқиб қолса”, деб ўйларди у қишлоққа яқинлашар экан. Ҳеч бири мантиққа тўғри келмаса-да, бўз бола Каримбек қизни ясанган-тусанган ҳолда тассавур қилган эди ўшанда. Лекин унинг ҳам ўзича бунга асоси бор эди, Меҳринисо кимсан колхоз актини – Қобул шўронинг қизи ахир. Тасодифни қаранг, кўча муюлишида шундай ўйлар оғушида келаётган Каримбекнинг қаршисидан лоп этиб неча кун, неча ойлардан бери ором бермай юрган гўзал қиз чиқиб қолса бўладими.

Қиз ҳам уни – етимча бўз бола Каримбекни таниди. Ораларидаги масофа ҳали анча бўлишига қарамасдан бўз бола нигоҳидаги алланечук эҳтиромли туйғунинг илиқ ва ўткир тафтини сезди: дув қизарди. Юрагининг тасур-тусури ўзига ҳам сезилди: хижолат бўлиб бошини қуйи солди.

Каримбек ҳам ҳаяжонланиб кетди. Ҳатто у қиздан ҳам ёмон аҳволга тушди. Қизнинг уялганидек бошини ҳам қилганини кўриб, ўзи ҳам беихтиёр ерга боқди.

Қиз унга етмай ўзини кўча биқинидаги бир табақали очик эшикка урди. Бу уй Қора фирқаники эди. Каримбек отасининг шу Қора фирқанинг хуни учун отилганини билар ва бу хонадонга нисбатан юрагида кучли нафрат туйиб яшарди. Шу сабаб ҳозиргина қиз кириб кетган, ҳамон бир

табақаси очилиб турган эшик олдидан жимгина ўтиб кетишдан бошқа илож тополмади.

Кейинчалик, тўрт тарафи ҳам уфқларга туташиб кетган Одамбормас даштида сурув орқасидан юрар экан, у ўзининг ўшанда қиз олдида бошини ҳам қилганини кечиролмасди. Эҳтимол, тик қараб бораверганида, қизнинг бурилайганини кўриб, уни тўхтатар эди. Кейин “Меҳринисо, мен сени яхши кўраман. Мен сени кун чиқаётганда ўйлайман, мен сени кун ботаётганда ўйлайман! Кейин яна нима дер эди? Ҳа, яна шундай дер эди: Меҳринисо, жонгинам, тўғриси айт, сен ҳам мени ўйлайсанми?” кейин яна нима дер эди? Ҳа, яна бундай дер эди...

Бўз бола Каримбекнинг қизга айтадиган жуда кўп гаплари бор эди. Афсус, ҳаммаси юрагида қолди. Лекин ана шундай ширин армонлар оғушида унинг зерикарли кунларига фэйз кирди. Энди унинг учун бийдай даштда бир маромда кечадиган кунлар жон эгови бўлмади қолди.

Ширин армонлар оғушида маст бўлиб юрган Каримбекни тақдир яна бир бор сийлади. Лекин бу охириги сийлов эканлигини у ҳали билмас эди. Сурувга қон сийма касали теккач, у шошилинич қишлоққа борадиган ва колхоз активларини бундан хабардор қилиши, ҳатто лозим бўлса, уларни эргаштириб келиши керак эди. Бу одамлар орасида қишлоқ шўросининг котиби Қобил шўро ҳам бор эди.

У йўлга отланганида қуёш терак бўйи кўтарилган эди. Бу паллада ҳамма иш жойида бўлишини Каримбек биларди, лекин шундай бўлса-да, у от бошини Қобил шўронинг уйи томон бурди. Унинг муддаоси, иложи бўлса, Меҳринисони кўриб гаплашиш, ҳеч бўлмаганда дийдорига тўйиш. У азиз авлиёларни тилдан қўймай, Худони бировга бермай, Меҳринисонинг уйида бўлишини, қақирганда, чопқиллаб, кокиллари силкитиб, ўзи чиқишини худодан ёлвориб сўрарди. Кетишга чоғлана туриб, Каримбек сув сўраса, Меҳринисо бўлса, учиб кириб уйдан сув тўла

кўзани олиб чиқиб, оёқларининг учи билан кўтарилиб, чақмоқ кўзларини сузиб, ширин табассум билан уялиб, қимтиниб сув тўла кўзани узатса, Каримбек боши узра кўзани кўтариб сипқорар экан. Меҳринисо унга меҳр билан термулиб турса, сувга қонган Каримбек эгардан энгашиб, кўзани узатса, узатаётиб... узатаётиб, олмоққа чоғланган қизнинг оппоқ қўлларида оҳиста ушласа, ушласа, ушласа, ушлаб тураверса! Каримбек ўй таъсирида ҳаяжондан энтикиб кетди. У ҳозир ўзининг отда бораётганини ҳам унутган эди.

Каримбек Қобил шўронинг дарвозаси олдида овоз берганига ҳам анча бўлдики, ичкаридан ҳеч ким дарак бермади. Энди у сабри чидамай дарвозани қамчи дастаси билан қоқа бошлади: тақ-туқ, тақ-туқ, тақ-туқ,... Барибир ҳеч ким чиқмади.

Каримбек яна овоз бериб қақирди, яна қамчи билан таққиллатди, ичкари жим.

Начора, латтаси сувга тушиб, шумшайиб орқага қайтишдан бошқа илож йўқ. Каримбекнинг алами келиб кетди. У от жилловини ортга бураётиб, алам устида отга шундай қаттиқ қамчи тортдики, буни кутмаган шўрлик от аччиқ кишнаб юборди.

Қишлоқнинг айланма тор кўчаларидан ўтиб, қишлоқ совети томон дарғазаб бораётган Каримбек тўсатдан қувончидан қичқириб юбораёзди. Шундоқ рўпарасида овлоқ кўчада етти-саккиз ёшлардаги болани етаклаб, уч-тўрт ёшлардагисини эса кўтарганича Меҳринисо келарди. Қиз аввалги кўргандаги кийимда, бошида бўз рўмол, эгнида ранги униқиб кетган сатин минсак. Укасининг оёғига қараб у жуда секин юриб келаяпти.

– Ов, отанг қаерда? – қизнинг рўпарасига етиб келган Каримбекнинг сўроғи шу бўлди, бошига келгани ҳам шу эди. Қизни кўрди-ю, негадир юраги қаққириб, қайнаб бораётган қони, совуб кетди ғазоби каби, демоқчи бўлиб юрган баландпарвоз сўзлари ҳам тумандек тарқаб кетганини ўзи ҳам сезмай қолди.

– Ов, отанг қаерда? – Каримбек ҳеч бундай демоқчи эмасди. Лекин иккинчи

марта ҳам шундай деб юборди. Қиз ортидан югуриб келаётган укасида кўзини олиб, от устидаги бўзболага боқди. У шундай бир ўткир нигоҳ билан Каримбекка қарадики, бу нигоҳга чидаш, бардош бериш, янаям шу қизни ўзи тушларида кўриб чиқадиغان бўзболага ҳеч бир мумкин эмас, эди.

Бўзбола Каримбек бўйи етган қизнинг оловли нигоҳида куйди, жизғанақ бўлди. Бўзбола Каримбек бўйи етган қизнинг сирли, сеҳрли жодусидан ер билан забун бўлди.

Бўзбола Каримбек бўйи етган қизнинг афсунгар ишвасидан тўлди-тўкилди...

Каримбек кейинчалик ўшанда қиз билан нималар деб гаплашганини эслай олмай, узоқ вақт гаранг бўлиб юрди. Ўзича жуда кўп беъмани гапларни айтганман, деб ўйлар, шунга ўзини ишонтирмоқчи бўлар, лекин ўзига ўзи ишонавермагач, албатта, кейинги учрашувимда дилимдаги ҳамма гапни, ҳа, ҳамма-ҳаммасини айтаман деб ўзини овулар эди. Афсуски, бу овунч, овунчилигида юракда лаҳза чўққа айланди.

Каримбек қизни кейинги кўришга улгурмай, бир шум хабар Одамбормас даштини тало тўп қилди. Қобул шўро Элоға батрак билан қуда-анда бўлганмиш, қизи Меҳринисони Усмонқулга берганмиш.

Кўмирдан ҳам қора ўша кеча ҳувиллаб ётган Одамбормас даштининг яйдоқ ҳоварларини ялаб-юлқаб кеч кузнинг совуқ шамоли эсиб чиқди. Баданга нинадек қадаладиган бу совуқ шамол қиличини ялонғочлаб келаётган қора қишдан хабар берарди.

Бундай кечалар кўйларни қўрага қамаса ҳам бўларди. Лекин Каримбек шўр қисматга қасдма-қасд эгардан тушмай даштининг ичкарисига узоқ-узоқларга сурувни ҳайдаб кетди. Сурув ортидаги отда қунишганича ўтирган бўзбола Каримбек ўша кеча ҳаётида биринчи марта ўз тақдири ҳақида чуқур ўйга толди. Ўша кеча унинг юрагида одамларга нисбатан қаҳр-ғазаб ҳиссини ўзида жамлаган оғриқ пайдо бўлди ва бу оғриқ тош каби юрак тубига чўқди.

Шип-шийдам дала ўнгирилари ялаб, сарсари кезаётган шамол тонгга бориб таққа тўхтади.

Тоғ боши оқариб, тонг отиб кела бошлади. Қуюқ, нам булутларга тўлиб, хўмрайган осмон поёнсиз Одамбормас дашти узра янада пасайиб, бало-қазодай эниб келди. Совуқ шамол тўхтаганига бирон фурсат ўтмай, сим-сим ёмғир ёға бошлади.

Ҳамон эгар устида қунишиб ўтирган бўзбола Каримбекнинг ёноқларидаги томчи ёмғирми ё кўз ёши эканлигини англаш мушкул эди...

Инсон ҳаммасига кўникар экан, кўнишдан ўзга чора бўлмагандан кейин нима қилсин. Аввалига Меҳринисонинг фириғига чидай олмасам керак деб юрди. Лекин кейинчалик бу кўнгил таққирига начора кўнди, кўникди.

Шу орада у ҳарбий хизматга чақирилди. Хизматни ўтаб уйга қайтди ва Меҳринисо қиз туққанини эшитди. Орадан кўп ўтмай Каримбек ҳам уйланди. Лекин хотинининг меҳрига қонмай, яна урушга отланди.

Тошдан яралган бу бош кўрмаган кўргиликлар қолмагандир. Етимлик, муҳтожлик, кўнгил таққир, уруш – Каримбек кўрмаган яна нима қолди. Хайрият, шўр қисматида худо ярлақан кунлар бор эканки, ҳар лаҳза ҳаётига ўлим, фалокат хавф солиб турган даҳшатли урушдан ўнг қўлининг уч бармоғидан ажраган бўлса-да, тирик қайтди, буям йигитнинг бахти. Шўр қисматнинг Каримбекдан аригани, яхшилик сари эврилгани рост эди. Бахтсиз, ғурбатли умрнинг айқаш-уйқаш сўқмоқларида улоқиб юрган йигитни тақдир яна бир бор сийлади, Элсаройдан урушга кетган йигитларнинг биринчи тирик қайтган вакили Каримбек ҳосилот этиб тайинланди.

Каримбек ҳаммасини унутиб, ҳосилотлик жиловини маҳкам тутди. Сенга ишониб шу вазифани бердим, демак, оқла! Ел-югур, ўзингни ўтга-чўққа ур, барибир ўлмайсан. Лекин ҳозир урушда бўлсанг, ўлишинг учун дайди бир ўқ кифоя. Шундай экан, мадордан

кетиб, силланг қуригунича ишлайвер,
шундагина ўнг қўлингдаги йўқ уч бармоқнинг
оғриқсиз оғриғини унутиб яшайсан!

Каримбек уруш айни қизиб турган
ўша йиллар ростдан куйиб-ёниб ишлади.
Ишлагандирки, бутун бошли Элсарой
қишлоғининг пой-поёнсиз далаларида
унган бир туп ғалладан, бир тўп шувоққача
ва ҳатто одамларнинг уйидаги мол-ҳолдан
то кўндаланг чўпгача ҳамма нарса ғалаба
учун бўлган ўша кунларда агар лозим бўлиб
қолганда ҳеч бир кимса уйида, ўзида бор
нарсани, Каримбекнинг олдида йўқ дея
олмасди. Улар Каримбекнинг синчилигига тан
беришган эди.

Ана шундай алғов-далғов кунларда
Каримбекнинг юрагидаги эски яра янгиланди,
яна у бўзболалик даврининг ширин
изтиробини туйиб, Меҳринисо васли-висоли
билан яшай бошлади. Меҳринисо энди анча
улғайган, йўғон чўзилган, ингичка узилган
шундай оғир кунларда бутун бошли бир
рўзғорнинг барча юкини елкасида тутиб
яшаётган босиқ, сабр-тоқатли аёл эди. Унинг
эри Усмонқул урушга кетган, мана олти
ойдирки, хат-хабар йўқ, қайнотаси тўшакли
касал, қизи касалманд, шунга қарамасдан
бу аёл бировга ғинг демай, баъзилардай
айюҳаннос солмай тишини-тишига қўйиб,
жимгина яшайпти. Янаям, мусибатли бу
кунлар руҳини қанчалик эзмасин, камондек
қора қошлардаги назокат, ғам тўла маъюс
кўзлардаги меҳр, сутга чайилгандек
юзлардаги ҳорғин гўзаллик, ҳар нега қодир
сарвдек дуркун қадди-қомат ҳар қандай
эркакни ер билан забун қилади.

Каримбекнинг юрагини безовта қилаётган
бу ҳислар ер қаъридан ташқарига отилиб
чиқиш учун бирор бир туйнук излаётган
иссиқ, оловли вулқонга ўхшарди. Каримбек
зўр бериб Меҳринисонинг васлига етишни
ўйлар ва ҳатто етишмоғига амин эди.

У ўз ниятини ўтган йили буғдой ўрими
айни қизиган кунлардан бирида амалга
оширмоқчи бўлди. Бозорқалнинг хабарига

кўра, Меҳринисо туманга тушиш учун жавоб
сўрабди.

Эгар устида чўнқайганича Бозорқалнинг
ҳисоботини эшитаётган Каримбек бепарво
оҳангда сўради:

– Туманда нима иши бор экан?

– Ҳарбий комиссариатга учрашар эмиш.

Каримбек ғижинди; “Ипирисқи, Усмонқулни
суриштирмоқчи. У бўлса, ўлиб кетгандир
ҳойнаҳой. Мабодо, мендан нима шундай
олти ойлаб дарак бўлмаганда хотиним
суриштирармиди? Йўқ, суриштирмасди,
лаънати! Бу Меҳри бошқача хотин!” узоқ
сукутдан сўнг Каримбек Бозорқалга,
ҳосилотдан жавоб кутаётган содиқ маҳрамга
бундай деди:

– Майли, жавоб беринг. Лекин келмас
қунининг тушгача бўлган нормасини ҳам
эртага қўшиб беринг. Шу жойни бўлмагунча
жавоб йўқ денг. Кечқурун ўроқ бошига ўзим
чиқиб бораман. Бўйруқни айтганимдай
бажаринг!

Эртасига Каримбек қишлоқдан хийла
узоқ Мўминқалнинг даштида буғдой ўраётган
ўроқчиларнинг олдида отланганида оқшом
тушаётган эди. У йўлда уч-тўрт ўроқчи
аёлларни учратди. Болалик бу аёллар
эшакларини қичаб, шошилганича қишлоқ
томон кетиб борарди. Каримбек уларнинг
орасида Меҳринисони кўрмади; негадир илиқ
бир туйғудан унинг юраги ҳапқириб кетди.

Каримбек ўроқчилар бошига етиб
келганида, аллақачон атрофни қоронғулик
қоплаган, лекин одам одамни таниши мумкин
эди. Уч-тўрт қиз-жувон жимгина ўроқ ўришар,
фақат чалғиларнинг шиғ-шиғи оқшом
сукутини бузиб, хувиллаган далага файз
бағишларди.

Отнинг пишқириғини эшитиб, ўроқчилар
ҳосилот келганидан хабар топдилар. Бозорқал
Каримбек томон пешвоз юрди. Қиз-жувонлар
бир-бирини туртиб шивир-шивир қилишди.

Ўзи томон шошилиб келаётган Бозорқалга
эътибор ҳам қилмай, Каримбек пиқ-пиқ
қулишаётган қиз-жувонлар томон термулиб

қаради, лекин уларнинг қайси бири Меҳринисо эканлигини тахминлай олмади.

Каримбек Бозорқалнинг саломига алиқсиз, қўл узатиб, от устида у билан кўришди. Бу қизлар Меҳринисога ёрдам қилишаётганини, деярли кўшиб берилган жойни ҳам ҳозир тугатишини, сўнгра қизларни ўзи қўшхонага эргаштириб кетишини ва Меҳринисонинг ҳам кеч бўлиб қолганига қарамай қишлоққа кетмоқчи бўлиб турганини Бозорқалдан жим туриб эшитди. Каримбек Бозорқалнинг ишларини тасдиқлаган бўлиб, бош ирғади ва индамай от бошини узоқларда жинчироғи лип-лип ёнаётган қўшхона томон бурди.

У от қадамига мос тебраниб, Бозорқалдан узоқлашар экан, севинчини босолмас, ҳар куни сиғиб юрган эгар устига сиғмай, безовта бўларди. Ҳамма иш унинг кўнглидагидай бораётган эди.

Бўзбола юрагини яралаган, фақат тушларидагина ўпич берган хурлиқо Меҳринисонинг бугун у васлига етади.

Тушида эмас, йўқ ўнгида, ҳа, ўнгида қониб-қониб ўпади. Тушида эмас, йўқ ўнгида, ҳа, ўнгида эҳтирос билан қониб-қониб кучади.

Тушида эмас, йўқ ўнгида, ҳа ўнгида биринчи марта ва абадий битта жисму жонга айланади.

Бозорқал ҳам, ҳиринглаётган ўроқчилар ҳам кўз илғамайдиган бўлиб қолгач, Каримбек от бошини унга бурди.

У ўроқчиларни айланиб ўтиб, Меҳринисо қайтадиган йўлга чиқиб, у келадиған томонга синчиклаб тикила бошлади. Лекин кўзлари ҳеч нарса илғамади.

Каримбек узоқ кутиб қолмади. Аввалига ўт-ўланларни босиб-янчиб келаётган эшакнинг шивири, сўнгра синчиклаб қарайвергач қоронғулик ичида элас-элас қора кўринди.

Каримбек отдан тушди ва от қозигини қоқди. Қўлидаги қамчини белбоғига қистириб, қўлларини белига тираганича энди аниқ-тиниқ кўриниб қолган эшакли қаршисида кодирайди.

Меҳринисонинг эшаги аллақачонлар қулоғини дикрайтириб, қадами секинлатган эди. Эшакдаги бу ўзгаришни кўриб, Меҳринисонинг юрагига шубҳа оралар ва юраги шув этиб кетди, замон ёмон, илойим, ёмоннинг юзини тесқари қилсин. У термулиб олдинга қаради, лекин ҳеч нарса кўраолмади. Боя Бозорқалнинг “Кўрқмайсанми Меҳрибека?” деган сўроғи ёдига тушди.

Меҳринисо жаҳл билан эшакнинг бўйнига халачўп билан урди ва овозини чиқариб эшакни ёниди:

– Их, ҳаром улгур! Их, дейман, нима қилиқ бу! Их!

Эшак қулоғини дикрайтганини ёзмади-ю, лекин бироз юришлади. Шу вақт Меҳринисонинг кўзи қаршисида кодирайиб турган қора кўланкага тушди ва жони чиқиб кетди. Оз бўлмаса, бақариб юборай деди. Лекин жонига кўланканинг ўзи оро кирди.

– Меҳри, сенмисан?! – бу таниш ўктам овозни эшитиб, кўрқувдан тош қотиб қолган жувоннинг жисмига жон кирди.

Бу орада ўктам овоз эгаси аёл томон юрди. Зум ўтмай, жувоннинг тўхтаб қолган эшаги ёнида пайдо бўлди ва икки қадамлар чамаси нарида тўхтади.

Кўройдинда Меҳринисо овоз эгасини таниди; ҳосилот Каримқул ака-ку! Таниди-ю, жувоннинг бояги кўрқуви бутунлай йўқолди, лекин баданидан илон ўрмалагандек ўзини ноқулай сизди. Ҳозиргина тўхтаган Каримқулнинг ўзига томон қадам ташлаганини кўриб, ҳосилотнинг муддаосини Меҳринисо англади-ю, кутилмаганда дарғазаб ва босиқ овозда бақариб юборди:

– Ҳа! Каримқул ака, нима бу қилиқ?!

Жувоннинг бу қаҳрли сўрови Каримқулни тўхташга мажбур қилди. У ҳаяжондан энтикар, билинар-билинемас ҳансираб, аранг ўзини тутиб турарди.

– Меҳри?!.. Меҳри?!... Мени қийнама! Ахир, ўзинг ҳаммасини биласан-ку! Бас, шунча куйганим етар, ахир!!!

Мискин бир овозда энтикканча сўзлаётган Каримқул ҳозир шундай бир ҳолатда эдики, энди у ҳеч нарсани эшитмас, ҳар қандай эътироз билан ҳисоблашмас ва энди уни ҳеч қандай куч бу йўлдан қайтаролмас эди. У шиддат билан Меҳринисога яқинлашди, жувоннинг қарғаниб юлқинишига қарамай, уни даст кўтарганча, эшак устидан юлиб олди ва ҳансираганча экинзорга оралади.

Улар узоқ олишди. Бир гилам ўрнидаги экинзор ер билан битта бўлиб кетди. Каримқул ҳансираганча жувонни ўпар, ечинтирмоққа чоғланар, лекин уч бармоқсиз ўнг қўли панд бериб, йиғлаб юлқинаётган, типирчилаётган жувон Каримқулнинг қучоғидан отилиб чиқар, лекин бутунлааи халос бўлиб кетолмай яна ваҳшийлашган Каримқулнинг тагига тушиб қоларди.

Охири Каримқул бутунлай ҳолдан кетди ва шу баробар ҳозиргина қонида жўш уриб қайнаётган эҳтирослари сўниб, ҳафсаласи пир бўлиб қолди. Беҳол бир кайфиятда у жувоннинг ён тарафига ўзини ташлади. Лекин ҳиқиллаб йиғлаганча юлқинаётган Меҳринисони кўйиб юбормади; унинг елкасидан босиб, ёнига ётқизмоқчи бўлди. Турмоққа чоғланаётган Меҳринисо яна ўмганлаб кетди ва Каримқулнинг шундай ёнига ёнбошлаб қолди. Бунни кўриб Каримқул шивирлади:

– Меҳри, бир пас шундай ёт, кейин кўйвораман!

Кўройдин бўлишига қарамасдан, жувоннинг кўзлари даҳшатли тарзда олайиб кетди ва изидан нафратга тўла шивири эшитилди:

– Ифлос!!!... Ҳароми!!!...

– Майли мен ифлос, мен ҳароми... Фақат сендан илтимос, шу ҳолатда, мана кўриб турибсан қучоқлаб ётганим йўқ, фақат қўлингдан ушлаб турибман, агар қимирласанг яна қучоқлашга мажбурман Меҳри, кел, шу ҳолатда бироз гаглашиб олайлик! – деди эмранганидек Каримқул.

– Сен билан нимани ҳам гаглашардим?!

– деди йиғламоқдан бери бўлиб Меҳринисо; турмоққа чоғланди. Лекин Каримқул куч билан уни қимирламасликка мажбур қилди.

– Тўхта, Меҳри! Тўхта!.. – деди у вишиллаб, жувоннинг елкасидан босиб.
– Нима ўша ипирисқи Усмонқулга бизни олмайсанми-а?! Ўша нимғўритадан бизнинг қаеримиз кам-а?!

– Каримқул! – аёл куч билан бир силкиниб олди. – Сен шуни билиб қўй! Сен Усмонқулнинг ҳаром тукига ҳам арзимаёсан! Яхши кўрар эмишсан-а! Яхши кўрган одам бундай шармандаликка қўл урмайди. Замоннинг нобоглигидан фойдаланмайди. Замон сенга йўл берганидан фойдаланиб, сен еган нажосатнинг сассиғи юртни бузаяпти!..

Бир замонлар яхши кўрган бўлсанг, агар, мабодо, мен ҳам яхши кўргандек бўлсам – у бир замонлар эди. Энди менинг ўша ипирисқи Усмонқулдан болам – қизим бор. Мен сени қизимнинг ҳалол, покиза ҳаётига сенинг ҳаром-хариш истақларингни алмаштирайми?! Хато қиласан! Сени қизимнинг тирноғига тенг кўрмайман. Ҳали ўйнашлик отаси у ёқда турсин, агар, мабодо, Усмонқулнинг ўлгани рост бўлса, шунда ҳам сен билан эмас, бошқа билан рўзғор тутаман.

Менинг гапим шу. Энди қўлимни кўйиб юбор, мараз!!!

Каримқулнинг жувон билан бироз гаплашишдан мақсади: фурсат ўтиб, сўнган эҳтирослари гупирса, хоҳ гап билан авраб бўлсин, хоҳ куч билан бўлсин (кучга ҳам ишонч йўқ, уч бармоқ панд бераяпти) муродига етишиш эди. Лекин ҳозир у ўзи севган аёлнинг қаҳрли ва шафқатсиз ҳукмини эшитгач, ҳеч нарса чиқаролмаслигига, фақат аёл олдида яна бир марта шарманда бўлишига амин бўлди ва Меҳринисонинг қўлларини кўйиб юборди...

Зим-зиё қоронғу кеча кўйнида ҳувиллаб ётган Одамбормас даштида шамол жимирлаб турган сон-саноқсиз юлдузларга термулган кўйи Каримқул уятданми, хижолатданми, эҳтимол, қалбининг ягона бойлиги, неча

йиллардан бери муқаддас санаб юрган, ўзи учун азиз бўлиб қолган аёлдан, кутилмаганда, тўсатдан, шармандаларча ажралиб қолганидан изтироб чекмоқда эди. Бу изтироб юки шунчалар оғир эдики, ҳозир унга ўлим ёки ҳаёт деса, ҳеч иккиланмай ўлимни танларди. У абгор бўлган жисмини ердан узиб, ўрнидан турар экан, шундай хулосага келди: “Бу дунёда ё у яшайди, ё мен!”.

Шундан кейин мана орадан роса бир ярим йил ўтяптики, ҳамон иккаласи ҳам яшаб юрибди. Фақат бу орада Меҳринисонинг қизи Сарви ўлди, эри Усмонқул яримжон бўлса-да, урушдан омон қайтди.

Ҳали Усмонқулнинг отаси ўлмасдан бурун, чамаси Усмонқул Айронтепадаги буғдойзорга қоровул этиб тайинлангандан йигирма кунлар кейин, Каримқул Айронтепа этагида Усмонқул билан учрашди ва бир-бирига юлдузи тўғри келмай ажралишди. Ўшанда Каримқул:

– Усмонқулбой, сизни урушдан шапқўр бўлиб қайтибди, деб эшитдим, шу ростми? Рост бўлса, кундузи бўлмасаям, кечасига роса қийнаётгандисиз! Ҳа,ҳа,ҳа! Эй, шу уруш ҳам, яримжонлик ҳам қурсин-да! – деди.

Бу гапдан Усмонқул дув қизарди ва бирдан жаҳли чиқиб кетди:

– Ҳа, тўғри айтасиз Элбоши, – деди ўшанда Усмонқул. – Уруш қурсин, уруш! Уруш ҳаммамизни яримжон қилди. Биров танк остида тупроққа қорилиб, шапқўр бўлди. Яна биров қора буханкани қўлига тикиб, жондан азиз бармоқларидан ажралиб яримжон бўлди!

Ўшанда икковининг ўртасига Бозорқал тушмаганида бирор кор-хол юз бериши аниқ эди.

Ўшанда қони қайнаб Айронтепадан қайтар экан, Каримқул ранглари заъфарон, чўпдай озгин, ёноқ суяклари туртиб чиққан Усмонқулни ўйлади ва шундай хулосага келди: бетоб отасидан аввал ўлиб кетадиган сиёғи бор нокаснинг. Иншооллоҳ, биров ўлдирмаса ҳам, яқин орада ўзи оёқдан йиқилади. Кейин турмоғи душвор!

Лекин кейинчалик у яна Усмонқул билан икки-уч марта рўбарў келди-ю, ранглари заъфарон, чўпдай озгин, ёноқ суяклари туртиб чиққан, ҳилвираб турган бу йигитнинг ўша шапқўр кўзларида чақмоқдек ўткир қатъият ва ўзига ишонч кўрди.

Шундан буён Каримқул баъзан от устида Одамбормас даштни айланиб юрар экан, юраги тубида фақат ўзигагина маълум бўлган ботиний бир туйғу жунбушга келар ва ўзини шу туйғу ҳукмига топширарди. Бундай чоғлар у ҳамон ўзининг Усмонқулнинг хотини Меҳринисони унутолмаётганини, уни унутиш мумкин эмаслигини, Усмонқулнинг қизчасини ҳам, отасининг қасоси учун эмас, йўқ, шу аёлнинг васли-висолига етмаганлиги учун, дуркун-дуркун қизлар олмадек қўйнига келиб киришни хоҳлаб турган бир пайтда шу жувон бўй бермаганига, ҳатто уни ҳосилот Каримқулни оёқости қилгани учун ўлдирганини, ҳаммасидан ҳам ёмони, юракнинг бу ташналигини қондириш учун лозим бўлса яна одам ўлдиришдан қайтмаслигини, таҳқирланган кўнгил шуни тилаётганини тан оларди.

Усмонқулнинг отаси ўлгач, роса бир ойдан кейин буғдойзорга ўроқ тушди.

Ўша кун дунёдаги энг қисқа ва энг унумли кун бўлди.

Ҳали қуёш Ҳисор тоғлари устида бўй бермай, ҳали тонг шудрингларига чўмилиб, намиқиб ётган буғдойзорга қуёш тиг урмай, Одамбормас даштни ўроқчи қиз-жувонларнинг қий-чуви тутиб кетди. Одамбормас – Элсарой қишлоғининг кун чиқарида ястаниб етган бепоён дашт. Қишлоқдан чиқиш билан бошланадиган бу яйдоқ ернинг бир учи уфқлар бағрида қишин-ёзин оппоқ қорга бурканиб, қўр тўкиб турган залворли Ҳисор тизмаларининг этаклари билан, бир чети эса Ғузор кенгликлари билан туташиб кетган.

Усмонқул қоровуллик қиладиган Айронтепа лалмиси Одамбормаснинг Ғузор ерлари билан ёндош энг чекка бўлаги

бўлганидан, бу майдонга ўроқчилар етиб келганида қуёш тоғ устида юз очар эди. Узоқлиги важданми бу даштга жўнатилган ўроқчиларнинг аксари эркаклар: парти кетиб, шарти қолган чоллар, ерга урса кўкка сапчийдиган ёш-яланг ўсмир болалар.

Аёллар ҳам йўқ эмасди. Лекин улар, чамаси, ўроқчилигига қараб эмас, кечқурун қишлоққа қайтишда оёқ уловларининг яровлилига қараб жўнатилганди.

Ўша куни Усмонқул ўзини бир ойдан бери қийнаб ётган барча изтироб, барча андуҳларни бир чеккага йиғиштириб, ўрим ташвишига боши билан шўнғиди.

Ўша куни Усмонқул яримжонлигини ҳам унутиб, ўзини ўтга-чўққа уриб ишлади.

Бундан бирор икки кун олдин, Бозорқалнинг тайинлови билан ўриб келган луҳларни эшиб, бовлиқ тўқиди. Сўлиб тобига келиб қолган луҳлар Усмонқулнинг эпчил қўлларида бир зумда узунлиги бир қулоч келадиган, соч ўримидек силлиқ ва пишиқ бовлиқларга айланарди. Бозорқал Усмонқулнинг бовлиқларини қуватини синамоқчидек қўллари билан тортиб-тортиб кўрди. Зинг қилиб эшилган бовлиқларнинг шунчалар мустаҳкамлигига ҳайрон қолди чоғи, у бовлиқнинг бир учини оёғи билан босиб, икки қўллаб юқорига тортди, бовлиқ узилмади. Унинг бу ишларини кузатиб турган Усмонқулга қараб тиржайди ва бошини сарак-сарак қилиб:

– Бало экансан, Усмонқул мирохур! – деди.

Бозорқалнинг бу мақтовидан Усмонқул ийиб кетди, гуллола иссиғида куйиб, бирор ҳафталардан бери тирикчилик ташвиши билан бўлиб, устара тегмаган тикондек тик босган ҳорғин чехрасига табассум ёйилди.

Усмонқул Бозорқал эргаштириб келган болаларга ҳам бовлиқ эшишни, эринмасдан миридан сиригача обдон тушунтирди. Ҳозиргина қўли келмаётган болалар, аста-секин бу ишнинг ҳадисини ола бошлади. Кейинроқ эпчил ҳаракатлар билан, Усмонқул билан бароварига бовлиқ эшавердилар.

Усмонқул тайёр бўлган бовлиқларни бир болани ёнига олиб, иккаласи бир қучоқдан кўтариб, ўроқчилар томон юрди.

Қуёш терак бўйи кўтарилган, унинг ҳарорати баданга нинадек санчила бошлаган эди. Кўп ўроқчилар иссиқ пана илинжида, бошларини оқ сурп ва гардилар билан танғиб олишган, иссиқ бироз ўтган бўлса керакки, қорайиб ҳамма ўроқчилар чопон ва синсақларини ечиб, кўйлакчан бўлиб олган эди.

“Эрталабки ишда хосият кўп, деб ўйларди Усмонқул анча жойни ўриб кетган ўроқчиларнинг ортидан боқиб, чамаси, ўроқ шу забтидан сусаймаса, бугун Айронтепа яримлайди”.

Бу йил ҳосилнинг чўғи ёмон эмас эди, Усмонқул бир қадам жойдан бир бовлиқни тўлдирарди. Утулган бовни тиззалари билан босиб-босиб зинглар, сўнгра бовлиқнинг икки учини бир-бирига шундай абжирлик билан чатар эдики, ҳозиргина ҳурпайиб ётган буғдой поялари, қарабсизки, ихчам ва лўнда, тепиб кетаверса ҳам бўладиган боғга айланарди.

Усмонқулнинг бу ишини ҳам Бозорқал қуруқ қолдирмади: унинг ишбилармонлигига қойил қолганини рўй-рост айтиб, ҳавас билан тамшанди.

– Усмонқул, сенинг бу қўлинг гулки иним! Илойим дард кўрмасин-а! Усмонқул тушга яқин кенг майдонда дўппайиб ётган сон-саноксиз боғларни Айронтепа ўнгридаги эски хирмонга келиб югуриб ташиётган ёш ялангга бош-қош бўлиб, ўзи ҳам улар билан тенгма-тенг ишлади. Тушга бориб хирмонда бошоқлари шовдираб турган буғдой бовлиқларидан ясалган катта фарам пайдо бўлди.

Ўроқчилар апил-тапил тушлик қилдилар ва яна ҳамма ўзини бараварига ишга урди.

Усмонқул улкан доира шаклидаги хирмон ўртасида туриб, ҳўп ҳайдаётган ёш-ялангларни бошиқтира бошлади. Аввалига улар, буғдой фарамини бузиб, улкан доира

шаклидаги боғларни ёзиб ташлашди. Сўнгра бу боғлар устига тўртта от келтириб, уларни ёнма-ён қўйишди ва бир-бирига тиркаб боғлашди. Ёнма-ён тиркалган тўрт от шу улкан доира бўйлаб бир маромда айлана бошлади. От туёқлари остида инчалаётган буғдой боғлари борган сари нимталаниб, ер билан битта бўлаётир. Доиранинг сиртки энг чекка томонидаги отга миниб олган ўн-ўн бир ёшлардаги занжидай, узун бўйли, ориққина болакай, чух-чухлаб отни ниқайди ва ёшига мос бўлмаган, дўриллаган овоз билан қўшиқ айтиб, унумлироқ ишлашга чорлайди.

*Қора-қора қулогинг қалқон бўлсин жонивор,
Сенинг босган изларинг талқон бўлсин жонивор.
Майда жоним, майда ҳу, майда-я, майда.
Анови товнинг боврида кийик ётар,
Тўрт оёгин боврига жийиб ётар.
Чор деворнинг орасинда сўлгин-сўлгин,
Оҳ, нетайин қора кўзим қуйиб ётар,
Майда жоним, ҳу, майда-я, майда.
Тенг-тенг босган, тенг босган, ҳу майда,
Тўрт оёгин тенг босган ҳу майда-я майда.
Меҳнатининг зўридан о майда-я,
Орқа-бошин чанг босган майда,
Майда жоним, ҳу майда-я майда.
Қибладан турган довул,
Қийналиб қўнади овул.
Майдажон деб қичқирсам,
Эшитмайди кар қулоқ,
Майдажон ҳув, майда.
Қарчигай қора булут,
Қаноти ағло бўлур.
Ёшликда берган кўнгил.
Айрилмас бало бўлур,
Майдажоним, ҳу майда.*

Шу улкан доира ўртасидаги бир парча ялангликда турганча Усмонқул қўлидаги паншаха билан отлар айланган сари кенграйиб бораётган, шу бир парча ялангликни кенгайтиради, паншаханинг учи билан нимталаниб оёғи сотига тушган буғдой пояларини отларнинг оёғи остига иргитади.

Шу куни оқшом жуда эрта тушди. Лекин одамлар бугун умримнинг биринчи куни бўлишига

қарамасдан анча ишни қилиб қўйишганди.

Ўроқчилар жўнагач, ҳозиргина гувиллаб турган айронтепа этакларига оқшомги сокин сукунат чўкди. Бу ерлар Айронтепа аталгани билан, аслида, Одамбормас даштнинг бошқа жойларига қараганда хиёл баланд бир қисми. Бу кенгликнинг дўнгсаллиги узоқлардан қараган одамга билинмаса, Айронтепанинг устида юрган одамга билинмайди.

Ҳали хирмонга чиқарилмаган ҳисобсиз боғларни кўздан кечириб, айланиб юрган Усмонқулнинг юраги қувончдан ҳаққариб кетди, кечагина белга уриб, сал ҳепкинга ҳам денгиздек мавж уриб, шовиллаб ётган Айронтепа буғдойзорнинг ўрнида, кенг яйдоқ яланглик очилиб қолган эди.

Бирдан оқшомга қоронғулик чекина бошлади, узоқларда уфқ бағрида қорайиб ётган тоғлар ортидан қизариб, бўзариб ой кўтариларди.

Кўп ўтмай, гўнг ва залворли тоғлардан қаддини даст кўтариб, тиниқлашиб ёрқинлашган тўлин ой бутун Одамбормас даштни ўн етти яшар дуркун қизнинг ҳароратли қўлларидек ёқимли, субҳидам соғилган сутдек илиқ ва ойдин нурига кўмиб юборди.

Кун бўйи тиниб-тинчимаган Усмонқул ҳозиргина юрагида чидаб бўлмас зерикиш туяётган эди, ўроқчилар кетиб, қоронғулик оғушида ҳувиллаб ётган дашт файзсиз ва ғариб эди.

Лекин тоғ ортидан ой кўтарилиши баробар, унинг кўнглига ҳам ойдин бир туйғу оқиб кирди. Усмонқулга ҳам таъсир қилди; толиққан жисмидан ҳузурбахш бир ҳовур кўтарилди.

Усмонқул хирмонга етиб келганида, ой тоғ бошидан найза бўйи

кўтарилган, борлиқ сутга чайилгандек ойдин эди. У хирмоннинг бир чеккасида ой нурида жовдираб, товланиб ётган буғдой ўримида бир ҳовуч олиб, қўлларини олдинга чўзиб, кафтидаги буғдойни ой нурига солиб қаради. Усмонқулнинг назарида кафтидаги тўқ ва бўлиқ буғдой донлари ой ёғдусида акс бериб, жимирлаб кетгандек бўлди.

Усмонқул кафтидаги бир ҳовуч буғдойни бурнига яқинлаштириб ҳидлади, димоғига чангнинг ўткир тахир ҳиди аралаш, тотли нон таъми урилди. У кўзларини юмиб, ширин бу бўйни узоқроқ туюб туриш илинжида кафтидаги сиқим буғдойни қайта-қайта ҳидлади. У тотли нон таъми бўйни туяр экан, дийдаси бўшашиб, бўғзига оғир бир хўрсиниқ келиб тиқилди, негадир шу топда у ўкириб-ўкириб йиғлагиси келарди...

Тун яримга яқинлашди ҳамки, оёғим бориб бошим қайтади, деган Бозорқалдан дарак бўлмади. Усмонқул кўзи тўрт бўлиб, йўл пойларди. Лекин ҳамон Бозорқалдан ном-нишон йўқ. Усмонқул ҳаммасидан ҳам хотинига алағда бўларди, бечора кундан буён оёқ устидан касал. Урушдан қайтгандан бери боши ғам-ғуссадан чиқмаётган, янаям ўзи яримжон Усмонқулга ичи ачиб касалини билдирмай юрибди. Лекин буни Усмонқул билмаса экан? У ҳаммасини билади. Фақат қўлидан ҳеч нарса келмайди, осмон узоқ, ер қаттиқ, қани эди Усмонқулнинг қўлидан келса, хотинини ҳеч нарсага зориқтирмасди. Лекин ҳозир зориқтирмаслик тугул, урушдан қайтганидан бери, бечора билан тузукроқ гурунг қилишга вақт тополгани йўқ. Қаерданам шу Айронтепага қоровул бўлди-ю, кечаси ҳам, кундузи ҳам шу ерда. Бундай олиб қараганда, бу ҳам замон талаби. Уруш бораяпти, урушга эса буғдой ҳаводек зарур. Усмонқул озми-кўпми урушда қатнашди. Лекин ўша лаънати, “тигр”нинг остига қандай тушиб қолди, контузия бўлди. Кейин яроқсиз деб топилди, майли урушда-ку охиригача туриш бермаяпти, лекин уруш ортида меҳнатдан кечилганга ҳеч ҳаққи йўқ ахир. Хотин

билан ширин-ширин суҳбат қуриш бўлса қочмас. Кўнгилхушлик ғалабадан кейин ярашади. Усмонқул шу хаёллар билан бўлиб, кўзи илинганини сезмай қолди.

Нагоҳон от кишнашидан у чўчиб уйғонди. Хирмон пойидаги Оқбурун қишлоқ тарафга тикилиб, қулоқларини тиқирайтириб олган эди. От Айронтепага яқинлашаётган Бозорқалнинг шарпасини сезган эди...

Усмонқул хирмон бошига Бозорқални ташлаб, уйига етиб келганида вақт алламаҳал бўлганди. Унинг кенг саҳли ҳовлисида гўристон сукути кезар эди. Лой сувоқ томли қатор уйларнинг энг охиригисининг деразасида чироқ милтилларди. У йиллари бир ҳовлида уй бир хонаю, бир айвондан, қолаверса, икки хонадан иборат, қатор уйлар йўқ эди, деярли деразасиз эди. Бу Усмонқул билан хотини ётиб турадиган уй деразаси эди.

Айни шу кунларда чироқ ёғи анқоғнинг уруғи баробар бўлса-да, кечанинг кўп қисмини далама-дала кезиб, қоровулликда ўтказадиган Усмонқул, доим уйда, айниқса, отаси ўлгандан бери ёлғиз қоладиган хотини учун ўзини ўтга-чўққа уриб бўлса-да, чироқ ёғи топарди.

Яқиндагина ўлик чиққан, қоронғу кечаларда гўристон сукути кезадиган, кимсасиз, овлоқ бу ҳовлида Усмонқулнинг хотинининг ёлғиз ҳамроҳи ана шу-дераза тоқчасида ожиз милтиллаётган чироқ эди.

Усмонқулнинг келганини хотинини сезган экан: уй эшигини очган Усмонқулнинг кўзи, ҳозиргина чўчиб уйғонган хотинининг қарахт ва ғамгин кўзлари билан тўқнашди.

Дераза тагига ташланган олақуроқ жундор пўстакка чўккалаган Усмонқул хотинига боқди ва майин овозда аҳвол сўради:

– Қандай, яхшимисан?... Нега... рангинг бир аҳволда?

Кундан-кунга ранги синиқиб, оёқ устида адои тамом бўлиб бораётган хотини Усмонқулнинг юзидан дардли нигоҳини олиб, бошини ҳам қилди ва синиқ бир овозда пичирлади:

– Аҳволим оғир Сарвининг отаси...
Билмайман, кундан кун ер билан битта бўлиб бораёпман.

Бугундан бошлаб оёғим шишди.
Меҳринисо нимадир айтмоқчи бўлиб, бошини кўтариб эрига қаради. Лекин ўзига термулиб турган Усмонқулнинг чўяндек қорайиб кетган хорғин, чанг ёғиб турган ранг-рўйига боқиб, тил тишлади, яримжон эрига қайишди, дард устига дардисар бўлгиси келмади.

Усмонқул хотинининг руҳиятини тушунди, бечоранинг ҳамма дарди юрагида, барибир тилга чиқарганидан не наф, йўқни йўндириш қўлидан келмаса! Шундай бўлса-да, Усмонқул хотинининг кўнглини кўтармоқчи бўлди.

– Сабр қил, хотин, кўпти ўтиб, ози қолди, эшитгандирсан уруш ҳам охирлаб қолди. Насиб бўлса, уруш тугасин, ҳаммаси яхши бўлади.

– Шу яхши кунларга етармиканман?!

– Эй, бас-э, танглайингга тош, нафасингни иссиқ қил! Етмай сенга нима қилибди?

Энди жон бор жойда дард бор.

Умидсизланма бунақа! – Усмонқул хотинининг пиқ-пиқ йиғисини кўриб, ўзи кутма-гандек бақариб юборди. Сочи узуннинг ақли калта келади дегани ростда! Бу оламда сендан бошқа касал одам йўқми?! Бош ёстиққа тегдими ўлим, ўлим, ўлим! Бошқа гап йўқ! Ўлим осон нарса, бу дунёда ундан осони йўқ!

Лекин яшаш... яшагандаям тирикликнинг оғир-енгилини, аччиқ-чучугини татиб, суяб-суяниб, ҳамдам бўлиб яшаш керак.

Йиғиштир йиғини!... Бирор-бир ютиминг борми?!

– Атала бор эди, – деди Меҳринисо йиғидан тўхтаб, қизарган кўзларини рўмолининг ўчи билан артганича.

Усмонқул аталани хўрп-хўрп ичаркан, кўз остидан тиззаларини кучоқлаганича, муштдиккина бўлиб ўтирган Меҳринисога қараб, юраги ачишди, шўрликни бекорга хафа қилди, дард ўтгандирки, муштдеккина бўлиб қолибди, қандай дуркун жувон эди, янаям дардини сенга айтмай кимга айтсин, бир

карра ҳайвонлик қилдинг-а, Усмонқул! Унинг иштаҳаси ғиппа бўғилди. Лекин эрта тушга қадар, ту ўроқчилар билан овқатлангунчин оч юришини ўйлаб, мажбурлаб бўлса-да аталани тугатди.

– Қўй, хафа бўлма хотин, эртага ҳосилотдан буғдой сўрайман. Бир оқ буғдойнинг нонига тўйсанг, бир нав дармонга кирарсан, – деб Усмонқул хотинини кутмай, нонсиз дастурхонни ўзи йиғиштиришга тутинди.

Ўроқлик дастурхонни дераза тоқчасига, ожиз шуъла таратиб турган чироқ ёнига, ўрнидан турмай узалганча қўяр экан, яна бояги гапни такрорлади.

– Албатта, сўрайман! Лозим бўлса, раиснинг олдига ҳам кираман!

Эрининг дардчил бу гаплари Меҳринисонинг ҳозиргина юрагидаги йиғилиб турган аламли андуҳни тарқатиб юборди. Усмонқулнинг бу эмраниши хотинига таъсир қилди, бошқоронғи хотинларга хос кўнгили бўшлиқ билан ийиб кетди.

– Сарвининг отаси! – хотинининг эркаловчи бу майин овозини эшитиб, Усмонқул ажабланиб хотинига боқди, чакка сочлари тўзғиб чиққан, ғамгин кўзлари ичига ботиб кетган Меҳринисонинг рангпар юзига сўниқ бир табассум ёйилганди. Унинг ютқа, қуришқоқ лаблари хиёл таранг тортилиб, сирли, сеҳрли ва ишвакор нигоҳи беҳад гўзал эди. – Сарвининг отаси! – деди у яна ўша эркаловчи овозда. – Кўнглим, ширинлик тилаяпти, бир ҳафтадан бери асал егим келади.

Пул йўқ деб қўрқманг. Пул ҳам топиб қўйганман. Онамдан қолган ёдгорлик саккиз олчинлик жулқурсим бор. Шуни сотамиз.

Усмонқул ҳаммасига тушунди-ю, қувончдан қичқариб юбораёзди. Лекин энтикканича, хириллаб шундай деди:

– Меҳри, чинми шу гапинг!.. Чин бўлса... чин бўлса жонимнинг эвазига бўлса ҳам сен учун асал топаман. Майли, жулқурс бўлса, жулқурс-да!

Усмонқул уйдан чиқиб, Айронтепа томон йўл олганида ой мағриб сари йўл олганди,

демак, тун яримдан оққан. У қирчани Оқбурунда тўлин ой ёғдусига чўмилиб ётган Одамбормас даштнинг ўртасидан кечиб, Айронтепа сари кетиб борарди. Отнинг бир маромида йўртиб боришига ҳамоҳанг у чуқур уйга толганди.

У ўй сураркан, даъфатан, аниғи, отаси ўлгандан бери биринчи марта кўксидаги оғриқни унутганди. Тўлишган, тиниқлашган тўлин ой бутун Одамбормас даштини, бу дашт не, бутун борлиқни ўн етти ёшли дуркун қизнинг ҳароратли қўлларидек майин ва ёқимли, субҳидам соғилган сутдек илиқ ва ойдин ёғдуларига кўмиб юборган, табиатнинг фусункор ва эртақдек сеҳрли бу палласида ҳамма гўзал эди. Ҳатто, ҳу ойдин тун ичра уфқ бағрида қорайиб ётган тоғлар ҳам ўзининг маҳобатли залвори билан яқинлашгандек эди, гўё қўл чўзсанг етгудай.

Ёлғиз оёқ йўлнинг икки ёқасида ой нуруни эмиб, оҳиста шовиллаётган буғдойзор эса қут-барака қўшиғини қуйлар эди. Саҳар кеча ичра чўккан теран бу жимликни идрок қиларкан, Усмонқулнинг хаёли жуда узоқ-узоқларда қолган уруш даҳшатларига кўчди. “Наҳотки, шу дамда дунёнинг қай бир бурчагида қирғин-барот уруш бўлаётган бўлса?! Наҳотки, мана шундай ой нурига чулганган далаларда инсон қони тўкилаётган бўлса дея? ўйларди Усмонқул атрофга суқланиб боқиб. Лекин начора уруш бўлаётгани, бундай йироқ ўлкаларнинг бошоқли далаларида қон тўкилаётгани мудҳиш ҳақиқат эди. Бу аччиқ ҳақиқатни тан олишдан бўлак йўл йўқ бўлса-да, Усмонқул ўзини чалғитиш илинжида эгардан чўзилиб, бошоқлари секин-секин тебранаётган буғдойзорга бўйнини чўзиб синчиклаб тикилди, лекин унинг кўзлари ўн қадам наридаги нарсани аниқ-тиниқ илғамасди, қулоқлари ернинг, авлод-аждоди суяк суриб ўтган ернинг хўрсинишини аниқ эшитди.

Тўлин ой ёғдусида элиб ётган Одамбормас даштнинг тикка кесиб, Айронтепа сари кетиб бораётган Усмонқулнинг руҳи тетиклашиб, тиниқлашиб

борарди. У отаси ўлгандан бери юрагига чўккан ва ёвсиз оғриқ бераётган бир дардни бўғинишга алаҳсиб унутгандек бўлувди. Ҳозир эса, негадир шу топда бу зил-замбил юкдан бутунлай фориг бўлгандек бўлди.

Нима учун бу далаларда Одамбормас ортидами, ёки?

– Йўқ, бу далаларда қон тўкилмаслиги керак, – деб ўйларди Усмонқул от устида чўнқайиб борар экан. – Бу тупроқни қон билан бўйлаш-ёвузлик!

Урушнинг ўзи мудҳиш ёвузлик. Ҳаммасига шу лаънати уруш айбдор. Бир ўлган менинг қизим билан отам. Бир жабр чеккан менманми? Шу урушдан озор чекмаган одам бормикан, бу ўлатда?

Уруш – эл бошига тушган азоб-уқубат, синов.

Эҳтимол, отам адашгандир. Каримбек ҳосилот ҳам ундай ёмон одам эмасдир. Одам одамга ишониш керак. Бозоркал алдамас, ахир. У рост айтади, ахир. Гумон – имон! Ҳа, Бозоркал тўғри айтади. Усмонқулнинг давлати ҳам, фарзанди ҳам ҳали олдинда. Мехри бошқоронғи, унга қўчқордай ўғил туғиб беради. Ўшанда ҳамма андуҳларни унутади. Ҳаммасини ҳозирдан унутиш керак. Унутмаслик, гумон имонда яшаш ношукурлик!”

Оқбуруннинг қадамига мос шу тариқа ўйлаб борар экан, Усмонқул ўзини бир ойдан бери қийнаб юрган азобни унутди, у қасосдан кечди.

Айронтепа этагига етиб келган Усмонқул энг аввал хирмонда кимларнингдир ҳансирашаётганини, сирли шивир-шивир келаётганини эшитди. Кўнглига гулгула тушган Усмонқул Оқбурунни қичаброқ ҳайдади...

Хирмондаги буғдой ўқмидан ўн қадам берида, хирмон чеккасида турган арава олдида пайдо бўлган отлиқни кўриб, қўли-қўлига тегмай буғдой халталаётган иккала йигит ҳам тош қотишди. Улар жуда секин, эшитилмас даражада ҳансирашарди. Икки от

қўшилган аравага ўн халталар чамаси буғдой юкланган эди. Отлар тун ярмидан ошганига қарамасдан қон суриш билан овора пашша ва суналарни думлари билан қувиб, олдинги оёқларини ўқтин-ўқтин ерга уриб депсинарди.

Усмонқул от арава олдида тўхтади ва биринчи бўлиб овоз берди:

– Ов, йигитлар, хўш, бу нима қилиқ?! – деди бақирмасдан, лекин таҳдид билан.

Ўғриларнинг новчароғи энг аввал ўзига келди ва қўлларини бир-бирига уриб, кафтини қоққанича, Усмонқул томон юриб, гап қотди:

– Энди, қоровул ака, биз ҳам бегона эмасмиз, қариндошмиз!

Йигитнинг бу дадил ва эркин гаплари Усмонқулни ҳайрон қолдирди, нима бало ҳаракатидан уни танийдигандек, ким бўлди экан бу қариндош?

– Келинг, аввал кўришайлик! – Усмонқул ҳали бир фикрга келмай, йигит унинг қаршисига етиб келган ва бир қўли билан Оқбуруннинг жиловини ушлаганича, бир қўлини кўришмоққа узатиб турарди.

Усмонқул кўришмоққа қўл узатди. Қўли сиқилар экан, Усмонқул йигитнинг ниҳоятда бақувват ва чайир эканлигини сезди. Лекин йигитнинг қўлини қўйиб юбормай, энгашиб кўзлари ич-ичига ботган қайроқдек иягини қуюқ тук босган, ўттиз ёшлардаги қора тус бу йигитнинг тиржайган афтига синчиклаб қаради. Танимади.

– Хўш, қариндош, бу нима қилиқ?! – деди Усмонқул йигитдан қўлини тортиб олар экан, яна бояга гапини такрорлаб.

– Энди, ака ўзингиздан қолар гап йўқ. Биласиз, ҳозир ингичка узилган, йўғон чўзилган палла. Ишонсангиз ейман, ичаман деган ўн оғиз менга кўз тикиб ўтирибди, – деди йигит ялинчоқ овозда.

– Ахир, сиз ўйлайсизми, элоғаси! Ахир, бу кўпнинг, элнинг ҳақи! Яна гапирмоққа чоғланган йигитнинг гапини чўрт кесди Усмонқул ва қахр билан бўйруқ қилди. – Қани, мана бу аравадагиларнинг ҳаммасини хирмонга тўкинг тезроқ, қани бўлинг?!..

Бу далабеги қаёққа кетди экан?!..

Сиз эса, ўтирманг иним, тезроқ халталарни бўшатиңг! Бўлмаса ҳозир, ҳув қўшни қоровулларга овоз бераман. Кейин кайфингиз қочади!

Лекин йигит Усмонқулнинг отининг жиловидан тутганча ялина бошлади:

– Жон, ака, келинг, тил топишайлик! Сизниям қуруқ қўймаймиз! Истасангиз, тенг ярим, дангал йигитман!

Бу гапни эшитиб, Усмонқулнинг жони халқумига келди. Ахир, шу ғалла пишиб туриб, отаси очдан ўлди-ку, ахир, шу ғалла пишиб туриб, хотини, оғироёқ хотини уйда очликдан адои тамом бўлаяпти-ку, ахир, шу ғалла пишиб туриб унинг ўзи бутун кун тун бўйи очликдан лаби газариб юрибди-ку, нима деяпти бу ғаламис, ахир, бу Усмонқулнинг эмас, кўпнинг ҳақи-ку!

Усмонқул шиддат билан отдан тушиб, халта юклоглиқ арава томон юрди.

Худди шу пайт буғдой уюми олдида, халтани ушлаганича, ҳамон тош қотиб турган нариги йигит ёнида, отлик пайдо бўлди. Бу ҳосилот Каримбек эди. У Бузтурғайнинг эгарида қодирайганича, жаҳл билан арава томон юрган Усмонқулни тўхтатди.

– Ув, Усмонқул мирохўр, тўхтанг!

Усмонқул овоз эгасини таниди: Каримбек!

Таниди-ю, тўхтаб орқасига ўгирилди. Кеча қанчалик ойдин бўлмасин, у Каримбекнинг юз-кўзини кўрмади. Фақат отлик шарпасини англади.

– Мирохўр, гап бундай. Бу йигитлар бизнинг ғузорлик жиянлар бўлади. Иккаласи ҳам гапи қайтмаган ўктам йигитлар. Ишонаберинг қуруқ қўйишмайди, – деди Каримбек ўзига термулиб қолган Усмонқулга қамчи дастаси билан тек қотган йигитларни кўрсатиб.

– Нималар деяпсиз Элбоши! – Усмонқулнинг овози титраб чиқди. Лекин кутилмаганда унинг хаёлига чироқ шуъласида рангги узилиб бораётган

касалманд хотинининг “Эртага бозорда жулкурсни олиб чиқинг, зора бироз пул бўлар”, деб ёлворгани тушди. Лекин шу заҳоти у хаёлини йиғиб олдию, баттар миясига қон урди ва бақриб юборди.

– Нималар деяпсиз, ахир... ахир бу кўпнинг ҳақи-ку?!

Каримбек беписанд кулди ва тишининг орасидан заҳархандалик билан жавоб қилди.

– Нима, кўпнинг ҳақи тутиб оладими?!

Ув, мирохўр кўпни қўйинг, кўпнинг ташвиши бизнинг бошимизда! Сиз ўзингизни ўйланг, ўзингизни!

– Мен билан сизнинг ишингиз бўлмасин Каримбек ҳосилот. Кўп нима бўлса, мен ҳам шуман. Лекин шу мундай эл бошида туриб, эл кўзига чўп суқманг! Ҳа, чўп суқманг! – деб бақриб юборди Усмонқул. Унинг ғазоби қайнаб, кўзлари қонга тўлган эди. У шиддат билан орқага ўгирилиб, арава устидаги халталардан бирига қўл узатди.

Лекин ҳали ушлаган халтасини силкиб, қучоққа олишга улгурмай, елкасини урими майда қамчи чилвири куйдириб ўтди, даҳшатли оғриқдан кўз косалари катталашиб, дардли оҳ тортиб юборди ва қучоғидаги халта оёғи остига сирғалиб тушди. Усмонқул ҳали ўзини ўнгламай туриб, устига Бўзтурғай билан бостириб келган Каримбек оғриқ азобидан қунишиб қолган Усмонқулнинг тирсагидан чапонини чангаллаб чап тақимига босди ва отини зарб билан нуқаб, Усмонқулни улоқ қилиб чопиб кетди. Чопоннинг энги елкасидан узилиб, Усмонқулнинг тирсаги Каримбекнинг қўлидан сирғалиб чиқиб кетмаганида, Усмонқул от тўёқлари остида қолиши аниқ эди.

Каримбекнинг қўлидан ситилиб тушган Усмонқул, хирмоннинг тўрида тупроқ билан битта бўлиб ётар экан, Каримбек жиянларига буюрди.

– Бўлар иш бўлди. Тезроқ аравани тўлатиб юкланглар-у, ошиб қолинглар! Айтганимни ўша кунга тайин келтиринглар!

Боши гир айланишига қарамасдан, минг бир азобда аранг оёққа турган Усмонқулнинг биринчи ва ҳаётидаги энг сўнгги гапи шу бўлди:

– Йўқ! Кўпнинг ҳаққини ўғирлашларингга йўл қўймайман! Йўл, қўймайман!

Усмонқулнинг бу ҳирқироқ овозини эшитиб, Каримбек шундай ёнидаги буғдой ғарамидаги паншахани суғириб олди, арава томон тебранганича қадам ташлаб келаётган Усмонқул сари, Каримбек қони қайнаб, дарғазаб ҳолда от қўйди.

У қўлидаги паншахани Усмонқулнинг кўксига санчмоқчи эди. Каримбекнинг бу мудҳиш мақсадини англаган Усмонқул жон ҳолатда ўзини четга олди. Каримбек паншахани санчимани-ю, лекин оёғи билан тепиб, Усмонқулни йиқитиб ўтди.

Юзтубан йиқилган Усмонқул, ўзини аранг ўнграганида, бошида от ўйнатганича, ғазабдан кўзларидан ўт сочаётган Каримбекни кўрди.

Каримбек нималардир деб, телбаларча бақриб, қўлларини икки томонга ёйиб, увода чопони ва кўйлаклари парча-парча йиртилиб, кўкси очилиб қолган Усмонқулнинг нақ кўксига паншахани санчди.

Усмонқулнинг бу оламда сўнгги кўрган ой нурида ожиз ялтираб кетган паншаҳанинг ўткир учи-ю, эшитгани биғиллаб йиғлаётган чақалоқ овози бўлди. Лекин зум ўтмай чақалоқ йиғисини, жон аччиғида ўкириб юборган инсон овози босиб кетди.

Тирқираб оқаётган қон ҳидини сезиб, хирмондаги тўрттала от ҳам бараварига чинқириб, кишнаб юборди.

ERKIN A'ZAMNING IJOD TUTUMI

**Nurboy
JABBOROV,**
*filologiya fanlari
doktori,
professor*

Adabiyotni, ta'bir joiz bo'lsa, odil sudlovga qiyoslash mumkin. Tabiiyki, odil sudlov deganda adolatni faqat shior qilib olgan-u boshqa bir idoraning yoki qo'li uzun mansabdorning yetovida hukm qiladigan emas, Haq va haqiqatni ustun biladigan, chinakam adolatga tayanadigan tizim nazarda tutilyapti. Binobarin, odil sudlov jinoyat va qabohat ustidan qonuniy hukm chiqarsa, adabiyot jaholat va yolg'on ustidan badiiy-falsafiy hukm o'qiydi. Odil sudlov bir yoki bir guruh jinoyatchilar qilmishini taftish va tahlil qilib, munosib jazo tayinlasa, adabiyot nafs-u havo quliga aylangan alohida kimsalargina emas, hirs-u havas botqog'iga botgan nobop jamiyat ustidan ham badiiy-falsafiy hukm qilish imkoniga ega. Odil sudlov asosan ash-

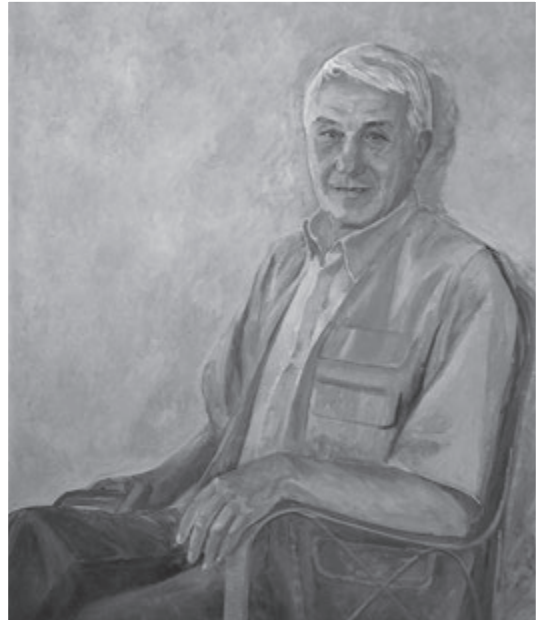
yoviy dalillar, guvohlar ko'rsatmalari bilan ish ko'rsa, adabiyot insonning botin olamidagi qabohatni, ruhiyatidagi soxtalik va shuuridagi yolg'onni ham haqiqat tarozisiga torta biladi. Zamonamizning mashhur adiblari-dan O'zbekiston xalq yozuvchisi Erkin A'zam ijodiyoti: roman va qissalari, hikoya va badiiy publitsistikasi adabiyotning ana shu yuksak mezonlariga har jihatdan muvofiq keladi. Adib asarlari tadqiqi yuzasidan ayrim dissertatsiyalar himoya qilinayotgani-yu tahliliy maqolalar chop etilayotganini e'tirof etgan holda, ta'kidlash kerakki, adabiyotshunoslik Erkin A'zam ijodi oldida qarzdor. Jumladan, yozuvchi asarlaridagi obrazlar tizimi, qahramonlar ruhiyati, ularning botin olamidagi to'fon-u taloto'plar, tafakkuridagi evrilishu ziddiyatlar, ichki va tashqi dunyosi aro munosabatlar kabi masalalar hanuz tadqiqotchilarini kutayotir. Adibning ijod tutumi (konsepsiyasi) adabiyotshunoslikda hanuz munosib bahosini olgan emas. Badiiy

mahorati sirlari, asarlarining til va uslub xususiyatlari, yo'l-yo'lakay bildirilgan ayrim fikr-u qarashlarni istisno qilganda, chuqur tahlil etilmagan. Ushbu maqola "Shoirning to'yi" qissasi misolida adibning ijod tutumini o'rganish yo'lidagi dastlabki urinishdir. Teran tadqiqotlarni talab etadigan ushbu ilmiy muammoni kichik bir maqola doirasida to'laqonli hal etish imkonsiz ekani ayon.

Har qanday tahlil savollar qo'yilishidan boshlanishi ma'lum. Bizda ham shunday savollar ko'p: Erkin A'zam ijod tutumining bosh xususiyati yoki asosiy mezonini belgilash mumkinmi? Mumkin bo'lsa, nimani yoki nimalarni ko'rsatmoq zarur? Bu mezonlar adib asarlarida qanday ijodiy natijalar bergan? Bizningcha, Erkin A'zam ijod tutumining bosh xususiyati – HAQIQATdir. Yozuvchining deyarli barcha asarlari mohiyatan ushbu mezonga tayanadi. Lekin buning nozik bir jihati bor: zamonamizning aksar yozuvchi yoki shoirlari hayot haqiqatini yoritish maqsadini qo'yar ekan, asar voqelikning (jamiyatdagi ezgu va xayrli ishlarning yoxud jaholat va qabohatning, odamzodga xos fazilatlaru olijanob xususiyatlarning yoki nuqsonu illatlarning) shunchaki bayoni: tasdig'i yoki inkorigina bo'lib qoladi. Badiiyat

boy beriladi. Ba'zan taniqli adiblarning asarlarida ham ifoda uslubi shunchalik g'aliz va to'mtoq, tili shu qadar g'arib va nochor bo'ladiki, oxirigacha o'qish uchun tog'dek bardosh talab etiladi. O'rinsiz ishlatilgan, mayishib-qayishib ketgan so'zlarning ingrog'ini eshitib, chiday olmaysiz. Qo'lingizga qalam olib, tahrir qilishga tushib ketasiz. Lekin bundan nima foyda: kitob allaqachon nashr etilgan, muayyan adadda tarqalib ham bo'lgan. Ijod tutumining asosiy mezoni – hayot haqiqatini badiiy haqiqatga aylantirish ekan, ushbu badiiy-falsafiy, ijodiy-ruhiy jarayon natijasi qanday bo'lishi oxir-oqibatda yozuvchining mahoratiga bog'liq.

Erkin A'zam so'zni chuqur his etadi, fasohat bilan qo'llaydi. Oz so'zga ko'p ma'no yuklay biladi. So'zga

ohorli badiiyat libosini kiydirib, betakror ziynat bera oladi. Uning ijod namunalari ifoda uslubi shu qadar ravon, tasvir shunchalik jonli, obrazlar shu yanglig' tinqi, asar qahramonlari bilan birga nafas olasiz, birgalikda yashay boshlaysiz; dard-u sitamni ham, quvonchu shodlikni ham ular bilan baham ko'rasiz. Yozuvchi asarlarida matn shu qadar pishiq-puxta tuziladiki, biror so'zning o'rmni boshqasi bilan almashtirib bo'lmaydi. Natijada yozuvchi hayot haqiqatini o'quvchiga peshonasini artib, yarqiratib, go'zal badiiy shaklda havola etadi.

Ijodkorning tutumi o'laroq haqiqat badiiy asarni nurlantirib turadi, so'zning ta'sir kuchini oshiradi. O'quvchi qalbu shuuriga yorug'lik bag'ishlaydi. Uni qalban va ruhan asar syujetining ichiga olib kiradi. Qahramonlar ruhiyatini teranroq his etishi uchun imkon yaratadi. Hazrat Alisher Navoiyning mana bu so'zlari badiiy ijodda haq so'zning nechog'lik zarurat ekani haqidadir:

*Nukta suv yanglig' eritur toshni,
Topsa haqiqat o'tidin choshni.
Bo'lsa haqiqat guharidin yiroq,
Rishta so'zin so'zlamagan yaxshiroq.*

Erkin A'zam asarlari, hazrat Navoiy ta'biri bilan aytganda, aynan haqiqat o'tidan choshni – bahra olgani bilan alohida ajralib turadi. Yozuvchi sifati bu oliy tuyg'uning oldida uning tili qisq emas. Adib qalamiga mansub "Shoirning to'yi" qissasi buning yorqin isbotidir. Nobop jamiyat, odamzodni tubanga qulatuvchi hirsu havas, nafs-u havo, zulmu sitam singari illatlar ustidan badiiy-falsafiy hukm chiqarilgani, ayniqsa, bu asarning qimmatini oshirgan. Qissa unda tasvirlangan qahramonlar ruhiyatining teran tahlili, har bir badiiy detal, obraz va tasvirning kuchli hayotiy va badiiy mantiq asosida dalillangani, ifoda uslubining o'ziga xosligi va mukammalligi bilan nafaqat o'zbek badiiy nasrida, hatto jahon poetik tafakkurida o'ziga xos o'ringa ega deyilsa, mubolag'a bo'lmas.

Ijodkor tutumini ifodalashda badiiy tilning o'rni alohida. Haqiqat va adolat oldida yuzi qora Oqsoqol shoir obrazi o'zi so'zlagan nutq va zaldan tashlangan luqmalar orqali ishonarli tasvirlangani Erkin A'zamning badiiy til imkoniyatlaridan nechog'liq mahorat bilan foydalana bilishi isbotidir. Jumladan, "Otashqalb o'zidan zo'r shoirliги uchun Oqsoqol uni hasaddan qamatib yuborgan, degan gap yuradi, ayting-chi, shu to'g'rimi?" – degan luqmaga bildirilgan munosabatda bu obrazning chirkin qiyofasi yanada yaqqol namoyon bo'ladi. Yozuvchi ortiqcha tafsilotga berilmaydi. Ko'psizlikdan saqlanadi. Oqsoqol shoirning tarix oldidagi xiyonatini oz so'z vositasida o'quvchi ko'z

o'ngida badiiy suvratlantiradi: "Oqsoqol batamom dovdirab qoldi. U hammasini kutgan, lekin bu qadar shafqatsiz hujumga tayyor emas edi. Qo'lida titrayotgan ko'zoynakni minbar peshtaxtasiga qo'yib, ovoz kelgan tarafga tikildi". Oqsoqolning tuban qiyofasini mushohada etmoq uchun ana shu tasvirning o'zi kifoya qilgan.

Portret va xarakter – ijodkor tutumini namoyon etuvchi muhim badiiy unsurlardir. "Shoirning to'yi" qissasidagi Mafkuraxonim portreti va xakteri bunga dalil bo'la oladi. Uning portreti "o'zi xushbichim, oqbadan, lekin yupqa lablari har qanaqa odamni chimdishga shaygina ayol" tarzida chizilgan. Ona tilida hatto bir betlik matnni ham ming azobda qiynalib o'qiydigan Mafkuraxonimning xakteri ham portretiga mos: "Qirq besh yoshlar chamasidagi bu xotin so'zga nihoyatda chechan, birpasda dunyoni ag'dar-to'ntar

qilgudek faol tashkilotchi, oqni qora, qorani oq deb isbotlamoqqa ayniqsa mohir edi. U tagi oqsuyak xo'jalar avlodidan bo'lib, markscha-lenincha ta'limotga azbaroyi mehri zo'rligidan nasl-nasabini inkor etgan...". Yozuvchi uning mansab pillapoyalaridan ko'tarilishida ana shu sifatlari tirgovuch bo'lganiga ishora qiladi. Maishiy buzuq Mafkuraxonimning o'zi boshqarayotgan soha rahbari bilmasligi mumkin bo'lmagan haqiqatlardan ham bexabarligi tasvirlangan lavhalarda yozuvchining asar voqealari uchun asos bo'lgan davr siyosatiga achchiq istehzosi aks etgan. Adabiyot tarixida yorqin iz qoldirgan, betakror iste'dodi va vatanparvarligi evaziga Oqsoqolga o'xshaganlarning chaquvi bois "Xalq dushmani"ga aylanib, surgun qilinib, juvonmarg ketgan Otashqalb shoir yubileyiga "... shuncha odamni sarg'ayтира-sarg'ayтира tashrif buyurgan bu xonim... dam olish xonasida uzunchoq billurdan tamanno etib suv ho'plarkanlar, "Qani, domlanning o'zi keldilarmi?" degan so'zi bilan saviyasi naqadar past ekanini ko'rsatib qo'yadi. Qissadagi har bir so'z, har bir badiiy detal shu taxlit yozuvchining ijod tutumini suvratlantirishga xizmat qilgan.

Oqsoqol shoir xakteri tasviri ham yozuvchining

katta badiiy-falsafiy xulosalar qilishiga asos beradi. U aslida Alvasti, “ochiq yotgan qozon” ekani keyinchalik ayon bo‘lgan Moviyo’zni deb do‘stiga xiyonat qiladi. Yozuvchining talqiniga ko‘ra, Oqsoqol: “... shu yo‘l bilan undan (Otashqalbdan – N.J.) o‘ch olmoq bo‘ldi, ham she‘riyat musobaqasidagi ojizligini g‘ayirlik bilan niqoblamoqchi bo‘ldi. Shu tariqa xiyonat ko‘chasiga kirildi, hayot-mamot xiyonati. Bu ko‘chaga bir marotaba kirgan odam qaytib chiqmog‘i dushvor, ixtiyorida birgina imkon qoladi – ana shu ko‘cha bo‘ylab ichkarilash, ichkarilash, vassalom!” Umr bir joyga borganda Oqsoqol xatosini anglab yetadi. Lekin endi kech edi: do‘st boy berilgan, iymon lat yegan, she‘riyat zamon xizmatiga solingan edi.

Oqsoqol – umumlashma obraz. Adib aksar qalamkashlar karakteridagi noqis jihatlarni – hirs-u havas, mansab-martaba ilinjida odamiylik fazilatlarini boy berish, nafs-u havo deb tubanlikka qulash xususiyatlarini ana shu obrazda jamlagan.

“Shoirning to‘yi”dagi boshqa obrazlar ham Erkin A‘zamning ijodkor sifatidagi tutumini aks ettirishga xizmat qilgan. Hukmron mafkura qurboniga aylangan Otashqalb, zamon nog‘orasining o‘yinchisi Ajoyib domla, haqiqatparast Yosh shoir obrazlari

asar badiiyatini ta‘minlashda va muallif ijodiy niyatining badiiy suvratlanishida alohida o‘rin tutadi. Asardagi nisbatan ikkinchi darajali hisoblangan Tepakal, aslida Alvasti bo‘lgan Moviyo’z dilbar, Jiyانبeka obrazlari, ularning bir-birini takrorlamaydigan xarakterlari tasviri, yozuvchining nafs-u havoga boy berilgan umr, yolg‘onning qurboniga aylangan haqiqat haqidagi falsafiy umumlashmalarini asoslashga xizmat qilgan.

Erkin A‘zamning birgina qissasi tahlili asosidagi bu fikrlar “Shovqin” romani, boshqa qissa va hikoyalari tadqiqi misolida mantiqiy davom ettirilmog‘i, chuqur ilmiy kuzatuvlar bilan boyitilmog‘i, yozuvchi ijodiga doir salmoqli ilmiy umumlashmalar chiqarilishiga zamin bo‘lmog‘i zarur. Zero, adabiyotning asosi bo‘lgan obraz va poetik tafakkur, portret va xarakter, ijodiy uslub va badiiy til – barchasi ijodkor tutumini ifodalaydi. Bir haqiqatni e‘tirof etmoq zarur: aslida, mustahkam tutumga ega ijodkorlar ko‘p emas. Qo‘liga qalam tutganlarning hammasida ham bu fazilatni topish mahol. Aslida, olam va odam hayoti uchun to‘rt unsur – suv, havo, tuproq va olov qanchalik kerak bo‘lsa, adabiyotning ravnaqi uchun ijodkor tutumi shunchalik muhim. Erkin A‘zam asarlari mutolaasi ijodkorlarning bugungi va kelajakdagi avlodlari uchun ham bu borada mezon bo‘la olishi jihatidan ahamiyatlidir.

**Alisher
ALIQULOV**

* * *

Boshga tashvish tushsa maslahatgo'yi,
Otasi yo'q edi Odam atoning.
Beshikka sumakni qo'ya bilmasdi,
Onasi yo'q edi Momo Havoning.

Yerga tushgan payti yozmi, kuz edi,
O'n boshqni sanab, balki yuz, dedi,
Hamma aytgan gapi yangi so'z edi,
Lug'ati yo'q edi Odam atoning.

Suvga cho'kkanga ham bitta xas berar,
Chin so'rasang, yosh ustiga yosh berar.
Podsho bo'lar qachondir qumursqalar,
Unvoni yo'q edi Odam atoning.

Guvohi yo'q hech qaytganmi so'zidan,
Shayton yerga tushdi yana izidan,
Nabiralalar ko'rди o'g'il-qizidan,
Qudasi yo'q edi Odam atoning.

Qon suradi yaxshi-yomon xislatining,
Jon so'raydi vaqti kelsa xizmatining,
Bizga yuqishini tangri bilardi,
Armoni bor edi Odam atoning.

Tomchi-tomchi bo'lib tommoqda ko'ngil...

* * *

Yoshlikda qo'rquvim bor edi xiyla,
Xatar anglaganman o'zim soyamdan.
Ilon haqidagi gaplarni eshitib,
Cho'chib yurar edim bedapoyamdan.

O'rog'im qo'limni kessa chinqirib,
Ona deb chopardim uyimiz tomon.
Balki erkalgim oshgan haddidan,
Ehtimol, qo'limni kesgandir yomon.

Bugun bedapoya o'rnida ayvon,
Ilonlar bosh olib ketishgan "vish" deb.
Qo'rqib yurishgandir ular ham hayron,
Biz haqimizdagi gaplarni eshitib.

Devorim ortida pichirlab yurar,
Ilondan ming karra yomonroq g'anim.
Ona deb chinqirsam, eshitmas hozir,
Eh, qancha qonlarni yo'qotdi tanim.

Tilimni tiyishni o'rgandim avval,
So'ng bari-barini Xudoga soldim.
Qo'rquv ham qolmadi endi u qadar,
Ilonlar zahriga o'rganib qoldim.

Singlimga

To'xtab qolgani yo'q, kunim o'tyapti,
Chetdan nazar tashlaganda kundaymikan.
Singlim, gulning barglari mitayapti,
Qiz bolaning taqdiri yo shundaymikan?

Ro'molingni yechgan joying hanuz o'sha,
Nigohlarim yetar, lekin yetmas bo'yim.
Tunov kuni qatidan bir xat chiqibdi:
"Xayr, ona makon, xayr, ota uyim".

Og'a-inin ko'pin ko'rdim, ahil emas,
Yorni deb yo yerni deya urishadi.
Biz o'sgan uy devorining suratlari
Tushlarida faqat seni ko'rishadi.

Ko'ngil deyman, tilim kuysa duduqlanib,
O'sha ko'ngil bir hotamga ummat tushgan.
Mening orzu-havasim-u istaklarim
Onam bilan senga juda qimmat tushgan.

Nimanidir axtaraman yon-verimdan,
Dog' bo'p qo'nar qiliqlarim nojo'yasi.

Ustimdagi manov charm kurtka emas,
U onamning bir oy kutgan pensiyasi.

Endi meni kim asraydi ko'zlarida,
Sal kechiksam, ko'chalardan surishtirib?
Uyga kelib chaqiraman, sen chiqmaysan,
It huradi yuzlarini burishtirib.

Bug'doy o'rsam, boshog'ini tergan, singlim,
Yerdan nonning ushog'ini tergan, singlim.
Nega meni ko'p o'ylading hammadan ham,
Uylarimni oy ustida ko'rgan, singlim.

Mana, akang eplolmadi o'qishni ham,
Shoirman deb, tuzukroq she'r to'qishni ham.
Qishlog'ida nomi chiqqan katta daydi,
Bilmay qoldi na cho'kishni, suzishni ham.

Singlim, uying boshqa endi, joying boshqa,
Ko'ylagimni ilolmaysan uy doriga.
Sening shodon yurganliging mening baxtim,
Ko'rsam baxtli kelinchaklar qatorida.

* * *

Tomchi-tomchi bo'lib tommoqda ko'ngil,
O'zi aytganidan tonmoqda ko'ngil.
Manglayini urib shamol to'shiga,
Tag'in shamollarga yonmoqda ko'ngil.

Uning qilmishi-yu shaklin sharhi yo'q,
G'am-u g'ussalardan bo'lak zirhi yo'q.
Dunyoni qiymatlab bo'lar va lekin
Birona bozorda hisob-narxi yo'q.

Salqin shamol bo'lib yelmoqda ko'ngil,
Bilmam, nelarnidir bilmoqda ko'ngil.
Bahorning beozor maysalarini
Achchiq qirov bo'lib tilmoqda ko'ngil.

Ko'p isyonlar qildi, nafi bo'lmadi,
Ko'p ehsonlar qildi, birov bilmadi.
Istig'forlar aytib Yaratganiga?
Taqdirda boriga ko'nmoqda ko'ngil.

SOG'INCh – ENG UZUN ShE'R

Nasrullo ERGASH

Nargiza Odinayevaning “Eng uzun she’r”i – endi olis bolalikka eng uzoq safaridir.

Hamimiz ham bolalikni sog’inamiz, ko’nglimizning tub-tubida, garchi endi iloji yo’qligini yaxshi bilsak ham, bolalikka qaytgimiz keladi. Ammo yashagan sari esimiz kirib, aqlimiz to’lishib borarkan, bolalikda qilgan buyuk xatolarimiz ko’zimizga endi erish tuyula boshlaydi. Endi o’sha xatolarni qilishga oshkora uyalamiz, hatto or qilishimiz ham mumkin. Ehtimol, bolalikdagi eng toza samimiyat bizni allaqachon tark etgani tufayli olis bolalikka qaytgimiz kelar-u, ammo zinhor bola bo’lgimiz kelmas. Bora-bora bolalikni ham sog’inmay qo’yarmiz. Ko’ngli boladek pok shoira N.Odinayeva biz kattalarning ana shu fojiasini eng uzun she’r qilgan.

Bolalikdagi do’stlik va muhabbat kattalarnikidan hech bir tama va manfaatga ega emasligi bilan keskin farq qiladi. Kattalar do’stligi va muhabbati biz istaymizmi, yo’qmi hisob-kitob asosiga qurilgan. Hisobli do’st ayrilmas degan maqol, ehtimol, kattalar uchundir, ammo bolalarga xos emas. Bolalarning ko’pchiligi agar kattalar tomonidan hali ongi buzilmagan bo’lsa barchani boricha sevadi. Ularga ko’ngil qo’yish uchun insonning yoshi yoki ijtimoiy mavqe mutlaqo ahamiyatsiz. Shuning uchun aksar bolalar o’zidan kattalarni yaxshi ko’rib qoladi. Biz kattalar esa do’stlik va muhabbatni ham o’z izmimizga solmoqchi bo’lamiz. Albatta, ko’ngil qo’ymoqchi yoki do’stlashmoqchi bo’lgan odamimizni avval aql ko’zi bilan obdon o’rganamiz, yoshiga, ijtimoiy mavqeiga e’tibor berib, yulduzimiz yulduzimizga to’g’ri kelishi yoki kelmasligi borasida kechalari uxlamay bosh qotiramiz. Afsuski, biz qancha hisob-kitob qilmaylik, ko’pincha bog’lagan munosabatimiz uzoqqa bormay uziladi. Chunki uni qalbimiz bilan

emas, aqlimiz bilan tanlaganmiz. Bugun abadiy birga bo'lish haqida qasam ichib yurgan do'stlarimiz yoki oshiq-ma'shuqlar ertaga arzimas manfaat tufayli ajralib ketadi. Ammo bola kimni yaxshi ko'rsa, uning atrofida gilar ham unga shuncha qadrli. Jumladan, Nargiza bolalikdagi o'rtog'ining portretini shunday chizadi:

*Xushlamasdim shamolni ozroq,
Qor-do'lini bilmay olamning.
Farzandiyding qoramag'izroq,
Quyoshga eng yaqin odamning.*

Shoira o'rtog'ining otasini quyoshga eng yaqin odam deb atayapti. Quyosh adabiyotda haqiqat va mehr-u muhabbat timsoli. Chunki u tunning ziddi o'laroq tong otgach, tunda yashiringan haqiqatlarni oshkor qiladi. Qiyo-matda quyosh g'arbdan chiqadi deyishadi. Ehtimol, u so'nggi bor barcha haqiqatni oshkor etish uchun g'arbdan ko'tarilar... Demak, shoiraning bolalikdagi o'rtog'i quyosh kabi haqparast odamning farzandi. Shuning uchun ham u jajji Nargizaning nazdida hurmatga loyiq. Quyosh desak, qalbimizga issiqlik va yorug'lik kiradi. Insoniy mehr-muhabbat ham qalbni shunday isitishi bor gap. Demak, bo'lajak shoiraning o'rtog'i odamlarga mehr-muhabbati cheksiz insonning farzandi. Shuning uchun ham u shoiraning nazarida mehru muhabbatga sazovor.

Nargiza, so'zni qiynamay, she'rni o'ylamay yozadigan shoir. Bir qaraganda, to'rtlikdagi baytlar bir-biriga ulanmagandek tuyulishi ham bor gap. Ammo bu saktaliklarning barchasi she'rdagi samimiyat pardasi ostida qolib bilinmay ketadi.

*Bir qo'shiqni bilardik sen, men
So'zlarini anglamay aytgan.
Ko'nglim edi bu dunyodan keng,
Eng uzun she'r sog'inch bo'larkan.*

Mazkur she'r xotiralar asosida yozilgani uchun undagi vaqt hodisasi keskin o'zgarib turadi. Shoira ikki o'rtoq so'zlarini tushunmay aytgan bo'lsalar-da, bolalikda eng yaxshi ko'rgan qo'shiqlari bo'lgani va ko'ngli dunyodan keng bo'lganini ayta turib, birdan "eng uzun she'r sog'inch bo'larkan" deydi. Bundan biz go'yo birdan ulg'ayib, bexos kattalar olamiga qo'shilib qolgan shoiraning beg'ubor qo'shiqlar kuylagan, ko'ngli dunyodan keng davrlarini daf'atan sog'inishini teran his qilib, uning shirin og'riqlariga beixtiyor sherik bo'lamiz.

*Soyda qamish kemalar suzdi,
So'ng tezlashdi yillar to'lqini.
Osmondagi oyni kim uzdi
Eng uzun she'r o'qilgan kuni.*

Qandoq qadrdon manzara. Menimcha, bolaligida suvda qog'oz yoki qamish kema oqizmagani bola kam topilsa kerak. Ammo vaqt sur'ati yana shitob bilan o'zgarib, bir qarasaq, kemalarimizni suvning tezkor to'lqinlari oqizib ketgan emish. Demak, ko'z ochib yumguncha bolalik ham o'tib, kattalarning jiddiy dunyosiga qadam qo'yibmiz. Endi biz bolalikda tikilib

Murg'ak yurakni ham aldab, shirin xotiralarimiz cho'kib ketgan soy bo'yiga qaytib bormaslikka ko'ndiramiz.

uzun tunlar xayol suradigan handalakdek to'linoy ham yo'q. Uni eng uzun she'r o'qilgan, ya'ni bolalik bilan xayrlashilgan kuni kimdir olmadedk uzib ketibdi. Qiziq, u bolalik o'g'risi kim bo'ldi ekan? Beshafqat vaqtmi yoki vaqtga yengilgan inson?..

Shoira she'rda qayta va qayta eng uzun she'r, ya'ni sog'inchga murojaat qilaveradi. Demak, bundan bolalikdagi o'rtoq shunchaki o'rtoq emas, uning ko'ngildoshi, bu yorug' dunyoga kelib eng birinchi marta tanlagan yaqin insoni ekanini bilamiz.

*Topolmadim yaqin falakni,
G'am-quvonchni hayotga yo'ydim.
Aldab-suldab murg'ak yurakni,
Soy bo'yiga hech bormay qo'ydim.*

*Soyga "tilla" tangasi tushgan
Bolakaydek ko'nglimda araz.
Tong, shomlari so'zsiz urushgan
Bu kunlarga o'rgandim oz-oz.*

Bolalikdan uzoqlashganimiz sari bir paytlar oy-u yulduzlari peshonamizga tegib turgan osmon – falak ham birdan bizdan olislab ketganini his qilamiz. Bolalik allaqachon tugab, endi hammasi boshqacha bo'lishini, g'am-quvonch almashib keladigan kunlar boshlanganini noiloj tan olamiz. Murg'ak yurakni ham aldab, shirin xotiralarimiz cho'kib ketgan soy bo'yiga

qaytib bormaslikka ko'ndiramiz. Soyga "tilla" tangasi, ya'ni eng aziz xotiralari cho'kib ketib arazlagan bola singari asta-sekin arazlarimiz ham unutilib tong va shomlari bir xil, deyarli farqsiz bo'lib qolgan kattalar hayotiga o'rganib, ko'nib-ko'nikib yashay boshlaymiz...

Darvoqe, she'rda soy obrazi shoiraaning bolaligi ko'milgan ramziy joy ma'nosini anglatadi.

*Endi uyg'oq tushlar ko'ryapman,
Boshqa o'yin sen taraflarda.
Cho'g' oralab chopib boryapman
Oq terakmi, ko'k teraklarda.*

Bolalik – shirin tush kabi inson hayotida ko'z ochib yumguncha o'tib ketadigan eng qisqa davr. Ammo undan bir umrga yetgulik shirin xotiralar qoladi. Siz bolalikda ko'rgan tushlaringizni real hayotda ko'ra boshladingizmi, bilingki, bolalik bilan allaqachon xayrlashibsiz. Endi ulg'ayish dunyosining o'yinlari boshqacha: unda halol va g'irrom hamda boshqa turfa xil katta-yu kichik o'yinlar bor. Bu o'yinlarda salgina xato qilsangiz, kattalar sizni darrov bolalikdagi ko'ngilchan o'rtog'ingiz kabi kechirib yuborishmaydi. Har bir xato siz uchun qimmatga tushishi mumkin. Biz bolalikda oq terakmi, ko'k terak o'ynab, yam-yashil va mayin maysazor ustida oyoqyalang yugurgan bo'lsak, endi kattalar dunyosining oq terakmi, ko'k teragi biroz beshafqatroq. Endi biz oyoqyalang mayin maysazor ustida emas, balki oyoqlarimiz kuyib, shilini va hattoki qonab, shoira aytmoqchi, cho'g' ustida yoki shisha siniqlari ustida ham yugurishimizga to'g'ri keladi.

*Ufq yoqalab yastangan dala,
Shu gullagan havoga to'ydim.
Qo'shiq aytsam, o'ynagan bola,
Sen haqingda she'r yozmay qo'ydim.*

Nargiza har bir to'rtlikda bolalikdan uzoqlashgani to'g'risida bitta dalil keltiradi. Jumladan, bu yuqoridagi parchada "Qo'shiq aytsam, o'ynagan bola, / Sen haqingda she'r yozmay qo'ydim" satrlari orqali ifodalangan. Ehtimol, boshqa odamlarga unchalik sezilmas, ammo ko'ngil odami uchun bolalikni sog'inish juda og'riqli jarayon. Xuddi shu singari bolalik o'rtog'i haqida she'r yozmay qo'yish ham oddiy odamlar uchun hech narsani anglatmasligi mumkin, ammo shoir odamga bu ulkan fojia kabi ta'sir qiladi.

Shu o'rinda, "qo'shiq aytsam, o'ynagan bola"ni Nargizaning she'rdagi bola xarakterini kashf etuvchi eng inja kashfiyoti desak yanglishmaymiz. Axir, begunoh bolagina o'zi kabi ikkinchi bir bola, hatto qiz bola aytgan bolalarcha beg'ubor qo'shiqqa raqs tusha oladi.

*Yuragimga tanish tuyg'ular:
Oltin beshik, oq oy topib ber.
Odam xalqi... anglasa ular,
Hamon o'sha podachi qiz der.*

Nargiza ana shu parchadan boshlab bolalar va kattalar olamini bir-biriga keskin kontrast qo'yib qiyoslaydi. Bolalarning kichkina bo'lsa ham dunyolarga sig'mas o'z dunyosi, she'rda aytilmoqchi, oltin beshik, oppoq oylari bo'ladi. Lekin bu olam, xususan, Nargizaning betakror olami qanchalar go'zal bo'lmasin, odamlar, ya'ni kattalar ko'zidan pinhon. U kattalar nigohida bor-yo'g'i bir

podachi qiz bo'lib qolib ketgandek. Mazkur parcha bizga qalbimiz bolalik dunyomizdan qancha uzoqlasa, ko'ngil ko'zlarimiz ham shuncha xira tortib ketishini eslatib turadi.

Ammo Nargiza shoir degan nom mangu jaranglashini (Belinskiy) yaxshi bilgani uchun ham quyidagi satrlarni bitishga o'zini haqdor deb biladi:

*Bozoriga chorlar to'rt tomon,
Qirdan qochib tog'larga keldim.
Yerda kezib yurgan olomon,
Men sizlardan balandroq edim...*

**Raxshona
AHMEDOVA**

Tushunarsiz SEVGI IZHORI

(Hikoya)

*G*ul do'koniga ishga kirganimga ikki hafta bo'ldi. "O'g'il bola bo'lsang, gul do'konida nima bor?" demoqchimisiz? Gul do'konining egasi ham xuddi shunday fikrda. Suhbatga kelganimda, u "O'g'il bola degan gullar orasida aralashib yurmay, bilagini ishga soladigan mehnat qilgani yaxshi emasmi?" deb so'radi. U haq edi, biroq menga gullar yoqardi. Bolaligimdan gullar shaydosiman. Tengdoshlarim to'p tepib yurgan payt men gulbog'lar ichra kezardim. Goho kapalakning, goho ninachining ortidan yugurib yurardim. Bu mashg'ulot menga to'p tepishdan ko'ra, ming chandon qiziqroq tuyulardi.

Keyin gullar hayotimning mazmuniga aylandi.

– Dada, bu gulning nomi nima?

– Oyi, bu gulni nima deyishadi?

Kattalardan gullar nomini so‘raganim so‘ragan edi. Biroq kattalar ham gohi javob berolmay qolishardi.

– Bilmasam, o‘g‘lim, gul-da gul.

Maktab kutubxonachisidan yordam oldim. Karl Linneyning “O‘simliklar orzusi” va yana bir talay kitoblarini o‘qib tugatdim. Gullar soat o‘rnini bosishi mumkin, ha ha. Gullar gapiradi desam, ishonmassiz, ehtimol. Lekin bu haqiqat. Gullarning tilini tushuna boshlaganimda o‘n besh yoshda edim.

Misol uchun, moychechak yoshlik ramzi, chinnigullar esa birinchi sevgi va ehtirosdan so‘zlaydi. Sariq chinnigullar “Siz meni xafa qildingiz” deb gina qilayotgandek, pushti chin-nigullar esa “Men sizni hech qachon unutmay-man”, deydi. Piyongul – nafislik ramzi, unda yashirin bir niyat, pinhona tuyg‘u mujassam. Oq astra esa “Men seni ko‘proq sevaman”, deyayotgandek. Oq sumbul “Siz go‘zalsiz”, deydi, sarig‘i esa hasaddan so‘zlaydi. Yasmin – sevishtanlar guli. Kaktus cheksiz bardoshni anglatadi, xrizantema yaponchada quyosh degani, kalalar esa havas va hurmat ramzi. Oq kameliyalar “Siz ajoyibsiz”, deydi, push-tisi “Sizni sog‘indim”, qo‘ng‘iroqgul “Doim siz haqingizda o‘ylayman, nega meni qiynaysiz?” deb yig‘layotgandek. Mimosaning tuyg‘ulari yashirin, ehtimol, shu uchun “uyatchan” deb atashar. Orxideyalar “Siz juda-juda go‘zalsiz” desa, lolalar muhabbat izhor qilib, “Siz men uchun azizsiz” deyayotgandek.

Bu dunyoda gullar ko‘p. Gullar orqali inson o‘z sevgisini va yoki hurmatini bildiri-shi mumkin. Gullar bizga ko‘p narsani aytadi, faqat ularni eshitmaymiz, xolos. Gullar aslida, odamlarning bir-birini tushunib olishi va his-tuyg‘ularini ifoda etishiga yordam berish uchun yaratilgan.

Gul do‘konimiz gavjum ko‘chada joylash-gan. Oldidan har kuni son-sanoqsiz odamlar o‘tib qaytadi. Kimdir gullarga e‘tibor qiladi, kimdir beparvo o‘tadi. Gullarga havas bilan

boqib, so‘ng xushnud yo‘lida davom etadiganlar qancha. Gul sotib oladigandan ko‘ra uni tomo-sha qiladiganlar ko‘proq, desam to‘g‘ri bo‘ladi. Shuning uchun do‘kon oldida to‘xtaydiganlarga uncha parvo qilmayman.

– Bu guldastangiz qancha? – qo‘ng‘iroqdek ovoz xayolimni bo‘ldi.

– O‘n sakkiz ming, arzon qilib beraman.

– Nima deb o‘ylaysiz, singlimga bermoq-chiydim, bo‘larmikan? – o‘ylandi qiz.

– Nega bo‘lmas ekan? – kuldim.

Uning yuzlarida ham tabassum jilolandi.

Unga suqlanib qaradim. U juda chiroyli, maysalar orasidagi bir dona lolaqizg‘aldoqni eslatardi. Qop-qora ko‘zlarida quvonch uchquni porlar, qalbi muhabbatga limmo-limdek tuyu-lardi menga. Ismini so‘radim, yana jilmaydi, biroq aytmadi.

U guldastani qo‘liga olganida qalbim shodlandi. So‘ng u ketdi, ortidan ma‘yus qarab qoldim. Yana kelarmikan, deb o‘yladim. Unga gullar haqida gapirib bergim keldi. Keyin esa ish bilan chalg‘idim.

* * *

Guldasta yasash kishidan alohida diqqat va zukkolik talab etadi, ba‘zan qo‘lim-qo‘limga teg-maydi. Kimdir onasiga, yana kimdir sevgilisiga gul olgani keladi. Bunda ranglar uyg‘unligiga e‘tibor beraman.

Pushti rang nozik his tuyg‘ularni anglatadi, u hatto sevgi izhori bo‘lishi mumkin. Qizil rang hayotni sevishtan degani, binafsharang kamtarlik ramzi. Yaxshi xotiralar va sadoqatdan so‘zlaydi. Shu rangdagi gullar orqali siz do‘st ekaningizni, qo‘llab-quvvatlashingizni aytishingiz mumkin. Moviy va ko‘k rangli gullar esa sog‘inchdan so‘zlaydi, to‘q sarig‘i g‘urur ramzi. Oq esa vafoni anglatadi, do‘stlik rishtalariga ishora qiladi, ba‘zan.

Bolalarga yorqin va quvnoq ohangda so‘zlovchi mayda va nozik gullar taqdim etgan ma‘qul. Katta yoshli ayollar uchun tez so‘lib qoladigan gullar bermang, qizlarga esa yorqin,

qizil rangli gullar berish odatiy emas. Erkaklar uchun guldastalarda shakl va chiziqlar sezilishi kerak, ayollar guldastasi esa aksincha, yumaloq shaklga ega bo'lgani ma'qul.

Gullar haqida bilganlarim ko'p. Biroq men kabi gulga qiziqadiganlar kam. Hayotda shunday bir insonni uchratsam-u, butun umr faqat gullar haqida so'zlashsam deymen.

* * *

Bayram oldi odam ko'p keladi. Biroq negadir shanba kunlari do'kon xaridor kutib mahtal bo'ladi. Yo'l qarayman, o'sha kungi qiz o'tib qolarmikan, deb o'ylayman. Uning yuz-ko'zlari xayolimda jonlanadi, qaysidir gulga o'xshataman. Yo'q, yo'q u gullardan-da go'zal. Do'kon ichi turli gullarning xushbo'y hidiga to'lib ketadi. Shu bo'y ichidan unikini izlayman. Yo'q, uning bo'yi hech bir gulning bo'yiga o'xshamaydi. Keyin esa sog'inch bilan xo'rsinaman.

– Bu gulning nomi nima? – ko'cha shovqini orasidan yana o'sha qo'ng'iroqdek ovozni eshitgandek bo'ldim-u yalt etib qaradim.

– Siz? – hayratdan qotib qolganimni o'zim ham sezmayman. Tilim aylanmasdi. Gapiray deymen-u, hech so'z topolmayman.

– Yaxshimisiz? – jilmaydi u.

– Rahmat, – dedim zo'rg'a. Biroq ko'zlarimni uzolmasdim. Unga termulganicha turardim.

U gullarni bir-bir tomosha qildi, zavqlanib ba'zilarini hidlab ham ko'rdi.

– Gullarni yaxshi ko'rasizmi? – tutilib tutilib so'radim.

– Ha, juda yaxshi ko'raman, ularga qarab odamning ko'zi quvnaydi, – dedi u sinq jilmayib. Bu gal ko'zlarida g'am quyqalari cho'kib qolgandek tuyuldi.

Gullar odam tanlaydi, o'ziga yaqinlashgan insonning qanaqaligiga qarab munosabat ko'rsatadi. Xayolimda uni hatto gullar ham yaxshi ko'rib qolgandi. Men baxtimni topgan edim.

– To'g'ri – dedim shoshib. So'ng unga gullar haqida gapira ketdim. U gulbarglarni silar, har-har zamon bosh silkib qo'yar, xuddi jon qulog'i bilan tinglardi.

– Mayli, yaxshi qoling, – dedi u picha fursat o'tib.

– Gullarni sog'insangiz, yana keling, – dedim men.

So'ng u ketdi. Ortidan qarab qolaverdim.

Gul sovg'a qilsang bo'lmasmidi? Shunchalar go'l, sodda ekanimni keyin tushundim. O'zimni koyidim. Yana necha kunlar o'tdi, bilmayman. Men uni intiq kutardim. Xayolim parishon bo'lib qolgan, endi gullardan ham ko'proq meni o'sha qiz o'ylantirardi.

Erta-kech uni o'ylayman. Endi o'sha qiz haqida gapirgim keladi. U haqida so'zlashsam, deymen. Biroq "U endi kelmasa kerak" deya umidim kundan kun so'nib boradi.

* * *

Guldasta tanlash har odamning didiga bog'liq. Gullar ming yillardan beri oshiqqlarning dil izhori bo'lib kelgan. Ular oshiqqlarning kechinmalarini ifodalashga yordam bergan. Ishonasizmi, ba'zan harflar o'mniga gullar yuborilgan. Sumbulga qarab uchrashuv kuni tayin qilingan. Gulchalar soniga qarab uchrashuv soati belgilangan.

Qani endi yana bir bor kelsa, deymen. O'zimcha unga guldasta hozirlayman. Ranglarini tanlayman. Bir dona gul e'tibor belgisi, uchta bo'lsa, hurmatni anglatadi, beshtasi iqrorlik, yettitasi sevgi ramzi. Guldastadagi gullar soni juda muhim. O'n dona gul "Siz uchun nimadir qilsam devdim", degani. O'n bittasi do'stlik, o'n ikkitasi "Albatta, hammasi yaxshi bo'ladi", deydi. O'n uch esa nafrat belgisi. O'n beshtasi minnatdorlik.

– Bu guldastangiz qancha?

Boshqa mijoz bilan band edim. Biroq darrov tanidim.

– Siz uchun bepul, – dedim. U jilmaydi.

– Yo‘q, ayting narxini.
Aytдим. U kichkina sumkachasidan pul olib uzatdi.
– Shu guldasta bo‘larmikan? Onam uchun, – dedi.
– Nega bo‘lmasin?
So‘ng unga eng chiroyli gullardan guldasta yasab berdim.
– Bu nima uchun? – dedi u hayron boqib.
– Go‘zal tabassumingiz uchun, – dedim.
U olmadi. Yalinib-yolvordim. Olmasangiz xafa bo‘laman, dedim. U jilmaydi, go‘zal edi hatto tabassumi ham. So‘ng ketdi. Ortidan qarab qolaverdim.

Nega ismini, yashash joyini so‘ramading? O‘zimni koyidim. Do‘konni tashlab ortidan borgim keldi. Biroq... Kutardim, “U yana keladi”. Endi kecha-kunduz uni o‘ylardim. Gullar orqali his tuyg‘ularingiz, shu kungacha yashirgan gap-so‘zlaringizni bildirsangiz bo‘ladi. Men unga berib yuborgan guldasta orqali dil izhorimni aytgandim. “Uni sevib qolganimni-yu, unga muhtoj ekanimni, usiz hayotimda mazmun yo‘qolayotganini...”.

Endi hayotim mazmuni gullar emas, o‘sha qiz bo‘lib qolgandi. Uni telbalarcha kutardim, yo‘llariga mahtal edim. Yana bir marta kelsa, boshqa qo‘yib yubormayman, gullardan kechib uni tanlayman, degandim. Biroq negadir u kelmadi. Uni uzoq yillar kutdim. Bilmadim necha kun, necha yo, necha yil o‘tdi...

* * *

Bugun o‘sha gul do‘konining xo‘jayini-man. Biroq avvalgidek baxtiyor emasman, hayotga qiziqishim so‘ngan. Bu dunyosidan bosh olib ketay dedim, gullarga mehrim meni qo‘yib yubormadi, qolaversa, hamon o‘sha qizni kutardim. Balki u gullar tilini tushunmas, balki dil izhorimni anglamagandir. Lekin gul do‘konim tepasiga yozib qo‘yganman. “Bir-biringizga gullar hadya etib turing. Zero, odamlar gullar tilini unutib qo‘ymasin”.

Nuriddin ZAFAR o‘g‘li

1994-yili tug‘ilgan. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muhandislari institutining gidromelioratsiya fakulteti talabasi.

Bulutga atab

Bulutning dardini balki bilarmiz,
Balki anglamaymiz jonimiz halak.
Go‘yo bu momiqdek sabr qilarmiz,
Dardlar ila yashar bulutli falak.

Yig‘ilgan dunyodek samoviy dardlar,
Tomchilar yig‘ilgan oq par bulutda.
Deymiz bu bulutga yuqmasin gardlar,
G‘amgin bu bulutlar go‘yo sukutda.

Har bir tomchi uchun bitsa gar shoir,
Mehnatkash bulutni eslamaydilar.
Qalamni tebratsa samoga doir,
Falakdan bulutni izlamaydilar.

KETAYOTIR OY PARI, GALA QIZDAN ILGARI

**Abduolim
ERGAShev,**
*filologiya fanlar
nomzodi*

Qodir baxshi uch-to'rt terma bilan tinglovchilarni rom qilib, davrani qizitib olgach, udum bo'yicha "Nima aytay?" termasi bilan ko'pning ko'ngliga qo'l soladi. "Kelinoy" bo'lsin. Shu paytgacha qariyalar hurmatiga odob saqlab turgan yosh-yalang gal kelganda xohishini aytdi. Buni eshitgan qariyalar ham jonlanib qolishdi. Yonboshlab turgan uch-to'rt otaxon qaddini tikladi, o'zini o'ngladi. Go'yo yoshligi yodga tushdi. "Ha, baxshi, o'zimizning "Kelinoy"dan bo'la qolsin, yoshlarning sazasi o'lmasin", dedi biri. Shuni kutib turgan baxshi keksalarni o'tmish xayolga toldirib, yoshlarni lol qoldirib, do'mbirasini yeldirib, tinglovchini goh o'ylatib-kuldirib, doston sehrini bildirib "Kelinoy"ga o'tdi.

"...Norguloy o'n yettidan oshgan, o'n sakkizga yetishgan, ikki muhabbat giyosi yangi ko'krakdan o'sgan, boshiga zardo'zi qalpoq kiygan. Qalpoqning aylanasiga tilladan qo'ng'iroq taqqan, yuziga odam qarab turolmas, qaraganda ham quyoshmi, Norgulmi bilib bo'lmas, Norguloy eshikka chiqsa so'fito'rg'ay, g'azalaylar oldidan ketolmas, kaklik sayrab bo'lar edi mast. Boshida harir ro'moli, o'ng betida dono xoli, o'zi ko'krakdor, ximcha edi beli, oyoqda zarlangan, ichi mayin ko'k kovushi, har qadam bosganda kovushdan chiqar edi chanqovuzning tovushi. Norguloy soz chalishga usta edi. Chanqovuz chalganda bulbullar sayrab, tuyalar yurmay qotib, kuylar ma'rashib, cho'ponlar ingillashib, kichkina bolalar birdan qolar edi uxlashib".

"Iynilari qirday, bilaklari norday, yuraklari sherday" qiz haqidagi qo'shiqlar Qashqadaryo-Surxondaryoda shu qadar keng tarqalganki, undan aqlli ikki-uch band bilmagan yetti yashardan yetmish yashargacha biror o'zbek topilmaydi. "Kelinoy" nomi goh terma, goh tarixiy qo'shiq tarzida, goh doston shaklida har xonadonga, har bir keksayu yosh, erkagu ayol qalbiga kirib borgan. Folklorshunos Abdumo'min Qahhorov yuzdan oshiq kishidan har xil hajmdagi – epik voqealar va lirik qo'shiqlar hamda doston shaklidagi variantlarni yozib olib, ilmiy tahlil qildi va 1972 yili "Kelinoy" turkum dostonlarining o'ziga xos xususiyatlari va g'oyaviy asoslari" mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini yoqladi.

Umir shoir Safarovdan “Kelinoy”, “Tashgul”, Rajab Normurod o’g’lidan “Izzatoy”, Qayim Pirimqul o’g’lidan “Ulug’oy”, “Iqboloy”, “Jumagul”, Hazratqul shoirdan “Pardaxol” Mamarayim shoirdan “Oytoshgul”, Eshqobil baxshidan “Xonsuluv”, “Oysihat” kabi dostonlarni yozib olib, yagona “Kelinoy” turkumi doirasida atroflicha o’rgangan holda, yigirmadan ortiq variant orasida Qodir baxshi kuylagan “Norguloy” dostoni qiziqarli syujeti, yaxlit kompozitsiyasi, yuksak badiiyati bilan ajralib turishini e’tirof etadi.

Nega Qodir baxshi varianti ustoz baxshilar talqinidan ham ustun kelaverdi? Bizningcha, buning sabablari quyidagilar bilan izohlanadi. Birinchidan, hali hech kim Qodir baxshidek Samarqand-u Qashqadaryo-Surxondaryo hamda boshqa baxshichilik maktablari vakillaridan eshitib, nashr etilgan dostonlarni o’qib mahoratini oshirmagan. Ikkinchidan, u barcha dehqonobodlik, surxondaryolik qo’ng’irotlar, elda doston-terma kuylab

yurgan oqinlar kabi “Kelinoy” haqidagi qo’shiqlarni ko’p bilgan. Qolaversa, Qodir baxshi Norguloy xolasining taqdiridan ham ilhomlangan. Yoshlikdan: “Xola, men sizni doston qilaman”, deb aytar ekan. Xalq og’zaki ijodidan yaxshi xabardor Norguloy opa ham boshidan o’tgan voqealarga badiiy to’n kiydirib, jiyaniga takror-takror so’zlab berarkan. Shu omillarning barchasi “Kelinoy” dostonining Qodir baxshidan biz yozib olgan va nashr ettirgan varianti yuzaga kelishini ta’minlagan.

1975-yili Qodir baxshi maktabdagi o’quvchimi Xolto’ra Rahmatov bilan kelib: “Yuring, sizni qo’y-qatiqlatib, o’tlatib (kiyik o’t, jupor, olqor kabi shifobaxsh giyohlar yedirib), asli “Kelinoy”, ya’ni Norguloy xolamni ham ko’rsatib kelaman. Bugun Xolto’raboy o’tgan yili o’qishga

kiritganimiz uchun haq beradi”, deb mehmonga taklif qildi. Qishloqda bizni qadi-qomati, husn-u jamoli kelishgan o’rta yoshlar er-xotin kutib oldi. Gurung-gurung bilan bo’lib Qodir aka: “Pochcha, sozdan boshlang-chi”, deb do’mbirasini uzatdi. Rahmat aka bir necha kuyni maromida chertdi-da, cholg’uni egasiga qaytardi. Baxshi turli dostonlardan ancha kuyladi. Ertasiga Rahmat pochchasi, ya’ni So’ltoqning zor qaqshagan joylarini ko’rsatishni va’da qilib bizni olib qoldi. Qishloq bilan tutashib ketgan Oqbosh tog’ining Sarg’ay ota qismiga chiqdik. Bahorda tabiat nihoyatda go’zal. Qodir aka joy nomlari, xilma-xil gullar, qushlar, giyohlar bilan tanishtirib, Ermat chol (bu ham Kelinoyga, ya’ni Norguloyga oshiq) jo’natgan o’n yigit Rahmatni qo’lga tushirgan daraga yetkazib keldi.

“Dumi qayrilgan chayonday”, “quturgan itday”, “oshiqqa ozorlar”, “Xudoyam bezorlar”, “rahmi yo‘q toshlar”, “o‘ylovsiz boshlar” kaltaklab borayotganda So‘ltoq (Rahmat): “Aytib ketsam, izsiz yo‘qolmasman”, deb nola qilmoqda.

*Ey ko‘ringan, qorli tog‘lar,
Bundan So‘ltoq o‘tdi denglar.
Ko‘kda uchgan satta zog‘lar,
Qonlar yutib ketdi denglar,
Tandan jonni sotdi denglar,
Ko‘kda oyi botdi denglar.
...Boshin cho‘zib tiklab turgan,
Go‘sh t qarashib g‘ajir qushlar,
Bundan So‘ltoq o‘tdi denglar,
Qonlar yutib ketdi denglar...*

Qodir baxshi dostonni boshqa baxshilarda uchramaydigan misralar bilan yakunlaydi:

*Oq o‘tovning ustida,
O‘n oltita oyquchoq.
Qarisa ham Norguloy,
El og‘zida kelinchak.*

Doston yozib olinganda Norguloy, ya‘ni “Kelinoy” va uning suyuklisi Rahmat, ya‘ni So‘ltoq yoshi o‘tib qolgan edi. Boshqa personajlarga ham shu yon-atrofdagi real kishilardan qiyos olingan, tog‘lar, qushlar, gullar, parrandalar, hayvonlar, giyohlar ham kuychining ko‘z o‘ngida gavdalanib turardi. Qodir baxshi kundalik turmush tarzini epik makon, epik zamonga ko‘chirib, yon-verimizdagi shaxslarni esa epik qahramon darajasiga ko‘tardi.

Qodir baxshi “Kelinoy” dostonini dastlab “Masharoy”, ikkinchi va uchinchi marta “Norguloy” deb yozdirgan bo‘lib, har uchala variant bir-biridan mazmunan chuqur va badiiy yetuk. Biz qog‘ozga tushirgan to‘rtinchi talqinda o‘tov tikish, yoramazon aytish,

kelinsalom kabi an‘anaviy tasvirlarni kiritadiki, xalqimiz urf-odatlarining muayyan qirralari avlodlarga yetkazilishida muhim badiiy va etnografik ahamiyatga ega.

Qodir baxshi kuylagan “Kelinoy” dostoni Norguloyning maqolamiz avvalida keltirilgan tasviridan boshlanib, “Shukuraliboyning cho‘ponlari boydan enchi uloq qilmas, Norgulni bir ko‘rsak bo‘lgani deb, to‘badan kelib pisib qarar, qorasini ko‘rsa, bugun enchiga olti qo‘y oldik deb yurar, bir xillari Norgulning otini qo‘rqib aytolmay, “Kelinoy” deb qo‘shiqqa qo‘shar edi” tarzida davom etadi. Bosh qahramonning betakror portreti bilan davrani og‘ziga qaratib olgan baxshi endi tinglovchilarni voqealar oqimiga olib kiradi.

Norguloy chalgan chanqovuzning tovushini shu o‘ramning katta o‘g‘risi So‘ltoq bexosdan eshitib, sehriga lol qolishi asar voqealariga turtki beradi. So‘ltoqning kuy egasini so‘rashi cho‘ponga yoqmaydi. Chunki o‘zi ham Norguloyning ko‘yida kuyganlardan edi.

Yozuvchi Samar Nur yozganidek, qariyalar ko‘zlarini yumib kuy-qo‘shiq ohangiga yengil bosh tebratar, yigitlarning yuragiga tushgan cho‘g‘dan ko‘zlari yashnab ketgan. Qiz-u juvonlarning yanog‘i lolarang, yeng uchi bilan lablarini bekitib, go‘shangaga kirgan kelinday hayo bilan yoriga termulishgan. Bolakaylar esa hali bu qo‘shiqning ma‘nosini tushunmaydi. Baxshi xiyol ko‘zlarini yumgan holda kuyib-yonib “Norguloy”ning hadsiz husnini, aql-idrokini, xilma-xil hunarini, unga oshiq qirq cho‘pon va So‘ltoqning orzu-umidlarini, sevganiga yetishish yo‘lidagi urinishlarini kuylayveradi. Norguloy madhi davom etaveradi. U o‘zbek qizlarining yorqin yulduzi. Uni ko‘rgan har narsadan kechadi.

*Qizlar qo‘tondan qiy olar,
Qiy borib tomdan joy olar.
Oy Norgul chiqsa eshikka,
Kun turolmaydi – uyalar.*

*Tikka tushgan Hasan-Husan,
Kiyinib keldi bo'p poson.
Norguloyni ko'rgan so'ng
Uyaldi, ketdi op-oson.*

Muqoyasani qarangi, Norguloyni ko'rgani Hasan-Husan (kamalak) yetti rangda tovlanib yerga tushdi. Biroq bu husni malohat qarshisida lol bo'lib, iziga qaytib ketdi.

Baxshi Norguloy ta'rifida qo'llagan hazil-mutoyiba yoshlarning kulgisiga, keksalardagi jonlanishga sabab bo'ladi. Dostonda cho'ponlarning har biri uni o'zicha madh etadi. Nazar cho'pon Norguloyning sigir sog'ishini, mohir tikuvchiligini, Rajab cho'pon o'tov tikishini, Xoliyor cho'pon xulqi, fe'l-atvori, husni jamolini, G'ulom cho'pon hayitlab yurishini kuylasa, Ergash cho'pon o'z tuyg'ularini do'mbira ohanglari bilan so'zsiz bayon etadi. Aytishuvda So'ltoq g'olib topiladi.

Baxshining yoqimli, goh mayin, goh shiddatkor ovozi taralib, tinglovchi qalbiga singayotgan misralar faqat Kelinoy madhi, sho'x-shodon kayfiyatidan iborat emas, insonning azaliy qismati, muhabbatga erishish yo'lidagi kurashlar, visol umidlari-yu hijron azoblari, ishq homiylari va kushandalari bayoni... Sevgisi sabab o'g'rilikni tashlab, Shukuraliboyga cho'pon bo'lgan So'ltoq iztiroblari tinglovchini o'ylatadi ham. Hijronga chiday olmagan yigit oxiri ming andisha, hadik bilan Norguloyga ko'nglini ochadi. Qiz an'anaviy epos motivlariga xos ravishda o'zi bilan kurash tushish shartini qo'yadi. Tush payti o'tovda hech kim yo'q, So'ltoqning bepisandlik bilan "Endi astaroq yiqitsak, yer qattiq-da", deyishi Norguloyning oriyatini qo'zg'aydi.

*Norgul endi o'z ko'nglini xushladi,
Yengni qo'yib, yoqasidan ushladi.
Biror pasil o'tgan edi oradan,
So'ltoqni dustaman qilib tashladi...*

Mag'lub yigit bo'ynini xam qilib:

*Dushman bo'lsa yakka maydon ko'rardim,
Siltashganda sherni yerga urardim,
Men yurmayman, kelib so'yg'in, Norguljon,
Qizda noz bor, kuchi yo'q, deb yurardim... –*

deya qizga tan beradi. Norgul ham So'ltoqni zimdan kuzatib sevib qolgani bois unga dalda berib, kurashni sir tutishini aytib jo'natadi. Udumga ko'ra qalin berishga yigitda hech vaqo yo'q edi. Boy esa cho'poniga, qanchalik mard, sadoqatli, fidoyi bo'lmasin, yakka-yu yagona qizini bermoqchi emas.

Yarim tun. Yoz oqshomi bo'lishiga qaramay, badanlar junjikadi. Bolalar kattalarning pinjiga tiqilishadi. Ammo ko'zga uyqu kelmaydi. Baxshi kuylayapti... Cho'ponlar va ularning yaqin maslahatchisi Dono bezovta. Nihoyat chora topildi. So'ltoq Norgulni uzoq-uzoqlarga olib qochdi. Ammo boyning qo'li uzun, ularni Gilambopdan tutib keltirdi. Qizning qat'iyati, Xalil mergandek fidoyi insonning so'zlari, cho'ponlarning So'ltoqni himoya qilishi Shukuraliboyning ko'nglini iyitdi. Biroq voqyealar davomi baxshi qo'lida. Do'mbira uni qayonga boshlaydi. Sahar bo'ldi. Birdan to'y boshlanib, yana Kelinoy tasnifiga o'tilsa, kayfiyat ko'tarilardi. Yo'q, soz mungli yangraydi, soz yig'laydi. Chunki Ermat chol So'ltoqni o'ldirgani o'n to'rt yigitni qurollantirib yo'lga soladi.

*Qabog'i qirday uyulib,
Pul uchun mushti tuyilib,
Yuzida qilcha mehr yo'q,
Ko'ziga qonlar quyilib.
Bulbulga hakka jo'nadi,
Qarg'aday tikka jo'nadi.*

So'ltoqni hiyla bilan ushladilar, qo'lin mahkam boyladilar, chor tarafdin achchiq

qamchi tayladilar. Tinglovchilar xomushlandi, yigitning nolasiga chiday olmay, ko'zlarida yosh miltiray boshladi. Asablar tarang. Endi maqsadga yetdim degan, barcha azob-uqubat o'tdi degan So'ltoqning yorug' olamdan umidi uzildi.

Oshiq yigit "yig'lab turgan satta gullar", "oshiqqa vafodor tog'lar", "sayrab yig'lagan bulbullar", "xo'rsinib turgan zaranglar", "urmanglar deb shoxin cho'zgan archalar", "tikonlarin olib qochgan qizamizlar", "faryod urib shovullab oqqan suvlar", "boshda parvona bo'lgan mullato'rg'ay", "baland-past qiyalar", "chopishgan qulun-biyalar", "o'ynashib yurgan tuyalar", "tog'da sayragan kakliklar", "izg'ishgan qo'zi-uloqlar", "g'ang'illab uchgan so'nalar"dan najot tilab, ularga dardini aytib ketaverdi. So'ltoqning nolasiga chiday olmay, tun chekina boshladi, oy botdi, qariyalar bomdod namozini ham unutilib baxshi yonida qotdi. Qodir baxshining o'qranishi tog' cho'qqilariga ham yetdi...

Xalil mergan, Dono cho'pon va boshqa qo'ychivonlar Shukuraliboy bilan kelishib, yaloq qizartar, fotiha, nikoh to'yini bir qilib, barcha rasm-rusumlar, an'analar bo'yicha marosimlarni boshlab yuborishdi. Quyosh ufqdan bosh ko'targanda baxshi So'ltoq va Norguloyning to'yi ta'rifini tugatdi.

Baxshi keksalardan duo olib qo'zg'alganda kampirlar kelinni salomga olib chiqayotgan edi. Bu kecha yuzlab tinglovchilar qalbida mangu muhrlanib qoldi. Doston bo'y qizlar-u bo'z yigitlar qalbida orzu-umid, keksalar dilida esa yoshlik armon bo'lib balqidi. Biz yana ko'p marta "Kelinoy"ni goh to'liq, goh qisqargan holda tingladik. Har davrada, har o'tirishda Norguloy o'zbekona zeboligi, g'ayrat-shijoati, go'zal axloqi, noz-karashmasi, mehr-muhabbati bilan o'ziga rom etaverdi.

Qodir baxshi kuylagan "Kelinoy" ("Norguloy") yoshlar sevgisini o'ziga xos ruhiy holatlarda bera olgani, o'zbek qizlarigagina

xos fazilatlar, ibo-hayo va kurashchanlikni ifodalagani bilangina emas, milliy urf-odatlar, rasm-rusumlarni ipidan-ignasigacha mujassamlashtirgani bilan ham beqiyos ahamiyatga ega. Birgina o'tov tikishni olsak, keraga, bog'ish, chang'aroq, tizma, qur, g'ildirovuq, o'n olti otma bov, ikki oq bedov, tupak, iynov, tuynuk, to'rt tomonga bog'lanuvchi bov, kashtali chiy singari jihozlarni qanday joylashtirish juda chiroyli tarzda nazmiy bayon qilinadi. "To'rtta keragasini "Bizday qarib yursin" deb to'rt kampir uyurdi. Bo'sag'asini: "Mehmon ko'p bo'lsin", deb mehmon xotinlarga qurdirdi... "Bola-chaqasi ko'p bo'lsin", deb bolasi ko'p ayolga chaqaloqni ko'tartirdi... O'n olti otma bovnini "bir-biridan sovimasin", deb qizlar oyquchoq qilib tashladi. Kigizni ushlab turish uchun ikki oq bedovni o'tovning iynovidan tutib bo'sag'aga mahkamladi. Chang'aroqning ustidan to'rtta oq ola ip bilan bog'langan tuynukni tashlab, uchta uchini bog'ladi, bittasini Norguloy bog'laydi, deb bo'sag'aga qo'ydi. Undan keyin oppoq chiyni uyurib, o'tovini tayyor qilib qo'ydi. "Bo'sag'asi moyli bo'lsin", deb bo'sag'aga semiz qo'ydan birini osib siyirdi...". Bundan tashqari, yaloq qizartirar, dasturxon jo'natar, dasturxon qaytar, qalin, qiz ota, vakil ota, it irillar, kampir o'ldi, oyoq bosar, soch siypatar, oyna ko'rsatar, qo'yniga tuxum solar, tongni kutar, olov aylantirar, ota duosi, ko'gan tashlar, baxmal to'shar, teri yopar, belga qo'ldov bog'lar, bo'sag'aga butun non qo'yar, cho'ntakka oyna solar, un elatar, qo'lni moyga botirar, yuz ko'rsatar singari o'ttizdan oshiq urf-odat, irim-sirimlar tasvirlanadi.

Qodir baxshining yutug'i shundaki, o'zi yashayotgan elning har bir odatini yaxshi biladi, uning qatidagi ezgu maqsadni anglab yetadi va asar voqealari matniga zargarona singdiradi. U kuylagan "Kelinoy" ("Norguloy") dostoni betakpop badiiyati bilan o'zbek xalq og'zaki ijodida munosib o'rin tutadi.

To'yning gashtida

gavlak arnaga tushdi //

Adap – choponning yoqasidan etagigacha ichki chetiga tikiladigan ensiz gazlama.

Ashir-nashir – to'kin-sochin.

Arna – ariq, sel o'ygan jarlik.

Bet – tomon, taraf.

Boqon – arqon yoki tayoq bilan tushirib ketilayotgan kelinning yo'lini to'sish. Kuyov tomondan hadya berilgach o'tkazib yuboriladi.

Buvish – qiz-jivonlarga hurmat bildirish, ehtirom ko'rsatish.

Burum – muyulish, burilish.

Bujur – g'adir-budur, cho'tir.

Buyur – biqin.

Gavlak – sodda.

Gashti – so'nggi, oxiri.

Gajir – o'jar.

Gurpish – qo'rqitishga harakat qilish.

Domana – hech narsa.

Do'lta – kichkina, kalta.

Do'ngsal – do'ng yer, kichkina tepalik.

Dirdav – ozg'in.

Duzzi – yolg'onchi, qasamxo'r.

Jela – tuzoq.

Iq – shamol, sovuq tegmaydigan joy.

Irg'alib – tentirab, gandaraklab.

Kavshandoz – uyning oyoq kiyim yechib qo'yiladigan maxsus yeri, dahliz.

Kapsan – mo'l hosildan beriladigan ulush.

Kashol – intizor, xavotirlanish.

Karmak – o'rik, bodomcha tomirining qaynatmasi. Teri oshlashda ishlatiladi.

Katik – idish chekkasining kemtikligi, siniq joyi.

Ushbu so'zlar Boysun tuman shevasidan tuzildi.

**Xurshida
NISHONOVA**

Tushlarimdan

boshlanar ishqing...

Borligingni yodimga solar
Ong ostida begona tushlar.
Borlig'imdanda borim yo'qolar –
Sensizlikda boshlanar hushlar.

Tushlarimdan boshlanar ishqing
Tushlarimda topadi yakun...
Layli ham men,
Shirin ham o'zim –
Yurak – Farhod,
O'ylarim – Majnun.

Sog'indim, jonimni millarga tortib,
Izladim, nigohim nillarga tortib,
Umrinni cheki yo'q yillarga tortib,
sog'indim.

Xazonlar ko'klamga evrilib ketdi?
Muzlar olov bo'ldi ishqning zahmidan.
Yurak qarog'imdanda to'kilib ketdi,
O'zni tobe qildim hijron vahmiga.

Sog'indim, sig'indi bo'ldim olamga,
Sog'indim, sig'imasdan to'liblar qoldim.
Uzoq xayollaring aro telbavor,
O'zimda, O'zingda yo'qoldim.

Havo sovib, kuz eshik qoqdi,
Xurram esdi shabada yana.
Kuzning ilk tongi –
Atrofdan...
G'urbatxona, rutubatxona.

Men qayta tug'ildim –
Labimda kulgu,
Ko'zimda muhabbat qilar tantana.
Yurak bo'm-bo'sh qoldi,
Dil sag'ir qoldi –
Ko'ngil – zulmatxona,
Jon – xilvatxona.

* * *

Mening suvratimda gulni ko'rdingmi?
Yoki ishqqa tobe kulni ko'rdingmi?
Kelsang, tikonimdan nashtar yasayman,
Ketsang, imonimdan xanjar yasayman!

Chorlasang, chog'lanib borishim mumkin,
Sog'insang, bog'lanib qolishim mumkin.
Izn ber, bosh olib ketay umrbod,
Qolsam – ko'nglim obod, hayotim barbod.

Men qulman, men qulman, qulday yashayman,
Tushlaringga kirib hurga o'xshayman.
Asli, suvratimda ko'rganing guldir,
Siyratimga ingan ishqparast quldir!!!

* * *

Ishqni yo'qotib qo'ydi Majnunga yaqinlashgach,
G'arazdan judo bo'ldim jununga yaqinlashgach.

Sinoat kishvarida asir etdi meni nafs,
Nihoyat, erkin bo'ldim, tutqunga yaqinlashgach.

To'ndim-u mehr istab huzuriga yo'l oldim,
Yondim, beomon yondim uchqunga yaqinlashgach.

Manam huv samolarni makon tutgan gul edim,
Sevdim, gilga aylandim, afsunga yaqinlashgach.

Uzoq qidirdim seni, adashdim necha bora,
Men seni topdimki, Unga yaqinlashgach.

* * *

Bu tan-u ruhimni, jono, ne qilay, sen suymasang,
Zulmat erurki bu fano ne qilay sen suymasang.
Boshida ham, ko'zida nam, ko'nglida g'amdin nishon,
Yetti falak bo'ldi qaro ne qilay sen suymasang.
Na xayoling, na nihoning, na visolingga yetib,
Begona bo'lgan bu dunyo na qilay sen suymasang.
Bu fanodan ketibon, baqo sari yuz tutib
Topdim arosatdan panoh, ne qilay sen suymasang.
G'ayr yoding ila bu kun jon qadar suysam seni,
Xurshididan kechar Ollo ne qilay sen suymasang.

Kuyib ketdim

Qaro kokillarim taram edi, yorim,
Xasta ko'nglim senga qaram edi, yorim.
Yurakdagi hislar alam edi, yorim,
Alamlarni jon-jonimdan suyib ketdim.
Ishq o'tida, ishq o'tida kuyib ketdim.

Kuygan dilim Haq yo'lga nisor bo'lgay,
Sensiz dardim samo o'par "Hisor" bo'lgay.
O, qalbim-a, qayg'ulardan bezor bo'lgay,
Bedorlikda bezorlikdan to'yib ketdim.
Ishq o'tida, ishq o'tida kuyib ketdim.

Umidimga qabr bo'ldi xayollarim,
Osmonimda abr bo'ldi xayollarim,
Kimlargadir sabr bo'ldi xayollarim,
Bemorlikda chin orzuni tuyib ketdim.
Ishq o'tida, ishq o'tida kuyib ketdim.

Zor yig'ladim, naysonlarga jon ulashib,
O'lgim keldi lolalarga qon ulashib,
Yashayapman yoronlarga shon ulashib,
O'sha tentak hislarimni qo'yib ketdim.
Ishq o'tida, ishq o'tida kuyib ketdim.

Bugun nochor yuragimni tilgim keldi,
Ochunning cho'x aldovini bilgim keldi.
Kulgim keldi, o'z ustimdan kulgim keldi,
Ruhim ichra sevgi rasmini o'yib ketdim.
Ishq o'tida, ishq o'tida kuyib ketdim.

**Nodirabegim
IBROHIMOVA**

Voz kechilgan kitoblar

(Hikoya)

Uyqusiz tunlarimning birida eshik qattiq taqilladi. Ochganimda uning rang-ro'yi avvalgidek emasdi: ko'z osti salqigan, quyuq sochlari to'zg'igan, ko'k galstugi bo'ynidan bo'shatilgan, bir ahvol. Ikki yil avval o'ziga bino qo'ygan olifta yigitchaga solishtirganda yer-u osmoncha farq bor edi. Tanim muzlab qolgandek bo'ldi.

– Nega keldingiz? – salom o'rniga savol berdim.

– Xayriyat, ko'chib ketmapsan, – u taklif kutmay ichkariga kirdi.

Uni haydab yuborgim kelmadi. Garchand necha marta uning ostonamga qaytib kelishini tasavvur qilgan va har safar eshikni tars yopib qo'yishni tilagan bo'lsamda, ixtiyorsiz ortidan oshxonaga kirdim.

– Tamaddi qilishga biror nima ber, – u muzlatkichni ochib razm soldi. Aftidan ko'ngildagidek narsa topolmadi, shekilli, qaytib yopdi. – Pastdagi do'kon ishlayapti ekan. UZR, quruq keldim.

Uning har gal to'lib-toshib kelgan kunlarini esladim. Albatta, gul ham bo'lardi. Men sevgan moychechaklar bilan kelardi.

– Men uyda ovqatlanmayman, – dedim rostini aytib.

– Bekorga ozib ketmapsanda, – qomatimga ko'z yugurtirib, stulga behol cho'kdi. – O'sha yerda ishlayapsanmi?

– Yo'q. Nashriyotdan ketdim. Yaxshi oylik to'laydigan xususiy firma topdim.

– Men ketganimdan so'ng ishlaging kelmaptida... – u stoldagi vazada turgan qizil olmani qo'lga oldi. – Erga tegmagan ko'rinasan?

Javob bergim kelmay deraza tomon yurdim. Qishloqqa – uyimizga kelayotgan, ishxonamga kelib surishtirib ketadigan sovchilar haqida o'yladim. Ularning birortasiga rozilik berishga qalbim to'la topshirganim – shu insonning xotiralari yo'l qo'ymasdi. Tashqarida yoz oqshomi hukm surar, to'qqizinchi qavatdan, ayniqsa, manzara go'zal ko'rinadi. Bir vaqtlar bu yerda bayram kunlari otiladigan mushaklarni birga kuzatar va yosh bola kabi zavqlanardik.

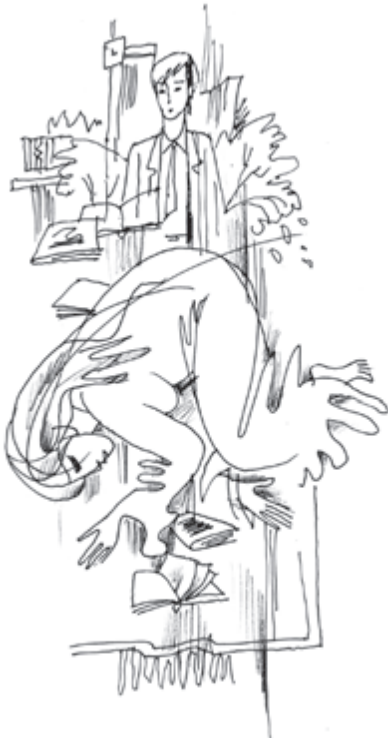
– Tegmagansan... – dedi u yonimga kelib yelkamga qo'lini qo'yarkan. – Meni kutgansan.

– Nega keldingiz? – savolimni takrorladim qo'lini yelkamdan tushirarkanman.

– Sensiz yozolmayapman. Biror satr ham, – u og'ir uh tortdi. – Oxirgi asarimni o'shanda birga ishlagan kezlarimiz yozgandim. Esingdami, peshma-pesh chiqqan kitoblarim... hammasi do'konlarda tez sotilib ketardi.

Miyig'imda kuldim. O'sha kitoblarni asosan men yozganimni, albatta, ikkimizdan boshqa birov bilmasdi. Birgalikda baxtli kunlarimiz u yozuvchi bo'lishni orzu qilishini ko'p aytardi. Bir nechta hikoyalari gazeta yuzini ko'rgan, ammo omma e'tiboriga tushmagandi. Men

nashriyotda ko'plab kitoblarni tahrir qilganim, shuningdek, bo'sh vaqtim kutubxonada o'tgani uchun adabiyotni yaxshi tushunar, ammo yozuvchilikka da'voyim yo'q edi. Ilk uchrashgan kunlarimiz unga xayolimga kelgan syujetlar, voqealarni so'zlab berishni yoqtirardim. U esa meni diqqat bilan tinglab, ertasiga oqqa ko'chirib kelardi. Ularni o'qib ko'nglim to'lmasdi. Keyin ustidan o'zim qayta yoza boshlardim. Bir necha kunda tayyor hikoyani qo'lga tutqazardim. U yosh boladek suyunib, tahririyat tomon chopardi. Zavqlanishini ko'rish menga yoqardi. Hikoyasi chiqqan jurnalni menga olib kelganida, mashqlarim uning nomidan e'lon qilinganidan suyunardim, chunki uni hamisha o'zimdan ham ortiq sevardim. Meni bag'riga bosib, qulog'imga hamisha birga bo'lamiz, birga yozamiz, birga o'lamiz, deb pichirlardi.

– Birga yozgan damlarimiz zo'r edi-da, – u xayollarimni sezgandek ko'zlarimga boqdi. – Ilk kitobim chiqqanida ham yonimda eding. O'zing nom tanlab berganding unga. Olgan qalam haqim-chi... Senga deb taqinchoq olib bergandim.

O'sha taqinchoq qutichamda anchadan beri tegilmay turardi. Adabiyotdan topgan birinchi va oxirgi buyumim sifatida. Keyingi qalam haqlarini u deyarli maishatga sarflab yubordi. Uch yillik yashirin hayotimiz davomida u adabiy olamda o'z o'rniga ega yozuvchi bo'lib shakllandi. Galdagi asarini o'zi yoza oladi, deb hamisha ishonardim. Lekin ishtirokimsiz uddalay olmayotganini ko'rib, ish stoli yoniga kelar va sochlarini silab, uxlab olishi kerakligini, o'zim davom ettirishimni aytardim. Telbalarcha unga ishonganim, o'zimni topshirganim, birga yashaganim, tunlari uning uchun yozishim – hammasi hozir ahmoqlikdan boshqa narsa emasdek ko'rinardi.

– Men ham yozmay qo'ydim, – dedim unga tik boqib.
– Sizga bu oqshom biror nima yozib berishga istagim ham, vaqtim ham yo'q.

U menga norozi boqdi.

– To'g'risi, seni sog'indim. Kulgichlaringni, uzun sochlaringni, isingni... – yaqin kelib qo'limdan ushladi. – Unutmaganingni ko'zlaring sotib qo'ydi. Baribir mehr bilan boqadi ular menga. Ha, to'g'ri, aybdorman. Seni tashlab ketdim. Nomardlarcha. Uylanaman, deb so'zimda turmadim. Lekin mana... qaytdim baribir. Uloqib-uloqib yoningga qaytdim.

U bilan o'tgan so'nggi oylarimni xotirladim. Uni xalqaro adabiy jurnalga ishga chaqirishdi. Nashriyotda yonma-yon xonalarda – u yordamchi muharrir, men musahhah bo'lib ko'p yillardan beri ishlab kelardik. U ketgach, nashriyot ham huvillab qolgandek bo'ldi. Zamonaviy uslubda ijod qiladigan yosh yozuvchi sifatida hamma tanirdi uni. Tadbirlar ketidan uchrashuvlar, telesuhbatlar, muloqotlar davom etardi. Xalqaro adabiy tanlovlarda men yozgan hikoyalar bilan g'olib bo'lib qaytarkan, butun ijod ahliga unga ishonch bildirardi. Uni faqat chetdan kuzatar, muvaffiyatlarini birga totmasdim. U obro'siga putur yetmasligi uchun munosabatlarimizni hamisha sir saqlashimni istardi. To'y qilsak, hammasi yaxshi bo'lishini o'ylab kutardim.

Bir kuni uni ishxonasiga izlab borganimda, bog'da bir qiz bilan quyuq suhbatlashib turganini ko'rdim. Yuragimdan nimadir uzilgandek bo'ldi-yu, jim ortimga qaytdim. Undan izoh so'rashni istamadim. O'zi tashkil qilgan shoiralarning to'garagiga bosh bo'lib yurishini bilganim uchun o'tkinchi hissiyot ekaniga o'zimni ishontirdim.

Ammo ayol ruhan sezadi. Undan zerikkanlarini, istamay qolganlarini qalbi bilan anglaydi. Men ham uning o'zimdanda uzoqlashib ketayotganini bilib turardim. Yonimga kelmas, kelsa ham telefonidan ortmasdi. Miyig'ida jilmayib ijodkor do'stlari bilan xabar yozishib o'tirganida, uni yo'qotmaslik uchun galdagi qissani tugallash bilan band bo'lardim. Nashriyotda ham tahrirdan ortgan bo'sh vaqtim uning yangi kitoblarini nashrga tayyorlash bilan o'tar, ammo avvalgi quvonch yo'q, dilim juda g'ash tortgandi. Ikkimizning adabiy olamimizda u meni yolg'iz tashlab, nom taratgan adibalar, yozuvchilar, shoira qizlar davrasiga intilardi. Ijtimoiy tarmoqlarda uning shunday davralarda mag'rurona turgan suratini ko'rib, rashkim kuchayib borardi. Oxiri portladim.

Bir kuni uyga kelishi bilan qarshisida taom emas, talab qo'ydim. Yo meni, yo ularni tanlashini so'radim.

– Sen... ijodiy muhitni tushunmaysan, baribir. Men adabiyotga daxldor odamman, do'st-u yorlarimdan voz kechmayman, – dedi.

Yangi chiqqan kitobini tap etib stolga qo'ydi-da, eshikni yopib chiqib ketdi. Bir hafta sog'inish bilan qiynalib o'tdi kunlarim. Uni adabiy muhitdan tortib olib, faqat o'zim bilan qolishini talab qilishim xudbinlik ekanini angladim. Ishxonasiga bordim: yo'q ekan. So'ng ijara uyiga izlab bordim. Eshikni u doim hamkasbim deb ataydigan bir ayol ochdi. Ortidan tugmalarini qadagancha u ko'rindi.

...Sochlarimni silayotgan iliq qo'llar taftidan sehrilanib ko'zlarimni bir zum yumdim. Qalbim ilidi.

– Ha, tan olaman. Sengacha va sendan keyin ham hayotimda ko'pchilik bo'lgan. Lekin... yagona muhabbatim sen ekansan. Buni anglab yetishim bilan yoningga chopib keldim. Ha, yugurib... Ishxonamdan piyoda keldim, senga yetish yo'lidagi mashaqqatni anglash uchun.

Gazga choy qo'ydim. Ovqatga unnay boshladim. U esa mehmonxonaga o'tdi. To'g'ri kitob javonim sari yurganini taxmin qildim.

Kitoblarning varaqlanayotgani eshitildi. Eng tepada uning kitoblari tizilib turardi. Necha marta hammasini yig'ishtirib tashlamoqchi bo'lganman. Lekin kitoblarga mehrim baland edi. Har biriga yurak qo'rim singgandi.

Ovqatning tagini past qilib dimlab, yoniga kirdim. Divanda o'y surib o'tirardi. Meni ko'rib yuzi yorishdi.

– Kel, o'tir... Adabiy muhit juda zerikarli bo'p qoldi. Nashriyot bilan ham hamkorligimiz yo'qoldi. Ishxonam berayotgan yangi uylardan xarid qilgandim, kreditga. Ijarada sarson yurishdan charchadim. Shuni boshlang'ich to'lovini to'lay deb nashriyotdan tarixiy roman uchun buyurtma oldim. Qalam haqining yarmini oldindan to'lashdi. Endi shu desang, romanni topshirish uchun ikki oy vaqtim qoldi.

– Kim haqida yozayapsiz, mavzusi nima? – anchadan beri yozmay qo'yganim uchun beixtiyor qiziqib so'radim.

– Ikkinchi jahon urushi yillarida front ortidagi o'zbeklar hayotini. Bosh qahramon yigitning otasi urushga ketadi, onasi esa rais bilan haligindek... Keyin otasi qaytib boshqasiga uylanadi. Yana ko'p voqealarni qo'shyapman.

– "Ikki eshik orasi"ga o'xshab qolmayaptimi ishqilib?

– Shunaqami? – u xijolat bo'lgandek peshonasini qashladi. – O'tkir Hoshimov asarlarini o'qib katta bo'lganmizda... balkim. Yoki urushdan qochgan yigit haqida yozsammi?

– Said Ahmadni ham ko'p o'qigansiz, – dedim kulgim qistab.

– O'zing biror syujet bersang-chi, azizim... Sen syujetlar konisan-ku. Meni ilhom farishtamsan. Ko'rding, sensiz ahvolimni...

Ha, ikki yil davomida uning jurnallarda biror hikoyasini ham, do'konlarda yangi kitobini ham ko'rmagandim.

– O'ylab ko'raman... Urush – o'lmas mavzu. Tabiiy syujet topish kerak.

– Ikki oy ichida yoza olasan-a? Senga ishonaman. Har kuni ishdan so'ng yoningga kelaman, yana birga yashaymiz.

Bu gapdan negadir xursand bo'lmadim.

– Ikki oydan so‘ng-chi?

– Keyin ham... yana buyurtmalar olaman.

Birga yozaveramiz. Bir umr.

– Kreditni yopgach, yangi uyingizga ketasizmi? Kim bilan yashaysiz u yerda? – so‘radim istehzo bilan.

U og‘ir uh tortdi.

– Bilasanmi, jonim... qishloqda ota-onam qo‘ymayapti uylan deb. Qo‘shnimizning qiziga mendan so‘ramay fotiha ham qilib qo‘yishibdi. Kuzda to‘y. Sendan buni yashirmoqchi emasman. U ota-onamni yonida xizmatini qilib yuraveradi, sen esa...

– O‘ynashim bo‘lasan, deb qo‘ya qoling.

– Yo‘g‘e, sevgilim, mahbubamsan-u...

Ichimda umid bilan kutganim – “o‘z uyimga olib ketaman, to‘y qilamiz, rafiqam bo‘lasan, bir umr birga ijod qilamiz”, degan so‘zlar uning tilidan yangramadi. O‘rnimdan turib kitob javonimdan uning kitoblarini yig‘ishtira boshladim.

– Iltimos, shularni o‘zingiz bilan ola keting.

– Lekin... nega, hayotim, u bizning birgalikdagi asarlarimiz-ku, biz ularning ota-onasimiz, axir!

– Boshqa kitob tug‘ishni istamayman! – kutilmaganda yig‘lab yubordim. – Men oila qurishni, sizdan farzandlar ko‘rishni, ularni birga tarbiyalashni orzu qilardim! Ha, faqatgina orzu! Amalga oshmas orzular... Institutni qanday toza niyatlar bilan bitirgan edim-a? Nashriyotga ishga olishganida ota-onamga yuzingizni yorug‘ qilaman deb poytaxtda qolishga arang ko‘ndirgandim-a? Siz dugonalarimdan ajratib olib shu kvartirani topganingizda ham tez orada sovchi yuborishingizga go‘ldek ishongan edim-a? Uyqusiz tunlar sizning asarlaringizni yozayotganda bir umr yonimda bo‘lishingizga ishongandim-a? Ha, abadiy muhabbatga ishongandim... judayam ishongandim. Shunchalar ishondimki, o‘zimni topshirdim... Vijdon azobida qoldim meni oq yuvib-oqtaraganlar oldida. Yozgan hikoyalarim kabi oxiri hammasi baxtli yakun topishiga amin edim... Ammo siz men tasvirlagan qahramonlarga sira o‘xshamadingiz. Ulardek mard, sadoqatli,

mehribon chiqmadingiz. Orzular o‘sha kitoblarda qolib ketdi. Hayotda aksiga duch keldim: aldandim. Hamma hurmat qilib ardoqlaydigan aziz yozuvchim meni tashlab ketdi.

Shalviragancha cho‘kdim. Endi ko‘zlarimdan yosh oqmasdi. Nazarimda, ular teskari oqar: ichimga, yuragimga tomardi. Qalbim og‘irlashib ketdi. Zildek...

Asta yonimga kelib yelkamga qo‘lini bosdi. Endi ular sovuq tuyulardi.

– Keting! – dedim ko‘zlariga tik qarab.

– Mendan voz kecholmaysan, azizim... sevasan-ku axir. Ikki yilki, shu yerda kutgansan meni. Kitoblarimiz bilan dardlashib. Endi senga... kim uylanardi, axir, o‘ylab ko‘r. Xullas... asarni yoza boshlagach qo‘ng‘iroq qil. Darhol yetib kelaman. Meni yo‘qotsang hech kiming qolmaydi.

U peshonamdan asta o‘pib qo‘ydi. So‘ng stolga vizitkasini qo‘yib, indamay chiqib ketdi.

Kitoblar sochilib yotgan gilamda uzoq vaqt sassiz, qimir etmay yotdim. Bolaligimda qo‘g‘irchoq ushlagancha unga alla aytganlarimni, o‘smirlik paytlarim oq otdagi shahzodam o‘z qasriga olib ketishi haqdagi xayollarimni, talaba bo‘lgach, eng zo‘r noshir bo‘lish haqidagi maqsadlarimni esladim. Ikki yilki, ko‘nglimda biror orzu ham, tilak ham yo‘q. Faqat kun kechirardim. Yashamasdim. Ehtimol... uni intizor bo‘lib kutardim.

Qachon uxlab qolganimni bilmayman. Uyg‘onganimda quyosh nurlari xonani yoritar, bugun ham kun qattiq qizishidan darak berib turardi. O‘rnimdan turishim bilan nihoyat, qat‘iy ishonch bilan tashqariga chiqdim. Gazeta shoxobchasidan e‘lonlar ro‘znomasini olib, ijaraga uy izlay boshladim...

Ship-shiydam qilib bo‘shatilgan xonadon kalitini egasiga topshirarkanman, umrimning besh yili o‘tgan uyga so‘nggi bor nazar soldim.

– Polda kitoblar uyulib turibdi, – dedi ichkarini ko‘zdan kechirgan xonadon egasi. – Unutibsiz, chog‘i.

– Ulardan voz kechdim, – dedim jilmayib. – Endi o‘z kitoblarimni yozaman. Faqat o‘zimnikini!

IJOD OLAMIGA ONLAYN SAYOHAT

Har yili ayni jazirama kunlari Zomin tog'larida – so'lim O'rikli soyda yosh ijodkorlarning ovozlari yangrardi.

Ne tongki, insoniyat boshiga ko'p tashvishlarni keltirgan pandemiya hayot tarzimizga, mo'ljalidagi ezgu ishlarimizga ham o'z tasirini ko'rsatdi.

Shu bois bu yil yosh ijodkorlarning Zomin seminari onlayn tarzda "Zomin qaldirg'och"lari nomi bilan tashkil etildi. Vaziyat qanchalik mushkul bo'lmasin, karantin qoidalariga rioya etgan holda seminar tashkil etildi.

Seminar Adiblar xiyobonida Alisher Navoiy haykali poyiga gul qo'yish bilan boshlandi.

Onlayn tarzda tashkil etilgan seminarining ochilish marosimida taniqli shoir-yozuvchilar, davlat va jamoat tashkilotlari vakillari ishtirok etdi.

Unda O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi raisi, xalq shoiri Sirojiddin Sayyid so'zga chiqib, yurtimizda adabiyotga qaratilayotgan katta e'tibor, yosh ijodkorlarga ko'rsatilayotgan rag'bat va g'amxo'lik haqida to'xtaldi.

Marosimda Jizzax viloyati hokimi Ergash Soliyev, O'zbekiston xalq shoiri Usmon Azim va boshqalar ham Zomin seminari bir necha yillardan buyon iste'dodli yoshlarni kashf qilib kelayotgani haqida fikr-mulohazalarini bildirib, yoshlarga seminarida muvaffaqiyatli ishtirok etishini tiladilar.

Yoshlar anjumaniga Qoraqalpog'iston Respublikasi, Toshkent shahri va barcha viloyatlardan 58 nafar hamda Markaziy Osiyo davlatlaridan 12 nafar yosh ijodkor ishtirok etdi.

Dasturga muvofiq, yosh ijodkorlar alohida sho'balarga bo'lingan holda nazm, nasr, badiiy tarjima va badiiy publitsistika yo'nalishlari bo'yicha mashg'ulotlar tashkil etildi.

Mashg'ulotlarga yigirmadan oshiq taniqli ijodkor, adabiyotshunos olimlardan iborat ishchi guruh a'zolari qatnashchilarning asarlarini saralab, onlayn mahorat saboqlari o'tdi.

Ustozlar e'tirof etgan bir necha yoshlarni mashqlarini "Qaldirg'och" ruknida jurnalxonlar hukmiga havola etyapmiz.

**Shahzod
ERGASHALIYEV**

Ufqqa tutash yo'l

(Hikoya)

Mashina tuproq yo'l bo'ylab asta yo'rg'alab boradi. G'ildiraklar har gal chuqurga tushganda ohista silkinib qo'yar, men esa oynadan mo'ralagancha uning tirqichidan kirayotgan kechagina yog'gan yomg'ir hidi aralash namxush tuproq iforidan to'yib-to'yib nafas olaman. Dadam menga old oynadan goh-goh ko'z tashlaydi, o'zim buni sezib tursam ham parvo qilmayman. To'g'ri, men dadamni yaxshi ko'raman, lekin bobom ham mening bobom-da! Uning ko'ksiga tushgan oqimtir soqoli, tuki uzun, qalin qoshlari va hatto nursiz, ammo mehr to'la boqadigan ko'zlari ham o'ziga shunday yarashib turadi-ki, hech o'ylanmay: "Bu mening, o'zimning bobom!" deb butun olamga jar solging keladi.

O'zi bu yerga kelganimga unchalik ko'p bo'lmagan, ta'til vaqtida qishloqda havo almashtirib kelasan deb, dadam tashlab ketgandi. Endi esa qaytib ketyapmiz, ketyapmiz-u, mening yarim ko'nglim bobom va buvim bilan shu yerda – bepayon dalalarda qolib ketayotgandek tuyulmoqda. Yaxshi insonlarning umri qisqa bo'ladi, deyishadi. Yo'q, ular bilan vaqt qanday o'tganini bilmay qolarkansan, xolos. Bu yerda ikki oy yashagan bo'lsam ham, ikki kun o'tgandek tuyuldi men uchun. Shuncha vaqt qanday o'tdi, qachon bunga ulgurdi – sezmay ham qoldim.

Yurak-yuragim bilan o'sha dag'al, ammo tafti iliq qo'llarga, buvimning ro'moli ostidan ozgina

chiqib turadigan oq sochlaridagi qatiq hidiga bog'lanib qolgan ekanman. Menimcha, ular ham meni yaxshi ko'rishadi. Bo'lmasa, darvoza yonida qo'llarini duoga ochganча ortimizdan termilib qolisharmidi.

* * *

Oyim to'g'ri aytgan ekan. Bo'yim ancha cho'zilib, har narsaga aqlim yetib qolgan ko'rinadi. Axir, men ham yosh bola emas, beshinchi "A"da o'qiydigan Sarvar bo'laman! Shu paytgacha har gal qishloqqa kelganimda ko'p narsaga e'tibor bermas ekanman. Bu safar ba'zilarini anglab yetgandek bo'ldim. Odamlar baxt qidirib butun borliqni baland binolar to'sib qo'ygan shaharlarga ketib qolishadi. Ammo aslida haqiqiy mo'jizadan quruq qolayotganliklarini o'zlari ham sezishmaydi. Hech chegarasini ko'z ilg'amaydigan biror bepayon yaylovdan turib quyosh botishini tomosha qilganmisiz? Yoki tong qorong'usida uyg'onib, baland bir tepalikda o'tirganча cheksizlikda qoramtir tusda ko'rinib turgan viqorli tog'lar bag'ridagi alvon lolaqizg'aldoqlarning

nafis barglarini siypalashga mehr bilan oshiqayotgan quyoshning ko'tarilishini-chi? Yo'q-yo'q, siz buni qayerdan ham bilardingiz. Axir, o'sha ajib mo'jiza – yashil o'tloqlar ustiga yotqizilgan uzun asfalt yo'llar ustidan g'izillab o'tayotgan temir aravalardan boshqasi ko'rinmaydi-ku sizga. Quyosh botishini esa hech qachon ko'ra olmaysiz! Atrofga alanglaysiz-u, har tomoningizdan qurshab turgan baland imoratlarga ko'zingiz qadalaveradi. Balki uni kinoda ko'rgandirsiz? Lekin unisi haqiqat emas. Bobom aytgan edi, kinolarda quyosh chiqishini botishi o'rnida suratga olishar ekan. Nega deganda shomga yaqin atrof qorong'ulashadi, osmon qizaradi. Bu holni qandaydir kameralar ilg'ay olmaydi, uni faqat o'z ko'zingiz bilan ko'ribgina his qila olasiz. Men buni bir necha bor sinab ko'rdim. O'sha vaqtda qulog'ingiz ostida qandaydir ajib kuy yangray boshlaydi va negadir jilmayasiz. Ko'z oldingizda esa qadim tarixning buyuk siymolari bir-bir gavdalana boshlaydi. Dovrug'i dunyoni titratgan mardlarning g'urur-iftixor to'la hayqir qilari-yu, olg'a boshlashlaridan so'ng, dengizdek mavjlanib turgan minglab askarlarning shon-u sharafga burkangan qiyqiriqlari quloqqa chalingandek tuyuladi. Ana shunda siz ham beixtiyor o'ringizdan turasiz-da, vatan uchun jonini tikkan o'g'lonlardek yuragingiz faxr, sadoqat kabi tuyg'ularga to'lib, hayqirib yuborganingizni sezmay qolasiz. Xo'sh, o'sha tog'lar ortida – siz yashayotgan makonlarda ham shundaymi? Agar javobingiz "ha"

bo'lsa, siz baxtli ekansiz!

* * *

Tuproq yo'l ufqqa tomon uzayib boradi. Mashina hamon chayqala-chayqala ildamlaydi.

Men esa oynadan boshimni chiqarib, ortga qarayman. Uzoqda, darvoza yonidagi bahaybat o'rik tagida bobom hamon qorayib ko'rinadi.

– Bo'ldi, oynani yop Sarvar, – deydi dadam yo'ldan ko'z uzmay.

Men tag'in parvo qilmayman.

– Chang kiradi yopsang-chi!

Sekin ichkari kiraman-u, aytganini qilaman. Asl chang, asl g'ubor insonning qalbida bo'lmaydimi? Axir Alloh hammani shu tuproqdan yaratmadimi? Shunday ekan, nega inson o'zligidan hazar qiladi? Haqiqiy inson egniga chang yuqishidan cho'chib, bir chetda iymanib turgan oliftami,

yoki tuproqni jondek sevib, undan qochmagan, peshonasidan tirqirab ter oqqanda rohat oladigan dehqonmi? Shu tob negadir bobom ko'z oldimga keladi.

U bir chekkaga muk tushgancha, doim beliga osib yuradigan burama sopli Chust pichog'ini hafsa bilan qayrab, menga hikoyaga o'xshash narsa aytib o'tirardi:

– Bir kishiga jannat eshiklari ochib qo'yilibdi. Qarasa, u yerda barcha narsa muhayyo ekan. So'lim bog'lar, zilol suvlar, eng shirin mevalar, qo'ying-ki, nima istasa, hammasini topibdi. Shunda ham Alloh "Ko'ngling nima tusaydi?" deb so'rabdi. – Bobom shu joyiga kelganda negadir to'xtadi-da, menga tikilib qaradi. Uning gaplarini jon qulog'im bilan tinglab o'tirganimni ko'rgach, tag'in o'sha ohangda davom etdi. – Boyagi kishi o'ylab o'tirmay Tangridan yer so'rabdi.

– Yerni nima qiladi? – dedim bu hikoyani bobomning o'zidan yuz martalab eshitgan bo'lsam ham qiziqib.

– Nima qilardi, dehqonchilik qiladi, ekin ekadi-da!

– Axir, hamma narsa muhayyo edi dedingiz-ku, tayyorini so'ray qolmaydimi?

Bobom negadir jim qoldi. Boshidan do'ppisini olib, tomirlari bo'rtib chiqqan chillakdek ingichka qo'llari bilan tepakal boshini erinmay siladi.

– O'z mehnating bilan erishganing boshqacha bo'ladi baribir. Bir kun kelib, mehnatlaring samarasidan birov bahramand bo'lib, haqqingga duo qilishidan ortiq baxt bor ekanmi?!

– Unday bo'lsa, o'zingiz nimani so'raysiz Allohdan?

– Qaydam, – bobom kuldi, – o'sha kunlarga yetkazsin hammamizni. Alloh rahmdil, mehribon.

Bir chekkada guruch terib o'tirgan buvim gapga aralashdi:

– Bobong ham o'sha kishiga o'xshab, dehqonchilik qilaman deydi bolam, – u burni

uchiga qo'ndirib olgan qalin oynali ko'zoynagi ustidan bobomga zimdan ko'z tashlab qo'ydi. – Bu kishiga ham bundan ortiq baxt yo'q.

Men bobom nega shu yoshga kirsa ham, amakimning hay-haylashiga qaramay, o'zini o'qqa ham, cho'qqa ham uraverishini endi tushunib yetgandek bo'ldim.

* * *

Bilmayman, hozir siz qayerdadir bekam-u ko'st yashayotgandirsiz. Ammo yaxshilab o'ylab ko'ring, hamma narsangiz yetarlimi? Balki kechalari tinchlik bermay qandaydir kuch uyg'otib yuborar? Balki uzoq vaqtdan beri ko'nglingiz nega xotirjam bo'lmayotganini o'ylab yurgandirsiz? Agar sizda zarracha yurak bo'lsa, bu – vatan sog'inchi ekanini sezasis. Bir yerda tug'ildingmi, tamom, umring oxirigacha qayerda bo'lsang ham yuraging o'sha bir qarich tuproqqa – vataningga talpinaveradi. Mening ham kindigim shu yerda kesilgani uchun bepayon yalangliklarga, so'lim qishloqqa bir narsa bog'lab turadi. Esimni tanib, shaharda o'sayotgan bo'lsam ham, faxr-iftixorga to'lib, "Men qishloq farzandiman, tomirimda dehqon qoni oqmoqda!" degim keladi.

Bularning hammasi ham bobomdan eshitganlarim emas. Ularni o'zim, mana shu urib turgan yuragim bilan his qildim. Shuni tushunib yetdim-ki, hayotda kibrga berilib, mol-u davlatga aldanmasdan yashaganlar baxtli ekan. Inson qancha boy bo'lsa, ko'zi shuncha och bo'lib boraverarkan. Qozoni qaynagan kunni bayram qiladigan kambag'al esa, ozgina narsaga ham qanoat qilib, tinch-totuv umr kechirarkan. Axir, eng kerak narsa ham shu emasmi?..

* * *

Bobomning qo'llaridek dag'al, ammo qadrdon yo'llar allaqachon ortimizda qolib ketdi. Endi mashina ortiq silkinmas, bir qarashda nihoyasini ko'rib bo'lmaydigan ufqqa tutash yo'lda shamoldek yelib borardi...

Farrux HASANOV

Har lahzani qo'ydim muzlatib...

Sabr

so'z bitadi ko'zlarimga ishq
xotirotdan to'rlab yosuman
xayolimga botiradi tish
sen bor tushlar ichra osuda

kechar umrim bargdek asabiy
cho'kib tushar ruhim toliqqan
umidsizlik bir osiy kabi
chiqib qolar yomonotliqqa

ne istig'for qutqarur oxir
qay shaklda bo'ladi tuzoq
urug' bersa bepusht xavotir

duoga to'ldirib qo'limni
faqat joiz bo'lar yukunmoq
faqat eslash mumkin o'limni

Har lahzani qo'ydim muzlatib,
Tutib qoldim esgan shamolni.
Qaddim keyin bukilmasin deb,
O'lib ko'rdim yashashdan oldin.

Armonlarga orzular Masih,
Armon esa ko'ngilga jallod.
Meni biroz yupataman deb,
Yuragimdan urdi bu hayot.

Men yashagan ming yillik umrim –
Hayotimning birinchi jildi.
Kecha kelgan minginchi bahor
Ko'zyoshimdan sumalak qildi.

Boychechakdan baxt yasab oldim,
Xayollarim bir ivirsigan.
Ming alamim yubordim qamab
Tamakining tor qutisiga.

Yosh boladay kuldim, so'kindim,
Yurakda yo'q zarracha g'ubor.
Dard tugamas, shoshib ne qildim,
Axir, menda yana ming yil bor...

Muhabbat yo'llari aldoqli...

Iqbol YUSUF

Aldashdi

Yulduzlarni alqadim,
Bag'rimga o't qalashdi.
Bilmam, kimni aldadim,
Hislar meni aldashdi.

Chuvalashib ketdi yo'l,
Na osmonga yetdi qo'l.
To'g'ri yo'ldan, ehtimol –
Izlar meni aldashdi.

Kurashganda haq edim,
Tog'lar edi raqibim.
Eng ishongan, haqiqiy –
Do'stlar meni aldashdi.

Gul g'unchalab kaftimda,
Muz erirdi taftimdan.
Ayni olov vaqtimda...
Muzlar meni aldashdi.

Kulgularim aridi,
Gulni kutib qaridim...
Bahorimda baribir,
Kuzlar meni aldashdi.

Menda shodlik zum bo'ldi,
Sevgi degan shum bo'ldi.
Axir endi kim bo'ldim?
Qizlar meni aldashdi...

Sog'inib kelasiz

Dunyoning ustidan kulaman,
Siz esa holimga kulasiz.
Men shuni aniqroq bilaman,
Qachondir sog'inib kelasiz.

Muhabbat yo'llari aldoqli,
Goh azob, gohida ardoqli.
Meningdek oshiqlar sanoqli...
Qachondir sog'inib kelasiz.

Qarang-a, taqdirning chiroyin,
Hattoki qahringiz muloyim,
Ko'nglingiz yumshatsa Xudoyim,
Qachondir sog'inib kelasiz.

Haliyam olovman, sho'xman men,
Yurakka teguvchi o'qman men,
Kuydirib o'taman – cho'g'man men,
Qachondir sog'inib kelasiz.

Ungacha quchasiz xayolni,
Sochingiz silagan shamolni.
Telbadek yoqtirib Iqbolni,
Qachondir sog'inib kelasiz.

**Tursunoy
ASHURALIYEVA**

Ko'zingizga qarab to'ymasman,
Izingizda ismim yozilgan,
Nafasingiz aytib turibdi,
Yuragingiz meni sog'ingan...
Qaramaysiz ...
Nimaga jimsiz?!
Qasamlarim ichilgay qasddan,
O'ylamangiz,
Gulibeordek
dunyoning bir matohimasman...
Axir umr soniyalarning
Tilagidan sachragan o'tdir,
Sizsiz ming yil jaranglaydigan,
qadahlarning keragi yo'qdir...
Sizdan yiroq ketmog'im mumkin,
Balki lola termog'im dushvor,
Gulni hayot bog'idan erta
yoki indin uzib ketar qor...
Menga hadya eting bir dunyo
Unda alla aytsin rayhonqiz!
Uyqumizni o'chirsin ko'zdan
Sahargacha qiqirlab yalpiz...
Yashirasiz.
Tomirlaringiz
Ichida ko'p qaynagan o'tni,
Axir sevgi gunohimizmas,
Axir Sevgi Xudoning hukmi!

**Gulhayo
O'RALOVA**

Uning ismi – Osmon,
Ko'plar nazdida.
Qarog'in qoraytar oydan yorug' tun.
Jismin bezab turar kibor qiyofa.
Biroq
mag'rur nigohida ko'rinib turar,
Ko'zi sahrosida qaqrayotgan mung.

Ko'ngliga qo'l solar majnun shamollar,
U-chi?
Qalbin o'rar otash shafaqqa.
Pokiza Ishq so'rar Parvardigordan,
Xayol ranglarini o'raydi oqqa.

Unga havaslanib tikiladi tong,
So'rar: "Yuzlaringni chayadimi sut?"
Uni esa qiynar tobora qattiq
Ong-u shuuriga sanchilgan sukut.

Tuproqning sog'inchi yashaydi, shaksiz,
Ko'nglining ming bitta hujayrasida.
Shundanmi, kibor va mag'rur nigohi
Mavjlanib turadi mung daryosida..

Uning ko'ngli – osmon,
Ko'plar nazdida..

**Nurmuhammad
ABDUZOIROV**

Yomg'ir haqida qo'shiq

Yomg'ir – vujudingda uyg'onar titroq,
Yodingga quyilar olis xotira.
Shunday go'zal kunda yomg'irdan chetroq
O'zligingdan ketging kelmaydi sira...

Samoga boqasan yoyib quloching,
Unutib ming yillik alamlarni-da.
Yuzlaringdan o'pib, silabon soching
Marjonlar ezilar qadamlaringda.

Ko'zingdan sirg'alar tomchi-tomchi yosh,
Olamga hayqiriq solgung tiz cho'kib.
Yomg'irlar ko'ksiga qo'ying kelar bosh,
Yomg'irlar singari ko'z yoshing to'kib...

Yomg'irlar ostida ma'yus va g'amgin,
Kimnidir kutgaysan sog'inib, ilhaq.
Qaragin, yomg'irlar yig'lasa hamki,
Tovushida yangrar kulgu va chaq-chaq.

Sen o'zga muhitdan izlama panoh,
Kuylagin yomg'irga sherikligingni.
Axir faqat o'sha yomg'irlar goh-goh
Yodingga soladi tirikligingni...

Yomg'irlar ko'ksiga qo'ying kelar bosh

Baribir

Menga to'rt fasl ham farqsizdir butkul,
Menga begonadir qonun va mezon.
Xohlasam, kuz chog'i yozib qo'yib gul,
Xohlasam, bahorda bo'laman xazon...
Men shunday devona, hayoti hazin,
Sog'inish, sevishdan yot tashvishim yo'q.
O'zganing men bilan ishi bo'lmasin,
O'zgar bilan-da mening ishim yo'q...
Men uchun dunyoni suv bossa ne g'am,
Barchasi bir bo'lib zo'r kelmaydimi...
Ming asr ichinda to'lmagan bir kam,
Suv bilan bo'lsa ham bir to'lmaydimi!
Hurlarning labida tutgan bolidan,
Lazzat topolmagan inson – haykaldir.
Kimlarning ayshi-yu gul visolidan,
Kimningdir hijroni menga afzaldir.
Bor-u yo'qligini unutgan tushkun
Darveshlar tengiman, ulardan-da xor.
Baribir bu hayot oddiy bir tush-ku,
Xudojon, kel meni uyg'otib yubor!

* * *

Yovqur jangchi bo'lmoqchi edim,
Yog'iyalar ko'ksiga tig'urgan askar.
Telbalikka, mardlikka moyil,
Yuragim qaqshar...
O, Najmiddin Kubrolar yonib,
Jonin fido aylagan paytda –
Tug'ilgan bo'lsaydim, yov ko'ksin yorib,
Haydab chiqarardim Vatandan.
Topilmaydi durustroq g'anim,
Yig'layman, ishlabon qo'l uchi bilan
Alam qilar piyoz to'g'rayotganim
Amir Temur qilichi bilan...

**Gulbahrom
XO'SHAYEVA,**
uyg'ur yozuvchisi

ALVIDO, MENING BAHORIM

(Hikoya)

Ertalab, bekatda avtobus kutib qolganim uchun ishxonaga biroz kechikib keldim. Saidjon hali kelmagan ekan. Xonamga kirishim bilan eshikni kimdir taqillatdi.

Xonaga kirib kelgan qizni ko'rib, negadir yuragim jimirlab ketdi. Chunki u juda ham Bahorgulga o'xshar edi. Bahorgulnikiga o'xshaydigan katta, chiroyli ko'zlar, qop-qora quyuc qosh-kipriklar, oppoq tiniq yuz... "Tavba, shunchalik ham onasiga o'xshaydimi? Uni ilk marta ko'rmaganimga ham mana ikki yil bo'libdi. Bu arada u bo'y yetib yanada go'zallashibdi...", deb xayolimdan o'tkazdim.

– Kechirasiz, dadam biror joyga chiqqanmidi, – dedi qiz salomlashgandan so'ng biroz o'zini noqulay sezib.

– Keling, qizim, Saidjon hali kelmadi. Kutib turing, kelib qolar, – deb kursiga o'tirishni taklif etdim. Bu Saidjonning qizi – Muqaddas. Yuzidan g'amginlik, ko'zlarida yosh qalqib turgan qizni ularning oilasidagi qayg'uli kunda, to's-to'polonda ko'rgan edim. Hozir shu onda, uning miskin ko'nglini olish uchun biror so'z topa olmay ovoraman.

– Shoshilayotgan edim. Qahhorni maktabiga olib borishim kerak... Dadam ertalab uydan chiqib ketgan edi. Ishga ketganmikan deb o'ylagandim...

– Biroz kuting, hozir kelib qolar. Biror narsa kerakmidi, Muqaddas? Balki yordamim tegar?

– Yo'q, rahmat. Onamning hujjatlari orasidan manavi xatni topib olgan edim, – uning qo'llari titrab, sumkasidan qalin xatjild chiqardi. – Dadamga yozgan ekan... Kechga qadar sabrim chidamay, olib kelgandim...

Uning ovozi har bir so'zni aytganda titradi. Hozir uni yupataman deb yig'latishi tayin edi. U xatni menga uzatgan chog'da ko'zlaridan yosh qalqidi. "Essiz, mana shu norasidaning dard-alamga ko'milib ketganligini! Ey Rabbim, shu qizga rahming kelsa bo'lmasmidi? Yurak-bag'rim ezilib, titroq bosdi-yu, lekin o'zimni zo'r-bazo'r tutib: – Muqaddas, qo'ying, yig'lamang. O'zingizni urintirib qo'yasiz. Dadangizni, ukangizni ehtiyot qiling. Sizni bu holda ko'rib, dadangiz ham betob bo'lib qolsa, nima qilasiz? – deb ko'z yoshini artib qo'ydim.

U cho'chigandek darhol menga qaradi. Ehtimol, dadasining betob bo'lib qolishidan qo'rqib ketgan bo'lishi mumkin. Muqaddas yuz-ko'zini artib, o'rnidan turdi-da:

– Opajon, mana shu xatni dadamdan ilgari o'qib qoldim. U meni kechirar. Onamning so'nggi xatini qo'limga olib, uni o'qimasdan turolmadim. Iltimos, siz ham o'qib chiqing.

Ehtimol, dadamga hozircha ko'rsatmay turarmiz.

– Mayli, Muqaddas, men xatni o'qib ko'ray, lozim bo'lsa, keyinroq berarmiz, – dedim uni kuzata turib.

Muqaddasning gapidan so'ng xatni o'qishni ham, Saidjonga berishni ham, bermaslikni ham bilmasdim. Onasidan ayrilgan qizning g'amgin qiyofasi, dadasidan xavotirlanishi mening ham qalbimni ezdi. Men yaxshi bilgan bu oila boshiga tushgan og'ir kunlar ko'z oldimdan birma-bir o'ta boshladi.

* * *

Bu idoraga kelgan dastlabki yilim Saidjon shu bo'limda ishlar edi. U paytlarda Muqaddas hali 4-5 yashar qizaloq edi. Bahorgul Muqaddasni yetaklab tez-tez bizning yonimizga kirib kelardi. Baland bo'yli, ozg'indan kelgan, iliq tabassumli go'zal ayol bilan til topishib qoldik. U juda oqko'ngil, kamtarin, mehribon va mehmondo'st edi.

– Siz qanday baxtli inson ekansiz, Saidjon. Bahorguldek qizning boshini aylantirib olibsiz, – deb ba'zida hazillashib turar edim.

– Siz ham shunday deyapsizmi? Menga yaxshiroq qarang. Men o'zim shunday kelishgan yigit bo'la turib, Bahorgulning qo'liga qanday qilib tushib qoldim, deb hayron bo'lib yuraman, – deb u ham hazilimga hazil bilan javob qaytarar edi. Haqiqatda esa ular uzukka ko'z qo'ygandek mos edi. Keyinchalik ularning o'g'li Qahhop tug'ilib, quvonchi ustiga quvonch qo'shildi. Saidjon orzu qilgan o'g'lining shirin qiliqlari bilan oy va yillarning o'tib ketganini ham sezmay yurdi. Bahorgul esa oilasidagi eng qimmatli insonlarining ko'nglini olishga intilardi.

Saidjon oqko'ngil, xushchaqchaq har qanday ishni puxta bajaradigan, qo'lidan kelsa, barchaga yordam berishga tayyor bo'lganligi uchun jamoamizda obro'-e'tiborli edi. U ishxonaga hamisha xush kayfiyatda kelardi. Buning sababi uning oiladagi baxtli hayoti

ekanligini tushunardim va chin ko'nglimdan ularga baxt tilardim. Hayot shu tarzda davom etar, Saidjon ham kundalik tashvishlari bilan band edi.

O'tgan yil kirishi bilan Saidjonning kayfiyatida biroz o'zgarishlar yuz bera boshladi. Doimo xush kayfiyatda yuradigan bu inson endilikda gap ko'tara olmaydigan, biroz jizzakiroq bo'lib qolgandi. Negadir ishga kechikib keladigan va ertaroq ketadigan bo'lib qoldi. Bu holdan hammamiz hayron edik. Shunday kunlarning birida:

– Saidjon, sizga nima bo'lyapti? Biror ko'ngilsizlik bo'ldimi? – deb so'radim.

– Yo'q. Hammasi joyida, – dedi u avvaliga gap qilgisi kelmagandek. Keyin biroz o'ylanib turib:

– Bahorgulning salomatligi yaxshi emas... Kasalxonaga tushib qoldi, – deb qo'shib qo'ydi. Men esa inson bolasining birda betob bo'lib, birda sog'ayib ketishini odatiy hol deb: – Betob inson tuzalib ketadi. Buning uchun juda qayg'urmang, undan ko'ra idishlarni yuvish, taom pishirish og'irlik qiyapti, deng, – deb hazil aralash ko'nglini ko'tarmoqchi bo'ldim.

U menga biroz qarab turdi-da:

– Albatta, tuzalib ketadi, tuzaladi, – deb shoshilinch tashqariga chiqib ketdi. Vaqt shunday o'taverdi. Hash-pash deguncha kuz o'tib, qish ham yetib keldi. Saidjonning yuzidagi tabassum, xushchaqchaqlik uzil-kesil yo'qolgan, ikki-uch kunlab ishga kelmayotganligi, hamisha uyquga to'ymay yurgan odamdek qoboqlari shishib yurishiga ko'nikib ham qolgan edik. U bo'lar-bo'lmas gaplarga tutoqib ketadigan, ish yuzasidan berilgan ba'zi savollarga ham yoqinqiramasdan javob qaytaradigan bo'lib qolganligi uchun, undan biron narsa so'rashga ham botina olmay yuridik. Ilgari Bahorgul to'g'risida so'z ketgudek bo'lsa, ochilib-yayrab ketadigan Saidjon hozir u to'g'risida so'zlamaslikka va so'zni boshqa mavzuga o'zgartirishga tirishardi.

Har kim o'z tirikchiligi bilan bo'lib, Saidjonning bunday holatini Bahorgulning ahvoli bilan bog'liq ekanligini, doktorlar unga rafiqasi sog'ayib ketishi dargumon ekanligini aytganini biz qaydan bilaylik. Shifokorlar chiqargan "og'ir hukmi" bilan kelisha olmay, Bahorgulni tabib, ekstrasens, mulla deganlarning hammasiga ko'rsatib, uni "o'lim" dahshatidan saqlab qolish uchun kurashayotgan vaqti ekan.

U deb, bu deb yurib, bahor fasli ham yetib keldi. Kun anchayin isib, tabiat gul-u yaproqlar bilan yashara boshlagan vaqt qarindoshlarimizdan biri kasalxonaga tushib qolib, shanba kuni uni ko'rib kelish uchun otlandim. Kasalxona hovlisiga endigina kirib kelgandim, ro'paramdan bir ayolni opichlab ko'tarib kelayotgan odamga ko'zim tushdi. Unga yo'l berish uchun chekkaga o'tdim va ko'zlarimga ishona olmadim. Oldimda Saidjon turardi.

Men hayajonlanganimdan:

– Sa... – deb og'zimni ochishim bilan u yalingansimon "gapirmang" deb ishora qildi. Uning ko'zlarida yosh... Bu ko'rinish menga shu darajada ta'sir qildiki, butun badanim titrab jonim chiqib ketgudek, uzoq vaqt o'rimdan qo'zg'alolmay qoldim. "Saidjonni shu qadar o'zgartirib yuborgan mana shu dard ekan-da... Bahorgulni betob deyishga tili bormay, yomon so'zlardan asrab, hamma dardini ichiga singdirib yurgan ekan-da" degan o'ylar va boyagi ko'rishish mening ko'nglimni alamzada qildi.

Dushanba kuni Saidjon ishga kelmadi. Yana ikki kundan so'ng esa bizga Bahorgulning vafoti haqidagi sovuq xabar keldi. Bu xabar Saidjon bilan Bahorgulni yaxshi biladiganlar uchun musaffo osmonda chaqmoq chaqqandek ta'sir qildi. Olamdan o'tgan insonni so'nggi manzilga uzatish marosimida jamoa bo'lib qatnashdik. Shu kunlarda ularni biladigan har qanday odam chuqur qayg'urish bilan motamda bo'ldi. Qarindosh-urug'larning, qizi Muqaddasning, hatto kichkinagina Qahhorning

hasrat bilan bo'zlashiga chidab turish og'ir edi. Saidjon esa bukchayib, bo'lib o'tgan voqeaga hali-hanuz ishonmay, hatto nima bo'layotganini tushunmayotgandek yurar, bundan atrofdagilarni tashvishga solar edi. Yurt mo'tabarlari Alloh taoloning amriga qarshi chiqish og'ir gunoh ekanligini, erkak kishining har qanday vaziyatda ham sabrli bo'lishi kerakligini yodga solib, unga tasalli berardilar.

O'lganning ortidan o'lib olish mumkinmi? Urf-odat, rasm-rusm bo'yicha barcha marosimlar o'tdi. Saidjon ikki farzandi bilan qoldi. Tirik bandalar hayotni davom ettirmog'i darkor. Bu ham hayotning rahmsiz qonuniyati... Qayg'uli kunlar o'tib, qiyinchiliklar ortda chekinayotgan kunlarning birida Saidjon g'amgin holda xonaga kirib keldi. Birga ishlagan yillar davomida u bilan haqiqatdan ham aka-singildek bo'lib qolgan edik. U hech narsa demasa ham, bir yil ichida yig'ilib qolgan dardini ko'zidan oqayotgan alamli yoshlari birma-bir bayon qilayotgandek edi.

– ... Doktorlar bir necha bora tekshiruvdan o'tkazganlaridan keyin ahvolni menga tushuntirgan edilar. Ammo men ularning so'zlariga quloq solmay, uning hayoti uchun kurashni davom ettirdim. Har qancha og'ir ahvoldan ham mening Bahorgulga bo'lgan his-tuyg'ularim ustun keladigandek, qiyinchiliklarni hech narsaga qaramasdan yengib chiqadigandek umid bilan yurdim. Doktorlardan Bahorgulning hayotini saqlab qolish uchun barcha imkoniyatlaridan foydalanishini so'rab iltimos qildim. Afsus, mening tirishganlarim uni bir necha oy yashashigagina yetdi, xolos... Nima uchun? Nima uchun bu bedavo kasallik mening Bahorgulimga yopishdi, degan savolga javob izlab qanchadan-qancha tonglarni ottirdim. Qisqasi, uni saqlab qola olmadim...

Saidjonning tortgan ohlarining oxiri yo'qdek edi. Men uning busiz ham tiralayotgan dilini yana-da yaralamaslik uchun Bahorgul to'g'risida hech narsa

so'ramaslikka, iloji bo'lsa, gapni boshqa yoqqa burishga harakat qildim.

U ancha vaqtgacha sukut saqlab, ko'zlari bir nuqtaga qadalib qoldi. Undan keyin:

– Yaqinda Bahorgulni kasalxonadan uyga olib ketayotganda uchrab qolganingizda, uning biror tanish odamning ovozini eshitib, o'z ahvolidan xijolat bo'lmasligi uchun siz bilan so'zlasha olmagan edim. So'nggi ikki kun ichida uning tomirlaridan yuborilgan osma ukollar ham yurmay qoldi. Ko'zlarining nuri o'chib, hatto o'midan qo'zg'alishga ham madori qolmagan edi. Faqat shu chog'da mening Bahorimning so'nggi damlari ekanligiga iqror bo'lishdan boshqa choram qolmadi. Men qanchalik achchiq bo'lmasin, ammo haqiqatdan qochib qutula olmadim, afsus. Nima deb uni uyga olib ketishimni bilmasdan garang bo'lib yurgan vaqtimda, uning o'zi menga bolalarimizning yonida biroz bo'lgisi kelayotganligini aytib pichirladi.

– Albatta, dam olish kunlari uyda bo'lganingiz yaxshi, – dedim va mashina chaqirishga intildim. Kasalxona bilan uyimizning oralig'i uncha ham yiroq emasdi. Taksiga olib chiqish uchun Bahorgulni qo'limga olar ekanman shodligiga qaraganda qayg'uga to'lgan bu olamdan voz kechgim kelib ketdi. Shu kunga qadar orzu qilgan shirin xayollarim, Bahorgul bilan birga o'tkazgan ajoyib baxtli onlarim ko'z oldimda meni xonavayron qilib, ko'kka sovurilgandek bo'ldi. Chunki bir yil avval qizil guldek ochilib turgan Bahorimda na mador, na ko'rimlik qolmagan edi. Xudoning menga Bahorim bilan vidolashish uchun bergan so'nggi imkoniyati ana shu xilda kechgan edi. Bahorgulimning shusiz ham ezilgan tanasini og'ritib qo'ymaslik uchun uni avaylab ko'tarib, o'zimni bilib-bilmay kelar edim. O'zimni tutishga qanchalik urinmay, ko'zimdagi yoshlarimni to'xtatishga ojiz edim. Yo'l bo'yi yaratgan egamdan komil shifo so'radim. Ammo xudoyim bergan nasibasi tugagan ekanmi... O'shanda Bahorimning

tanasi pardek yengil, qo'l toliqturgidek vazni qolmagan edi...

– O'zingizni bosing, dedim-ku, Saidjon. Bahorgul sizga oltindek ikki yodnoma goldirib ketdi. Ularni katta qilish endi sizning yelkangizda. Bolalarni ham o'ylang, – deb uni tinchlantirmoqchi bo'ldim.

– Muqaddasni ko'rsam o'zimni gunohkordek sezaman. Chunki uning oldida yolg'onchi bo'lib qoldim. Onasi... U “onasi o'lgandan keyin” degan so'zni ayta olmadi. Saidjon yana bir pas chekkasini qattiqroq bosib o'tirdi va sekin ovozda so'zini davom ettirdi.

– Muqaddasning o'n besh yoshga to'lgan kuni edi. Bahorgul kasalxonada. Ahvoli kundan-kunga og'irlashib borayotgan vaqt. Kayfiyatim qanday ekanligini tasavvur qiling. Taqdir menga bolalarga onasining ahvolini yaxshi deb aytishga, Bahorgulning oldida esa kulimsiragan holda ertaklardagi singari “baxtli hayot kechirish” kabi so'zlarni so'zlash kabi og'ir vazifani yuklagan edi. Faqatgina kechgi payt yolg'iz xonamga kirgandan keyin bu dardlarimni singdirish uchun joy topa olmay, arosatda bo'lib, tunni qanday o'tkazganligim Allohga ayon.

Bir kun avval Bahorgulning yoniga borgan edim. U “Muqaddasning tug'ilgan kunini men borligimdagidek bayramona nishonlab berishga harakat qiling. O'zi men tufayli boshqacha bo'lib qoldi. Biroz bo'lsa-da, ko'ngli ko'tarilsin”, deb iltimos qilgan edi.

U kunlari mening ko'nglimga bayram sig'mas edi. Har holda ertaroq turib, dastirxon tuzatmoqchi bo'ldim. Muqaddas turishiga qadar uning ko'nglini ko'taradigan nimadir tayorlamoqchi bo'ldim... Mehmonxona tomonga keta turib, uning yotoqxonasi oldida to'xtab koldim. Eshik qiya ochiq ekan. Muqaddas esa xo'ngragan holda yig'lab yotardi. Uning ko'nglini olish yanada qiyin bo'lishi ma'lum edi. Har holda bor g'ayratimni ishga solib, uning oldiga kirdim. Asta yaqinlashib, boshini siladim.

– Bugun sizning bayramingizku, tentak qiz. Shunday kunda ham odam yig'laydimi? Tezroq ko'zingizdagi yoshni artib, qanday sovg'a xohlashingizni ayting. Onangiz o'zingiz xohlagan narsani olib beraylik degan edi. Qani tezroq bo'ling, – deb tamoman xush kayfiyatda ekanligimni bildirmoqchi bo'lib, bor kuchimni yig'dim. Muqaddas boshini ko'tarib:

– Rostdan ham xohlagan narsamni bajarasizmi, dada? – deb so'radi o'pkasini bosolmay. Men uning ko'nglini olish yo'lini topganimdan xursand bo'lib:

– Albatta, qizim, ayting. Bugun sizning har qanday tilagingiz men uchun qonun. Qani, dadangiz mard vaqtida so'ravoling, – dedim.

– Onamni davolab bering, jon dada. Yolg'iz tilagim shu, – dedi u yolvorgandek.

Ey Allohim... Mening tilim tortilib, nafasim qisilgandek bo'lib, biroz turib qoldim. Tavba, bir yil avvalida erkalik qilib, birda uni, birda buni so'rab, ovora qilib yurgan qizimizning norasida qalbini bir zumda g'am-qayg'u bosgani yuragimni xanjar bilan tirmab olgandek sezildi.

– Unday bo'lsa tilagim bajarildi deb hisoblayvering. Sababi, onangiz tez kunda tuzalib chiqadi. Bundan boshqa narsa so'rang, so'ramasangiz, kechikib qolasiz. Men aynib qolishim mumkin, – degan bo'lib, unga yolg'on va'da berdim. Uning miskin chiroyi o'zgarib, ko'zlarida umid uchqunlari paydo bo'lgandek bo'ldi-yu, darhol yana g'amgin holga tushib qoldi.

– Unday bo'lsa onam nima uchun o'rnidan turolmay qoldi?

U yana menga termulib qaradi.

– Bu tabiiy hol. Esingizda bo'lsa oxirigi marta chet eldan olib kelgan dorilarni doktorlar: “Bu nihoyatda o'tkir dori. Avvaliga organizmni zaiflashtirib, undan so'ng davolaydi”, demaganmidi... – dedim bu “ertakni” yodimga kelganligidan xursand bo'lib. Muqaddas o'rnidan deyarli sakrab turdida, kichik vaqtidagidek bo'ynimni qattiq quchoqlab:

– Rahmat, dadajon, bu sovg'angizni umrbod esdan chiqarmayman.

U kuni Qahhorni ergashtirib Bahorgulning oldiga bordik. Eng ta'sirligi, onasi, xuddi men bilan kelishib olgandek, bizni o'rin-to'shagini yig'ib qo'yib kutib o'tirgan ekan. Bahorgulning oyoq-qo'li titrab, zo'r-bazo'r turganini bilib turardim. U o'zining so'nggi damlarida ham onalik burchini ado etib, ahvolining og'irligiga qaramay, bolalarini o'ylayotganligini ko'rib, ich-ichimdan ezilardim...

Yanada dahshatlisi, Muqaddasning tug'ilgan kuni o'tib bor-yo'g'i besh kungina yashadi, xolos...

Muqaddasga bergan va'dam ana shunday xotimaga ega bo'ldi. Uning ko'ziga tikilib qarashga, hatto biror og'iz so'z aytishga botina olmay yuribman. Ha, uning yig'isi tugamasligi u yoqda tursin, aksincha kundun-kunga kuchayib borayotgandek bo'lyapti, menga...

Men Saidjonning yuragidagi yarasi qanchalik chuqur ekanligini sezsam ham, uning ko'nglini olishga harakat qilar edim. Ammo u o'z xayollari bilan bo'lib, menga quloq solmasdi. Bir pasda jim bo'lib qolardi, bir pasda esa Bahorgul to'g'risida to'xtamay so'zlardi.

– Ey, Xudo! Bahorgul meni tashlab ketishi xayolimga ham kelmagan ekan. Balki, u bilan o'tkazayotgan umrimni abadiy deb o'ylagan bo'lsam kerak.

Bizning birgalikda hayot kechirayotganimizga o'n to'rt yil bo'lgan kun edi. Bu kun biz uchun alohida nishonlanadigan bayram edi. Odatdagidek Bahorgulga sovg'a tayyorlab qo'yib, uyga qaytmoqchi bo'lib turgan edim, xonamga ikki do'stim kirib keldi. Ular bir do'stimizning bizni uyida kutayotganligini aytib, meni ham chaqirishdi. Ahvolni tushuntirishga harakat qildim. “Voy-bo', bor-yo'g'i yarim soat kechikarsan. Faqat pivo ichib qaytamiz. Ungacha Bahorgul qochib ketmaydi-ku” deb turib olishdi. Men dastlab har besh minutta soatga qarab o'tirgan edim. Avvaliga pivo, undan keyin esa kuchliroq

ichimlik ichib soat o'n ikki bo'lib ketganini ham sezmay qolibman. Men peshonamga bir urib, uyga tomon yugurdim. Bahorgul dasturxonni tuzatib, meni kutib o'tirgan ekan. Yig'idan qizargan ko'zlarini ko'rib, darhol ko'nglini olmoqchi bo'lib, sovg'amni topshirishga intildim. Eng uyatli joyi, unga atab olgan chiroyli guldastam do'stimning uyida, qimmatbaho atirning qutisi o'zimda, atirning o'zi esa qayergadir tushib qolgan ekan. Bahorgulning kayfiyatini tasavvur qilishingiz mumkin!!! Men undan ming bor uzr so'radim, albatta. Bu aybimni yuvish paytini kutib yurdim. Falakning gardishini qarang. Men navbatdagi bayramimizga o'zim dasturxon tuzatib, alohida tayyorgarlik ko'rmoqchi bo'lib yurganimda, Bahorgul kasalxonaga tushib qoldi. Uni kasalxonada tabriklashimga to'g'ri keldi. Bu yili esa... bu yili men yana uning ko'nglini ololmadim. Chunki ana shu menga baxt hadya qilgan kun kelgunga qadar men Bahorimni umrbod yo'qotdim...

* * *

Xayolimni telefonning jiringlagan qo'ng'irog'i bo'lib qo'ydi. "Voy xudoyim-ey, peshinga ham oz vaqt qolibdi-ku". Saidjondan hali ham darak yo'q. Hali ishni boshlaganim yo'q. Muqaddas olib kelgan xat qo'limda turar edi. Biroz o'ylangandan so'ng qolgan ishlarning hammasini peshindan keyinga qoldirib, Bahorgulning yozgan oxirgi xatini o'qib chiqishga qaror qildim. Haqiqatan ham Saidjon es-hushini yig'ib olgunga qadar xat to'g'risida og'iz ochmay turganimiz to'g'ri bo'lsa kerak. Har holda o'ziga atalgan bu qimmat yodnomani undan avval o'qiyotganim uchun meni kechirar va to'g'ri tushunar, deb o'ylayman.

"Qadrdonim Saidjon! ... deb boshlabdi Bahorgul xatini. – Men bu so'zni siz bilan birga o'tkazgan yillar ichida biror marotaba sizga qarata aytmagan ekanman. Bu aytgim kelmaganligidan emas, balkim borliq

hayotimda sizning menga bo'lgan barcha yaxshi munosabatlaringizga binoan shu xilda oddiy va qimmatli so'zlarni aytgim kelsa ham, o'zimda hech jur'at topa olmagan edim. Yolg'on dunyoning bunday alomatini ko'rmaysizmi! Men jur'at topib, farzandlarimiz ancha ulg'ayib, keyingi hayotimni faqat sizga bag'ishlay degan chog'da bu ajoyib so'zlarim yana ichimda qolib ketadiganga o'xshaydi. Chunki bu so'zlar sizga yetgunga qadar, afsus, men bu bevafo dunyo bilan vidolashadiganga o'xshayman. Ha, azizim, bu dunyo ana shunday yolg'onchi ekan. Siz ahvolimni mendan yashirishga harakat qilayotganingizni yaxshi sezib turibman. Men uni sizning chiroyingizdagi muhabbatga to'lib-toshgan tabassumingiz ketib qolganligi, ko'zlaringizdagi mehr-shafqat sochilib turgan nurlar o'chgan kundan boshlab sezgan edim.

Ammo siz bu holatingizni menga bildirmaslik uchun tirishib, ko'zingizda g'am-anduhingizni kulimsiragan holda yashirar edingiz. Har safar kelganingizda yaxshi umidlar bilan o'zingizni ovutar edingiz. Meni bir daqiqa ajoyib orzularga ko'mib tashlaringiz. Qiziq yeri, ba'zi hollarda so'zlaringizga haqiqatdan ham ishonib qolar edim. Lekin sizning ko'zlaringizda yashiringan qayg'u-alamni o'qib, yanada o'z holimga qaytar edim. Siz meni, men esa sizni bir qaraganda tushuna olishimizni unutmanga o'xshaysiz, hayotim qahramoni. Men ham sizning ko'nglingizga ozor yetkazmaslik uchun, o'zingiz tasvirlagan baxtli hayotda besh kun bo'lsa-da, yashashni orzu qilishga bor kuchimni yig'ib tirishdim. Xayolimda sizning issiq kaftlaringizga qo'limni qo'yib, chiroyli gullar ochilgan bog'larda, suvlar sharqirab oqqan tog'larda, lipillab yoqqan yumshoq qor ostida yana yurishni orzu qildim. Endi farzandlarimiz xususida aytsam. Ularning barcha og'irchiliklarini ko'tarish endi yolgiz sizning bo'yingizga tushadi. Ularni xafa bo'lishiga yo'l qo'ymasdan katta qilib, qatorga qo'shishga va bu yo'lda o'zingizni ehtiyot qilishga majbursiz. Muqaddas

o'n beshga to'ldi. Bugun uning tug'ilgan kuni. Qizimizning qalbi o'ta nozik, osongina azoblanadiganini yaxshi bilasiz. Ayniqsa, bu yil u ko'p yig'laydigan bo'lib qoldi. O'tgan yili tug'ilgan kunida: "Do'stlarim kelmoqchi edi, ammo sizlar e'tibor qilmadilaring", – deb arazlab qolgan edi. U chog'da men endigina kasallikni boshdan o'tkazayotgan vaqtlarim edi. Unga "Qizim, bu yilcha do'stlaringiz kelmay tursin, mening sog'ligim yaxshi bo'lmayapti, kelgusi yili o'n beshga to'lasiz, ana shu chog'da o'zim chiroyli dastirxon tuzatib, tug'ilgan kuningizni bayramona o'tkazib beraman", – deb va'da berib yuborgan edim. Bu yilgi ahvolim o'zingizga ma'lum. Har holda ko'z nurimning kayfiyati buzilmasin deb yonimdagilarning yordami bilan o'rin-ko'rpamni yig'ib, Muqaddasni kutib o'tirgan edim. Peshinga yaqin siz ikkala farzandimizni – Muqaddas bilan Qahhorni ergashtirib kirib keldingiz. Shu kuni oramizda ko'nglidagi gaplarni yashirmasdan so'zlagan faqat Qahhop edi...

– Ona, siz yaqinda barcha fanlardan "besh" baho olsang, uyga chiqib ketaman degan edingiz-ku. Birta fandan "to'rt" olib qoldim. Ikki-uch kun ichida uni ham tuzataman. Shu chog'da dadam ikkalamiz sizni uyga olib ketamiz, – deb xavotirda edi.

– Albatta, qo'zichog'im. Ikki-uch kundan keyin uyga chiqaman, – deb uning peshonasidan o'pib, qo'lga shirinliklardan tutqazib qo'yan edim. Ha, Muqaddas ikkalanglar... Ertalabdan beri ko'z yoshlaringlarning qurimaganini, qovoqlaring shishib ketganini mendan yashirmoqchi bo'lib, bir tog'dan, bir bog'dan so'zlamoda edinglar. Anchadan beri Qahhor mening yonimni bo'shatishini kutayotgan Muqaddas:

– Yaxshi bo'lib qolibsiz-ku, jonim ona, – deb mening bo'ynimni quchoqladi. Men uni bag'rimga to'ymay bosib turaverdim. Chunki bu mening qizimni bag'rimga so'nggi bora bosayotganligimni u bilmasa ham o'zim

yaxshi sezib turar edim... Uning qayg'uga to'la yuragining tez-tez urishi, menga ko'rsatgisi kelmagan ko'z yoshlarining yurak-bag'rini yuvib, ichki a'zolarini o'kintirayotganini, o'pkasini hali ham bosa olmay, asta intiqayotganligini sezib, bu siz ham ezilayotgan yuragim yana-da ezilib ketdi.

– Tug'ilgan kuningiz muborak bo'lsin. Xohlagan sovg'angizni so'rang, qizim. Dadangiz aytganingizni olib beradi, – dedim zo'rg'a pichirlab.

– Rahmat, ona. Dadam eng qimmat sovg'a olib berishga va'da berdi, – deb sizga qaradi u.

– U nima ekan, ayting, men ham uni bilishga qiziqayabman, – deb uning ko'nglini ko'tarmoqchi bo'ldim.

U mening ozib ketgan qo'llarimni kaftiga olib turib:

– Sizni... Sizni tuzatib beraman deb va'da qildi, – deb sizga umid bilan termuldi mening sodda qizim. Siz esa og'ir gunoh qilib qo'yan odamdek Muqaddasga ham, menga ham qarashga botina olmay ming bir hasratga to'lgan ko'zlaringizni chetga oldingiz...

– Men, siz hamisha biz bilan birga bo'lishingizni xohlayman, ona, – deb buloqdek ko'zlarini yana menga qadadi. Qunduzimning yashirib ovora bo'layotgan hasratli yoshlari oxiri tashqariga chiqib tindi. Anchadan beri tizilib turgan tomchilar endi uning qop-qopa uzun kipriklari oralab, orqa-orqadan to'kilmoqda edi.

...Bu vaqtdagi hissiyotimni sizga aytib, ovora bo'lmay, Saidjon. Siz qizimizning armonga aylanib borayotgan orzusi mening so'nggi madorimni ham uzib tashlash oldida turganini darhol tushindingiz.

Oyoq-qo'lim jonsizlanib, ko'zlarim korong'ilashib: "Ey, xudoyim, bugungi kunda, mana shu norasidalirimning yuragini ezmay turgin. Shularning ko'z oldida yiqilib tushmasligim uchun o'zing madadkor bo'lgin, Oллоhim... Undan so'ng mendan omonatingni olsang ham mayli...", – deb turishimga:

– Bahorgul, siz charchab qolgandirsiz. Biroz yotib damingizni oling, – deb o‘rninga olib bordingiz. Sizga bu ishingiz uchun juda ham minnatdor bo‘ldim, Saidjon. Har doimgidek siz yana o‘z vaqtida menga yordamga keldingiz.

...Keyingi ahvolim shunday tushunarli edi. Bolalarni kuzatib qo‘yib, bir bahona bilan yana qaytib kirdingiz. Doktorlarni chaqirib, ukol qilib qo‘yishni iltimos qildingiz.

– Bugun sizning yoningizda qolay dedingiz, – qo‘llarimni silab turib. Ammo ularning bugun

onasi hayot chog‘idagi eng so‘nggi bayrami ekanligini bilib:

– Uyga boring, Saidjon. Muqaddas... Muqaddas uchun uyga boring, – dedim pichirlab. Siz mening ko‘zimdagi yoshni kaftlaringiz bilan artib qo‘ydingiz, sochlarimni tartibga soldingiz. Siz aynan bugun farzandlarimni so‘nggi bora bag‘rimga bosib xayrlashganligimning guvohi bo‘lgan edingiz va bu ahvolni o‘zingiz ham bilib turardingiz... Albatta bilardingiz...

Oh, Saidjon, men siz bilan baxtli hayot kechirdim. O'tgan safardagi bayramimizda kasalxonaga katta savatda bir quchoq gul ko'tarib kelgan edingiz. Faqat ugina emas, barmog'imga tilla uzuk, qulog'imga esa zirak taqib qo'ydingiz. Gullar orasida esa "Hayotimning bahori bo'lgan Bahorgulimga!" degan so'zlar yozilgan tabriknoma turardi. Yonimdagi palatadoshlarim mening naqadar baxtli inson ekanligimni har kuni aytib, mening ko'nglimni ko'tarishar edi. Siz har qanday bayramlarda ana shunday diqqat ehtiromingiz bilan meni kaftingizda ko'tarib yurdingiz, men buni peshonamdagi tugamas baxt bo'lsa kerak deb o'ylagan ekanman. Bu dunyoning naqadar vafosizligini bilmay qolibman... Qisqasi, siz tanlagan "bahor" yaproqlariga ega bo'lolmagan "kuz" bo'lib chiqdi (hazil).

Rostini aytsam, eng og'ir vaziyatda ham inson o'zini qanday tutishi kerakligini sizdan o'rgandim.

Saidjon! Mening xat yozishga madorim qolmaganligi yozuvimdan ham ko'rinib turgandir.

Saidjon farzandlarimiz avvalambor Oллоhga, keyin sizga omonat. Qahhor hali kichik, o'yin bilan ovora bo'ladi. U siz bilan birga yurib, unchalik ayriliqni sezmay qolishi mumkin. Ha, Muqaddas... Muqaddasni desam, yuragim ezilib ketadi. Iltimos, qizimizga yor-yo'lak bo'ling. Ko'zidan yosh chiqmasligiga harakat qiling. Yolg'iz qolishiga yo'l qo'ymang. Onasidek bo'lishga xarakat qiling.

Mendin rozi bo'linglar, qadrdonlarim. Siz menga eng vafodor va qadrdon yor bo'ldingiz. Haqiqatni aytsam, bir necha kecha sizdan ayrilish oson bo'lishi uchun "Sendan ayrilish men uchun hech gap emas" deyish uchun bahona izlagan edim. Tavba, siz qanday insonsiz!!! Hayotimda meni qattiq ranjitgan vaqtingizni topa olmay ovora bo'ldim... Sizdan iltimosim, bandachilikda bilim-bilmay ranjitib qo'ygan, qalbingizga ozor yetkazib

qo'ygan onlarim bo'lsa, meni kechiring. Faqat boshingizni baland tuting. Qaddingiz egilmasin. Hech qachon tushkunlikka tushmang. Chunki bolalarga endi siz yolg'iz javobgarsiz. Yodingizda bo'lsin – men sizdan ikki dunyo roziman.

Alvido, Saidjon, tayanchim mening! Vafosizligim uchun meni kechirgaysiz ... Bahorgul".

Xatni o'qib bo'lgunga qadar ko'zimdan to'kilgan yoshlar o'pkamni qon qilib yuborganini sezmay qolibman. Bu tengsiz dunyo ikki yaxshi qo'shilsa, ortiq bilib, ayirib tashlashning amalini qiladiganga o'xshaydi... Bu ikki qalbning bir yil davomida tortgan azob-uqubatlarini men ham birga tortgandek bo'ldim. Yuz-ko'zlarimni yuvib, sal o'zimga kelib olishimga Saidjon kirib keldi. Albatta, u hech narsadan xabari yo'q edi. Mening bilan sust salomlashib, o'rniga o'tirdi. Chiroyi so'lg'in.

– Bahorgulning oldiga borib keldim, – dedi u biroz jim o'tirgandan so'ng. – Tavba, u yerni osongina o'ziga makon qilib olganligiga hayronman...

U mozorga borib, Bahorgul bilan gaplashib kelganini uning ko'rinishidan bilsa bo'lardi. Men hozircha xatni ko'rsatishning hojati yo'qligini sezib, uni yanada nariroq yashirib qo'ydim.

* * *

Ertasi kuni men ishga kelsam bo'limda Saidjon o'tirgan ekan. Eshikdan kirishim zahoti men bilan so'rashmay:

– Xatni menga bering, – deb yonimga keldi.
– Voy, yaxshimisiz, Saidjon, nima xat u, – vaqtini cho'zmoqchi bo'ldim. "Muqaddas aytib qo'yganga o'xshaydi" deb o'ylab.

– Yaxshimisiz. Xafa bo'lmasdan xatni bersangiz, – u, xuddi biror bir shirinlik olishni kutayotgan kichik boladek, toqatsizlanayotgan edi. Boshqa chora yo'qligini sezib, xatni uzatdim, undan keyin uni bir pas "Bahorgul bilan" o'zini qoldirib, o'zim qo'shni bo'limga

chiqib ketdim. Oralab “Saidjon bechora nima bo‘layotgan ekan?” deb o‘ylab qolaman.

Kimdir:

– Sizni bir qiz izlab yuribdi, – deb chaqirdi.

Bo‘limga kirsam Muqaddas yolg‘iz o‘tiribdi.

– Dadam yana yo‘qmi? – dedi u

tashvishlangandek bo‘lib. Men ahvolni tushuntirdim. Saidjonga esa, Qahhor “opam uydan bir xat topib oldi. Menga o‘qib ber desam, rozi bo‘lmasdan o‘zi o‘qib yig‘ladi. Keyin, “bu dadamning xati, ishiga olib borib beraman deb olib ketdi” deb aytgan ekan. U Muqaddas maktabda bo‘lganligi uchun, darhol xatni menda ekanligini tushinibdi. Uning sababi, mening kecha o‘zimni o‘zgacha tutib yurganimni ko‘rib, u:

– Sizga nima bo‘ldi, – deb bir necha marotaba so‘ragan edi. Men unga javob bermay, xuddi uni birinchi marta ko‘rayotgandek, “odam bolasining ichida qanchalik ko‘p sir yashiringan. Shuncha yil birga ishlab ichingizda nima borligini bilmagan edim. Bahorgulning boshiga qo‘ngan baxt qushi ekansiz. Chora yo‘q, taqdir sizlarga juda ham vafosizlik qilibdi...”, degan o‘ylar bilan unga qaragan edim.

– Hozir u bo‘limda yo‘q. Qayerga ketgandir? – dedim andisha bilan.

– Men bilaman. U onamning yoniga ketgan. Bugun... bugun ularning bayrami edi, – dedi Muqaddas g‘amginlashib.

Endi yodimga keldi. Saidjonning stoli ustida bir savat gul turar edi. Xat to‘g‘risidagi gap bilan bo‘lib, unga unchalik e‘tibor bermagan ekanman.

– Men dadamning yoniga boray. – dedi Muqaddas.

– To‘xtang, yolg‘iz qanday borasiz. Men ham siz bilan birga boraman, – deb kiyimimni kiydim.

* * *

Bu paytda Saidjon bir qo‘lida xat, bir qo‘lida gul tutib, Bahorgulning qabri oldida zir-zir titrab, o‘tirardi.

– Bahorgul! Bahorgulim mening, bugungi kunni yoddan chiqardingizmi? Umrimizning to so‘nggi daqiqasigacha yaxshilikni ham, yomonlikni ham birga baham ko‘ramiz, deb qasam ichmaganmidik. Meni ne holga solib ketdingiz? Maqsadingiz meni bir chimdim tuproqqa qaratib zorlantirishmidi? Men bu qisqa hayotda sizga yaxshilik qilib ulgura olmagan edim. Nima qilganim uchun mendan rozi bo‘ldingiz? Qo‘limdagi oltinimni saqlay olmay, tuproqqa ko‘mib qo‘yganim uchunmi? Nima uchun? Bugungi kun ham biz uchun bayram edi-ku. Sizga olgan gulim nima uchun tuproq ustida yotadi?

Hayotimning bayrami o‘zingiz edingiz-ku. Meni motamda qoldirib, qayerlarga ketdingiz? Mening zorimni eshitayapsizmi, ochilish o‘rniga xazon bo‘lishga shoshilgan fig‘onim? Bugun ham odatdagidek kuttingizmi, mening bahorda qolib, bahorda ketgan, go‘zalim...

Muqaddas tizzalanib o‘tirgan dadasini ko‘rib, unga qarab yugurdi.

– Dada, jon dada. Turing, men sizni juda yaxshi ko‘raman. Men sizni onam kutganga o‘xshab kutaman, men endi yig‘lamayman... – deb o‘rnidan turg‘azdi.

Ota-bola ikkovlon quchoqlashgan holatda ancha turdilar. Men ularni ovutishga qurbim yetmasligini bilib, ancha yiroqlab ketgan bo‘lsam ham, qulog‘imga ularning yig‘isi uzoq vaqtga qadar eshilib turdi...

Aleksandr PUSHKIN

Ko'nglimdagi yangrar tilimdan...

TUNGI UYQUSIZLIK PAYTIDA YOZILGAN SHĒ'R

Chiroq o'chik, yotaman bedor,
Qorong'ulik, borliq uyquda;
Chiqqillashi soatning beor,
Davom etar ravon, osuda.

Eshitilar qismat ta'biri,
Mudrayotgan sokin tunimda;
Yo sertashvish sichqon dupuri...
Hadik paydo qilar ko'nglimda!?

Qaydan keldi, hadik faromush,
Maqsading ne, ey sirli ta'bir?
Unut bo'lgan tanami noxush,
O'tgan kunning alamimi bir?

Yana mendan nima istaysan,
Chorlovmi bu yoki bashorat?
Men ham anglamoqni istayman,
Mazmuningni istayman hayot!

1830

* * *

Kuylamagin, dilbar, yonimda
Gurjistonning hazin qo'shig'in:
Bu ohanglar solar yodimga
O'zga joylar, dengiz og'ushin.

Afsus, solaverar xotirga,
Sening shafqat bilmas xirgoying -
Dashtni, tunni – oy yorug'ida
Yiroqdagi g'amzada oyni!

Seni ko'rsam mudom unutmum,
O'sha aziz, nozik sharpani;
Sen kuylaysan – yodimga olgum,
Tasavvurga sig'mas qolgani.

Kuylamagin, dilbar, yonimda
Gurjistonning hazin qo'shig'in:
Bu ohanglar solar yodimga
O'zga joylar, dengiz og'ushin.

1828

DO'STLARIMGA

Rad etaman, emasman maddoh,
Hukmdorga maqtovim dildan:
Men bermalol qilurman ogoh,
Ko'nglimdagi yangrar tilimdan.

Men shunchaki sevoldim uni
G'ayratli – u, hukmi – adolat.
Jonlantirdi g'ayrat-la Rusni,
Urushlarda va chekib zahmat.

Faqat yoshdir, qaynoqdir qoni,
Biroq taxtning ruhi begona.
Jazolarkan aybdor zotni,
Achinish xos dildan, shohona.

Quvg'inlarda kechardi umrim;
Hijron yuki ezardi zimdan.
Quchoq ochib uzatdi qo'lin,
Siz bilanman, quvonay kimdan?!

Qadrladi ilhomimni ham;
Erkni berdi tafakkurimga,
Baxtiyorman, xushnudman biram,
Arzimasmi tashakkurimga?!

Maddohmishman! Bekor gap, do'stlar,
Maddoh shohga tilar falokat.
Hukmdorning hukmidan izlar,
Karomat-u tekin daromad.

U aytadi: nafratlan eldan,
Tabiatning rad et sasini.
U aytadi: ma'rifatlidan-
Ko'rmagaysiz bo'ysunmasini!

Falokatdir maddoh va malay
Taxtga yaqin bo'lsa qay yurtda.
Yaratganning soyasi atay
Ham tutsa gar boshin sukutda.

* * *

Qurbon qilay xotirang uchun:
Ilhomimning jarangdor sozin,
Ham bokira qiz ko'z yoshin,
Ham rashkimning shubhasin butun;

Quvg'inlig-u shuhrat shavqini,
Go'zal tafakkur yog'dusi ila,
Ham qasosni, isyon orzusini,
Iztirobning achchiq zavqi-la.

1825

SHOIRGA

Shoir! Ixlos qilma, xalq muhabbati,
O'tar tantanovar maqtovday tansiq.
Kutar nodon hukmi, omma nafrati,
Ammo sen bardam bo'l, xotirjam, bosiq,

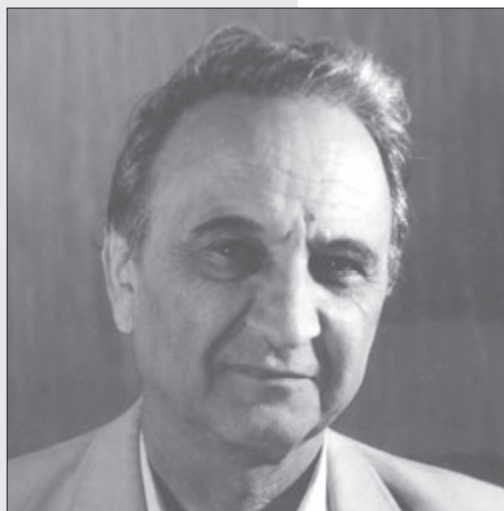
Shohsan: yagonasan, Ozodlik yo'lingda
Borgin, qayda bo'lsa erkin tafakkur.
Bekam bo'l, hosil bersin fikrlaring hur,
Mukofotlar kutma, mardlik qo'lingda.

Borliq – o'zingsan, o'zing oliy hakam,
Eng talabchansan, baho bobida ham.
O'zing rozisanmi, zukko sanatkor?

Rozisan? Unda mayli olomon so'ksin,
Otashdon mehrobga tuproqlar to'ksin,
Taxtingni silkitib go'dakdek nochor!

1828

Eshqobil VALI tarjimasini

Farhod Musajonov asosan bolalar, o'smirlar uchun asarlar yozdi. Uning har bir satrida bolalarga xos beg'uborlik, soddalik, samimiylik silqib turadi. Shu boisdan ham bitiklari ko'ngillarga oson va tez singib ketadi.

Luqmon BO'RIXON,
yozuvchi

»» Farhod MUSAJON ««

1933-yilning 19-dekabrida Toshkentning O'qchi mahallasida tug'ilgan. 1956-yili Toshkent davlat (hozirgi O'zMU) universiteti Sharq fakultetining eron-afg'on bo'limida tahsil olgan.

Yozuvchining "Daradagi qishloqda" nomli birinchi hikoyasi 1956-yil "Sharq yulduzi" jurnalida, shu nomdagi birinchi hikoyalar to'plami esa 1959-yilda chop etildi. Shundan so'ng adibning "Oftobni quvalab" (1963), "Bahor nafasi" (1964), "Bo'sh kelma, Aliqulov!" (1965), "Bir qultum buloq suvi" (1972), "Dushanba, nonushtadan so'ng" (1974), "Sunbula", "Bog' ko'chamni qo'msayman" (1977), "Himmat" (1984), "Bog' ko'cha" (1987), "Qilich va soz" (2000), "Lafz" (2003), "Kuymagan jonim manim", "Ekran yulduzi" kabi o'ttizga yaqin qissalar va hikoyalar (jumladan, bolalarga bag'ishlangan) kitoblari dunyoga keldi. Bulardan tashqari adib "Oq kabutar", "Talvasa", "Tomosha davom etadi", "Imtihon" kabi pesalar, "Jazirama oftob ostidagi uy", "Birovning boshi", "Ko'zlarim yo'lingda", "Huvaydo", "So'nmas ziyo", "Sensan sevarim", "Men senga zor", "Askuya", "Qiziqchi" kabi badiiy filmlar, "Afyun iskanjasi", "Haziniy", "Xizimatingizga hozirman", "Vatan ishq" kabi yigirmadan ortiq hujjatli filmlar ssenariylari muallifi hamdir. Uning bir qator asarlari xorijiy tillarga tarjima qilindi.

Farhod Musajonov 2000-yili "Mehnat shuhrati" ordeni va 2011-yili O'zbekiston xalq yozuvchisi unvoni bilan taqdirlandi.

U 2013-yilning 28-mayida Toshkent shahrida vafot etdi.

Kavsar Turdievaning bolalar uchun yozilgan asarlarini o‘qir ekansiz, shoiraning beg‘ubor qalb sohib ekanini sezmaslik mumkin emas. Zero, bolalarga yozish uchun bolaga aylanmoq lozimdir. Shoir she'rlarining har satrida bolalar ruhiyati, ularning cheksiz xayolot olami, tasavvur dunyosi, o‘quvchi ruhiy kechinmalarining singdirib yuborilishi kitobxonni asar qahramoni o‘rnida tasavvur qilishiga turtki bo‘ladi. Bu esa bolalar uchun juda muhim omildir.

Dilorom TO‘RAEVA,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

» Kavсар TURDIYEVA «

Bolalar shoirasi Kavсар Turdiyeva 1958-yil 6-avgustda Toshkent shahrida ziyoli oilasida tug‘ildi.

1975-yili Chilonzor tumanidagi 201-maktabni oltin medal bilan tugatdi va ToshDU (hozirgi O‘zbekiston Milliy universiteti)ning jurnalistika fakultetiga o‘qishga kirdi. So‘ng Leningrad davlat universitetida o‘qishni davom ettirdi (1981).

Kavsar Turdiyeva O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Alisher Navoiy nomidagi Til va adabiyot instituti aspiranturasida tahsil oldi. Toshkent pediatriya-tibbiyot institutida o‘qituvchi bo‘lib ishladi. Hozir shu institutda kafedra mudiri lavozimida xizmat qiladi. Kavсар yoshligidan bolalar adabiyotiga qiziqdi. Ilk she‘ri o‘quvchilik yillari “Tong yulduzi” gazetasida bosildi. Birinchi kitobi “Varrak” 1983-yili nashr etildi. Shundan so‘ng “O‘ynayapman, o‘ylayapman” (1987), “Qush bo‘lib uchgan ona” (1994), “Raqamlar bo‘ylab sayohat” (2002) kitoblari bosmadan chiqdi.

Bolalar dramaturgi sifatida “Toshkesaklar mamlakatida” degan sahna asarini yaratdi. U Samarqand qo‘g‘irchoq teatri tomonidan sahnalashtirilib, qo‘g‘irchoq teatrlar festivalida 1-o‘rinni oldi.

“Botu nidosi” (2004), “Mitti qo‘g‘irchoqboz” (2007), “Quvnoq alifbo olamiga sayohat” (2008), “Sog‘inchlar sochilgan bekatda” (2011), “Dunyoni saqlang, bolalar” (2012) kabi va boshqa she‘riy to‘plamlari o‘quvchilar qo‘liga yetib bordi.

Kavsar Turdiyeva ssenariychi sifatida faol ishlamoqda. Chunonchi, “Zumrasha” (1997–2001) kinojurnalida uning ssenariylari asosida o‘nga yaqin lavhalar suratga olingan. U ikki yuzdan ortiq qo‘shiqlar muallifi, o‘zbek va rus tillarida ijod qiladi. K. Chukovskiy, S. Marshak, L. Barbas, R. Farhodiy she‘rlarini o‘zbek tiliga tarjima qilgan.

2009-yilda adabiyot yo‘nalishi bo‘yicha “Eng ulug‘, eng aziz” tanlovining g‘olibi bo‘ldi. 2010-yil yakunlari bo‘yicha “Bolalarning sevimli shoirasi” nominatsiyasini qo‘lga kiritdi.

Tibbiyot oliy o‘quv yurtlarining rusiyzabon talabalari va hamshiralik fakulteti uchun “O‘zbek tili” darsligi (2006, 2007), rus tili fanidan “30 shagov k russkomu yazıku” (2010) kitobi muallifidir.

Kavsar Turdiyeva adabiy-ijtimoiy faoliyati uchun 2001-yilda “Shuhrat” medali hamda 2019-yili O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan yoshlar murabbiyi faxriy unvoni bilan taqdirlangan.

Yakshanba kun kampircha...

(Hikoya)

Vasiliy ShUKShIN

Rus tilidan
Saidjalol
SAIDMURODOV
tarjiması

Qachonlardir uning ketmoni uchgandi. Urush qo'pgan zamon edi. Qishloq kezib, qo'shiq kuylardi. Uni ramaqijon, lekin joni qattiq, ziqna va shang'i Matryona Kondakova yetaklab yurardi. U Matryona Kondakovani xotinjon deb atardi.

Ko'pincha u qishloq do'koni bo'sag'asida o'tirvolib, qo'shqator barmoqbosdili rus garmonini chiqazar, tizzasiga qo'yvolib hafsala bilan uzoq sozlar, yelkasidagi tasmani to'g'rilab olardi... U, albatta, artist edi. Tinglovchilarni shaylar, ko'nglini iydirdi. Tinch-xotirjam o'tirardi. So'qir ko'zlari (u tug'ma ko'r edi) allaqayoqlarga, olis-olislarga "tikilardi". Mana shu daqiqalarda uni kuzatish qiziq edi. Matryona huda-behudaga tantanali tomoshani buzaverardi – timirskilanib, chaqapul tashlash uchun zinaga alyumin do'lchani qo'yar, negadir guldor kashmiri sholro'molni yarashsa-yarashmasa – axir, yosh qizcha emas – boshiga tashlab olardi... Matryonaga ko'p ham e'tibor berishmasdi. Ganyaga nazar solishardi. Kutib turishardi. U esa asta, sipogina yo'talib olardi-da, boshini salgina xam qilib, yolg'iz o'zigina ko'radigan olislarga "tikilganча", boshlardi...

Ancha-muncha qo'shiq bilardi. Hammasi urush, zindon, yetimchalar, daydilar haqida bo'lardi... Orasida "diniy"lari ham chiqib qolardi, biroq ortidan "qizil" qo'shiqlar yangrardi. Yoqmasa, iltimos qilishardi:

– Gan, oyoqsiz haqidagini boshla.

Ganya mehribon Xudojondan aqalli tushida bo'lsayam oyoqchalar ato etishni so'ragan, yurish qanaqa bo'lishini bilishni juda-juda istagan oyoqsiz (qizaloq) haqidagisini kuylab ketardi...

Xotin-xalaj hiqillashga tushardi.

Matryona ham kashmiri sholro'molining bir uchiga ko'zyoshlarini artib olardi. Kim bilsin, balki jo'rttaga qilgandir. U ilonning yog'ini yalaganlardan edi.

Ganya "sibmaxlag"chilar (Sibir lagerlari mahkumlari) haqida, qochishni eplagan surgun haqida kuylardi; o'sha qochoq qochishga qochibdi-yu, qayoqqa borishni bilmay boshi qotibdi, chunki xotini –

suyuqoyoq bittasiga ilakishib,
dom-daraksiz yo'qolgan ekan-da.

Keyin "moviy, odmi
durracha"ni kuylardi...

Damlari ichiga tushib
tinglashardi. Ganya past, bo'g'iq
ovozda aytar, ba'zida (avjiga
chiqqanda) birdan jim bo'lib
qolar, faqat soziga zo'r berar,
so'ngra yana davom etardi.
Qo'shiqlari har xil bo'lardi.

*Yakshanba kun kampircha
Zindon sari yo'l oldi.*

*Och qolgandir o'g'ilcha,
Tugun qildi, "oh" soldi.*

Ganya yiroqlarga
"tikilgani", yuzi qayg'uli va
jiddiy tusga kirgani uchunmi,
kampircha turma darvozasiga
yaqinlashgani, tugunchasida
ul-bul: bir tishlam moy,
bo'g'irsoq, tuxum, lattaga
o'ralgan tuz, bir shisha sut
borligi ko'rinib ketardi go'yo...

*Tugunni ber, okasi,
Yo'lda hamma gap qotdi –
Zindonband ko'p, nechasi
Ochligidan tosh qotdi.*

Xotin-xalaj, qari-qartang,
bola-baqra bularning barchasini
o'zlaricha tushunishardi
– u yoqda boyaqishlar
ko'pliginiyam, ochlikdan tirishib
qolishlariniyam. O'sha bechora
"o'tirgan"ga, kampirning o'g'liga
"rizq"ini yetkazishlarini chin
dildan istashardi – ozgina
bo'lsayam qorniga biron nima
tushsin, chunki ahmoqqayam
ayonki, avaxtada o'zi emas.
Ammo...

*Dedi qo'rchi yoyilib:
"O'g'ilginang gum bo'ldi.
O'tgan kunda otilib,
U dunyoga yem bo'ldi".*

Bo'g'izga alam-dog' tiqilib qoladi.
Odamni o'kirib yuborgisi keladi...
Ganya anglab turardi buni. Ammo
miq etmasdi. Faqat mis qirrali eski
garmonigina sado beraverardi. Keyin
esa:

*Ortga qaytdi kampircha
Zindondan bosh eggancha...*

*Bilmas endi hech kimsa
Yurakdagi dog' qancha.*

Qanaqasiga bilishmasin
– bilishardi! Ko'z yoshi qilib
olishardi-da, do'lchaga beshtalik,
o'ntalik, yigirmataliklarni
tashlashardi. Matryona kim qancha
berayotganini hushyor kuzatib
turardi. Ganya bo'lsa garmonini

quchoqlab o'tirar,
hamon o'zining
olis, noma'lum
sayxonliklariga
"tikilgani tikilgan"
edi. Bu nigohlar
g'alati edi,
tushuntirib bo'lmas
dahshatli, yurakni
ezadigan.

Keyin urush
tugadi. Omon
qolgan erkaklar
qaytib kelishdi...
Qishloqqa jon kirib,
gavjumlashdi. Radio
o'tkazishdi, patefon
olib kelishdi – Ganya
endi ortiqchaday
tuyuldi. Matryona
ikkovi kezinishdan
to'xtashmadi, lekin
uni baribir berilib
tinglashmasdi. To'g'ri,
sadaqa berishardi,
shunday – rahm
qilib, ko'zi ojiz odam,
amal-taqal bo'lsayam
tirikchiligi o'tsin, deb.
Keyinroq Ganyani
qishloq idorasiga
chaqirishib:

– Senga nafaqa
tayinlaymiz. Endi
sang'ib yurmagin, –
deb uqtirishdi.

Ganya
anchagacha raisga
yonlamasiga qarab,
og'ziga talqon solib
o'tirdi. So'ngra:

– Himmatli
hukumatimizga
rahmat, – dedi-yu,
ketdi.

Shundayam sandiroqlashni qo'ymadi, faqat uzoqroqqa, o'sha "isqoti radio" o'tkazilmagan yerlarga boradigan bo'ldi.

Ammo qancha uzoqqa borsa, shuncha battarlashaverdi. Yosh-yalang hatto ularning ustidan kulishgacha bordi.

– Siz, amaki... ko'zga yosh keltirvoryapsiz-ku. Sho'xrog'idan chalsangiz bo'lmaydimi?!

– He, zang'arlar, – dili og'ridi Ganyaning. – Eh, ko'p narsani tushunasalar-da!

Shartta garmonini yig'ishtirib, qopchig'iga solardi-da, Matryona bilan yana olg'a ketishardi... Lekin borgan sari ahvol chatoqlashaverdi.

Shundan keyin Ganya daydishi bas qildi.

Matryona ikkovlon tog' etagidagi choqqina kulbada turishardi. Matryona polizda kuymalanardi. Ganya nimaga unnashni bilmasdi. Ichadigan odat chiqardi. O'zlarining yerlarida Matryona bilan it-mushuk bo'lib olishardi.

– Nafsingga o't tushsin! – shang'illardi Matryona. – Ichib ado qilasan nafaqangni, keyin ikki barmog'imizni burnimizga tiqib o'tiraveramizmi?! Xumkallang ishlaydimi o'zi yoki umuman ilma-teshik bo'p ketganmi?

– Yum og'zingni, – do'q qildi Ganya. – Umuman ochma!

– Kappir bilan boshingga bir tushiraman – ochish qanaqaligini ko'rasan o'shanda!.. Shayton olgur, ko'rsoqqa.

Ganya dokadek oqarib ketdi.

– Sen mening soqqalarimga til tekkizma! Nurdan ajratgan senmassan meni, kim qo'yipti senga bu gaplarni valdirashni!

Ganya allanechuk tajanglashib qoldi. U-bu joyga, to'yga aytishsa, bosh tortadigan bo'ldi.

– Men sizlarga masxarabozmasman, yallama-yorim qilishlaring uchun ting'ir-ting'ir chalib bergani. Uqdinglarmi? Endi patefonlaring bor – o'shaning nog'orasiga o'ynayveringlar.

Bir safar qishloq idorasidan yoshlar kelib ketishdi (aftidan, Matryona halloslab borib shikoyat qilgan), yurak yutib og'iz ochishdi:

– Siz shunaqa bir... ko'zi ojizlar jamiyati borligini eshitgandirsiz...

– Ana o'shaqqa borib yozilinglar, – dedi Ganya. – Menga shu yer ham bo'laveradi. Anavi... mening... unga aytib qo'yinglar: yana bir marta idorama-idora chopadigan bo'lsa, oyoqlarini sindiraman.

– Nega shunaqasiz-a?

– Qanaqa?

– Sizga yaxshi bo'lsin deyilyapti, axir...

– Men esam istamayman! Ular istashsa, men istamayman! Shunaqaman... nokas tug'ilganman, o'zimga yaxshilikni ravo ko'rmayman. Nafaqamni to'lab turibsizlar, shunisiga rahmat. Ortiq hech vaqo kerakmas sizlardan menga. O'sha jamiyat-pamiyatlarimga balo bormi menga? Paypoq to'qib, radio eshitib o'tiramanmi?.. Rahmat! O'shaqdagilarga mendan boshim yerga tekuncha ta'zimimni yetkazib qo'yinglar.

...Faqat bir marta Ganyaning ko'ngli orziqib ketdi, jon kirganday bo'ldi, yosharib ketganday tuyuldi hatto...

Shahardan allaqanday odamlar – uch kishi kelib so'rashdi:

– Gavriila Romanich Kozlov shu yerda yashaydimi?

Ganya sergaklandi.

– Nimaydi? Jamiyatga borish uchunmi?

– Qanaqa jamiyat?.. Siz ko'pgina qo'shiq bilarkansiz, bizga aytishdi...

– Xo'sh?

– Bir eshitsak degandik. Yozib olsak bo'lardi...

– Nega? – o'smoqchiladi Ganya.

– Biz xalq qo'shiqlarini yig'amiz. Yozib olamiz. Qo'shiqlar o'lmasligi kerak...

Shunday so'zlarni aytgan tilingga shakar, shaharlik!.. Ganya dik etib o'rnidan turdi, ma'nosiz ko'zlari piri-pirab ketdi... Ko'zyoshlarini tiyolmadi, quyilib kelaverdi, odamlar oldida yer yorilmadi-yu, kirib ketmadi. Keyin qovog'ini uyib, yo'talib qo'ydi, anchagacha churq etolmadi.

– Bizga kuylab berasizmi?

– Kuylab beraman.

Bo'sag'aga chiqishdi. Ganya zinapoyaga o'tirvoldi, tag'in garmonini tizzasiga qo'yvolib hafsala bilan uzoq sozladi, yelkasidagi tasmani

yaxshilab to'g'rilab oldi. Yana yiroq-yiroqlarga "tikildi", yuzida tantana va jiddiyat balqidi. Mung va nafislik ham.

Erta kuzakning to'kin-sochin kunlaridan biri, yerda tinchlik-osoyishtalik, tanni yayratar iliqlik hukm surmoqda. Qishloqda yosh-u qari karam kesishga, kartoshkani o'raga ko'mishga, tomorqalarda ekin-tikin poyalarini quruqligida yoqishga shoshib, ish qaynayotgan mana shunday rohatijon kunda hech kim Gavriila Romanich Kozlovnikida bugun shodiyona ekanini bilmasdi.

Tomorqadan Matryona yetib keldi.

Qo'shni Yegor Anashkin chetandevorga suyanib oldi... Bo'sag'aga allaqanday chambaraklar qo'yib, qo'llarida yondaftar bilan Ganyani eshitishga taraddudlanib turgan shaharliklarga angrayib qolishdi.

– Boshlanishiga munglisidan bo'lsinmi yoki turma haqidagisidanmi? – so'radi Ganya.

– Istaganingiz.

Ganya qo'shig'ini boshladi... O'h, kuylagandayam, shunday kuyladiki! Avvaliga oyoqsiz qizcha haqidagisini aytib ko'rdi. Nima deyisharkin, deb to'xtadi. Zo'r zavq bilan yiroqlarga "tikildi".

– Bironta, haligi... jiddiyrog'idan... Yo'q, buyam yaxshi! Lekin... bironta haqiqiy dardlisidan bo'lsin...

– Nahotki, oyoqsiz qolish dard bo'lmasa? – hayronlandi Ganya.

– Dard, dard, – ko'na qolishdi. – Xullas, istaganingizni kuylayvering.

– *Mitrofan mozor joyda*

Ota qizin shart otdi, –

qo'shig'ini kuylay ketdi Ganya. Ich-ichidan to'lib-toshib, qoyillatib kuyladi.

– Bunisini bilamiz, eshitganmiz, – deb shartta to'xtatishdi uni.

Ganya elovlandi.

– Bo'lmasa, qanaqasi?

Shu joyida uch shaharlik o'zaro bahslashib ketishdi: biri qatorasiga yozish kerak, desa, ikkitasi, nega ekan, deb oyoq tirab turib oldi.

Ganya zo'riqib eshitib turdi. O'sha-o'sha

olislarga "tikilib" qoldi – aftidan, uni tinglab, bahslashgan emas, hiq-hiq yig'lashgan damlarni tasavvur qildi.

– Turma haqidagisiyam bor, devdingiz. Qani. Bir eshitaylik.

Ganya garmonni yoniga qo'ydi. Tutatib chekdi.

– Turma – yomon gap, – dedi. – Xudo ko'rsatmasin. Nima qiliasizlar-a?

– Nega, axir?!

– Yo'q, yaxshilar, yetar. O'yin-kulgi qildik, shuning o'zi yetadi. – Yana-tag'in teskari to'nini kiyib oldi Ganya.

– Odamlar iltimos qilishyapti, axir! – tumshuq suqdi Matryona. – Namuncha o'zingni taroziga solasan?

– O'chir! – cho'rt kesdi Ganya.

– Eshak, – dedi-yu, Matryona tomorqaga qarab ketvordi.

– Bizdan ranjidingizmi? – so'rashdi shaharliklar.

– Nega ranjirkanman? – hayron bo'ldi Ganya.

– Yo'g'-e. Nega ekan? Sizlarga qanaqa qo'shiq kerakligini bilmas ekanman, xolos. Bor-yo'g'i shu.

Shaharliklar jomadonlarini yig'ishtirishdi, Ganyaga tashakkur bildirib, uch rubl berishdi va ketishdi.

Yegor Anashkin pastak chetandevordan oshib o'tib, Ganyaning yoniga cho'kdi.

– Rostdanam, nimaga tixirlik qilding? – qiziqsindi u. – Aytib beravermaysanmi, ko'proq tashlab ketisharmidi.

– Cho'chqalaringni boqyapsanmi? – so'radi Ganya birmuncha sukutdan keyin.

– Boqishga-ku boqyapman, – xo'rsindi Yegor. – Endi qayoqqa gumdon qilishni bilmayapman jin urgurlarni. O'shanda boplab laqillatishdi-da, bittasini besh puldanmish! Endi qayoqqa yetaklayman o'lgurlarni? Bozorgami – shundog'am mensiz tiqilib yotibdi ag'da, bir menmidim shunaqa...

Yegor tutun burqsitib, o'yga toldi.

– E, seni qara-yu, cho'chqavoz! – dedi Ganya birdan quvnab. – Ma, uchtalikni ol – borib bir shisha opke. Cho'chqalarining sog'lig'i... innaykeyin... g'am tortmasliging uchun ichamiz.

Sayohatga yolg'iz chiqmang

Mamlakatimizda har qachongidan ko'ra bugun ta'limga e'tibor katta. Buni umumta'lim maktablari o'quvchilari uchun mo'ljallangan yangi nomdagi darsliklarning nashr etilayotganidan yoki dars soatlaridagi o'zgarishlardan ziyolilarimiz, umuman, ota-onalarning munosabatidan bilib olish mumkin.

O'quvchilarga yurtimizni yaqinroq tanishtirishning yana bir yo'li, vositasi darsliklar qatorida, albatta, ko'rgazmali qurollar hisoblanadi. Eng katta ko'rsatmali qurol bu, shubhasiz, muziylar hisoblanadi. Muziylar yirik ilmiy-ma'rifiy va madaniy markazlardan biri hisoblanib, xalqimizning boy madaniy merosini, uning taraqqiyot bosqichlaridagi o'rnini haqqoniy aks ettirib turibdi. O'quvchilar bu manzilda darsliklardan olgan bilim va ko'nikmalarini mustahkamlashadi.

O'zbekiston davlat tabiat muzeyi o'quvchilarga eshik ochib turgan ana shunday ajoyib maskanlardan biri sanaladi. Muzey o'quvchilarga hamda keng omma o'rtasida tabiatni o'rganish, tabiatshunoslik sohasidagi bilimlarini chuqurlashtirishdan iboratdir. Muzeyga har yili minglab tomoshabin tashrif buyuradi. Farzandlarga yurtimiz tabiatini, noyob va nodir eksponatlarni avaylab-asrashga o'rgatish, boyitib borish, yaqindan tanishtirish, qishloq xo'jaligida erishilayotgan ilg'or yutuqlarni, tabiatda bo'layotgan hodisalarni, eng muhimi, insonlarning tabiatga bo'lgan mehrini shakllantirish va ularni tabiatimizni asrab-avaylashga o'rgatish har birimizning oldimizdagi muhim vazifadir.

Muzeyning entomologiya za'irasi muzey tashkil topgandan boshlab vujudga kela boshladi. Bu 350000 dan ortiq hasharotlar namunasi bo'lgan Markaziy Osiyodagi eng katta entomologiya kolleksiyasidir. 1918-yili A.A.Mel tomonidan muzeyga in'om qilingan 1290 ta namunalardan iborat bo'lgan tropik kapalaklar kolleksiyasi ham katta ahamiyatga egadir.

Zoologiya bo'limining za'irasidagi umurtqali hayvonlar bo'limida 4000 ortiq noyob hayvonlar tulumlari, shu bilan birga, qushlar tuxumlari kolleksiyasi, shuningdek, skelet va ho'l preparatlar saqlanadi. Ayniqsa, Qirol pingvini, Qoshiqburun, Vishildok oq qush, Glaukonoma kapalagi tashrif buyuruvchilar e'tibor markazidadir.

Darvoqe, sizni Tabiat muzeyi zallarida unutilmas sayohat kutyapti. Albatta, bu safarga yolg'iz chiqmang!

Munisa SHUKUROVA,

O'zbekiston davlat tabiat muzeyi mudiri

Muqovada:

"Bolalikka qaytib".

Nargiza Boymuradova
olgan surat.

Bosishga 10.10.2020-yilda
ruxsat berildi.

Qog'oz bichimi: 84x108 ¹/₁₆
Nashriyot hisob tabog'i: 8

Obuna indeksi – **822.**

ISSN 0207-9137.

Jurnal 2007-yil 4-mayda
O'zbekiston Matbuot va
axborot agentligi tomonidan
№ 0253 raqami bilan
ro'yxatga olingan.

Tahririyatga kelgan
qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi
va muallifga qaytarilmaydi.

Mualliflar fikri tahririyat
nuqtayi nazaridan farq qilishi
mumkin.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda
"Yoshlik"dan olindi" deb
izohlanishi shart.

"SILVER STAR PRINT" MChJ
bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma № 48. Adadi: 600.

Toshkent shahri,
Uchtepa tumani,
22-mavze, 17-uy.